

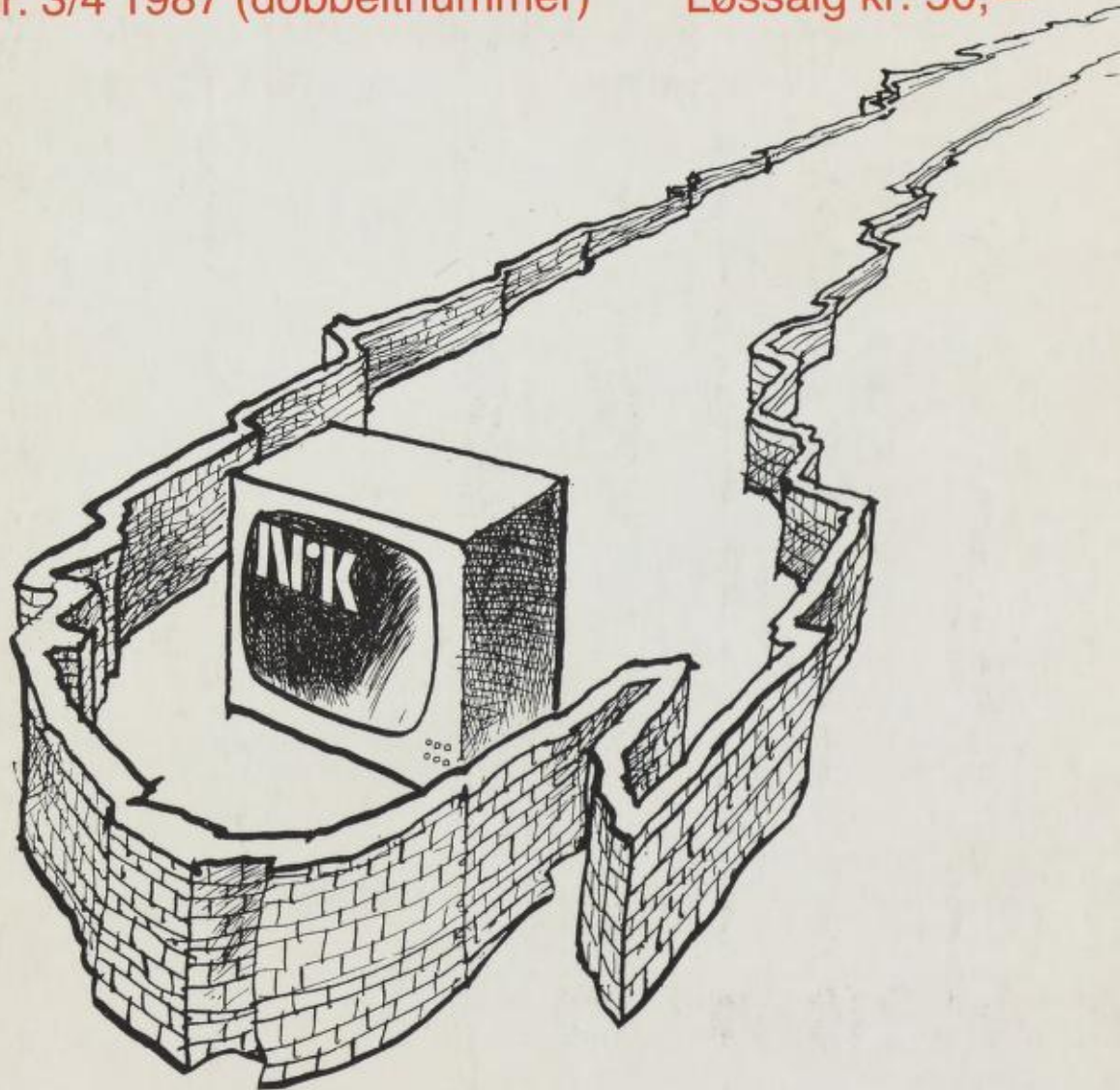
Fredrikstad bibliotek

ISSN 0332-5792

DYADE

Nr. 3/4 1987 (dobbelnummer)

Løssalg kr. 50,—

MONOPOLREVVYEN

av Ole Gjems-Onstad

Les også Dyades temanummer om nærkringkasting og demokratisering

KULTUR- KAMP I ETEREN

av Ole Gjems-Onstad

Innhold:

Et monopol løsner • Menneskerettigheter og yringsfrihet • Kulturelt demokrati • Mangfold for alvor • Frivillige organisasjoner som brekkstang • «Journalisme», nyprofesjonalisme og mediakritikk • Kultur eller underholdning • Opphavsrettsorganisasjoner og monopoltenkning • Fjernsyn mot kabelmakt og departement • Finansiering og integritet • Landsdekkende kringkasting

Bestilling, se side 96 eller ring (02) 20 29 59

DYADE

Dobbelnummer
nr. 3 og 4 1987 19. årg.
Tidsskrift for kultur, filosofi, psykologi, samfunn

MONOPOLREVVYEN

av Ole Gjems-Onstad

INNHold

Forord: Dagsrevyen - en glemt kulturfaktor?.....	4
1. Når mediekritikk er samfunnskritikk	6
Hjertet i medie-Norge	6
Kritikerfunksjonens nødvendighet	6
Medium eller virkelighet?	8
Reporteres valg	8
Mangel på ekstern vurdering.....	11
Farlig å miste oppmerksomhet	12
Mediesynser og amatør.....	12
Betaling som legitimitet?.....	13
«At NN verkeleg vågar å påstå»	15
Selvbekreftende NRK-miljø	17
Bakkes beskyttende hånd	18
Hevet over kritikk?	20
Objektivt utgangspunkt	21
Urettferdige vurderinger?	21
2. Spørsmålets makt	24
Det uskyldige spørsmål	24
Spørsmålet skaper	24
Allerede erkjent?	25
Relasjon og person	25

Nei- og ja-mennesker. Nei- og ja-saker	26
«Law in the books» og «law in practice»	28
Det er vel fælt, dette?	29
Hvordan har du det, min venn?	31
Intervjueren i sentrum	34
Bitter og ført bak lyset?	34
Hold kjæft!	35
Tyver i helsevesenet	36
Den suverene	37
Blindhetens innflytelse	38
3. Mot demokrati og humanisme	39
En selvfølgelig forpliktelse	39
Fotball og familiehygge i Afghanistan	39
Fredsduer, bryllupsfest og likestilling	42
Uproblematisk integritet?	44
Folkets transparente på Den røde plass	46
Angrep på sårbart demokrati	48
Medfølelse med det nære	50
Betale for mord?	51
Menneskeliv for medieoppslag	52
4. Raske dommer	53
Den synlige gapestokken	53
Uskyldig inntil motsatt er bevist?	53
Hevet over samfunnsskikken	55
Dagsrevyens ansvar	56
Navngivelse - for det ganske land	57
Politifolk – fritt vilt?	58
Han henger seg sikkert ikke	61
Så lett å dømme	62
5. Monopolets dilemma	64
Straffebelagt monopolmakt	64
Monopol for alle	66
Ingen lik lov	66
Objektivert grunnlag for kritikk	68
Sosialdemokrati og monopol	69
Ensidig institusjonskultur	71
Tor Strands Storbritannia	73
Den hjemlige dragkamp	75
Ubevisst skjevhet	75

For enkle kriterier	76
Polemisk journalistikk	77
Norges historie på hodet	78
Naturlig referanse.....	81
Ridder til forsvar	83
Hyldningsferd og håndpåslag.....	84
Subjektive spådommer.....	85
6. Monopolet begrenser	88
Utfordring til kvalitet	88
Monopolet – det største problemet	89
Et politisk ansvar.....	90
Farlige allianser?.....	92
Invitasjon til debatt.....	93
Om skribenten	95
Om Jan Kristofori	95

En takk:

Redaksjonen takker den tsjekkiske eksilkunstneren Jan Kristofori for å ha laget forsiden og 7 tegninger i dette nummer. Kanskje er det lettere for en som ikke er oppvokst i Norge å se NRK-monopolet klarere.

Om bilder:

Noen bilder i nummeret er avfotograferinger av videoopptak av Dagsrevyen. Vi beklager at kvaliteten ikke er så god, men vi har allikevel valgt å bruke dem der de er en del av dokumentasjonen.

Red.

Redaktører: Halvor Eifring
Torbjørn Hobbøl (ansv.)
Are Holen
Anders Lindseth

Redaksjonssekretær: Viktor Roddvik

I administrasjonen: Nina Aarhus Smeby

Forside: Jan Kristofori

Dyade drives på idealistisk basis. Ingen mottar økonomisk godtgjørelse for bidrag. Eventuelt overskudd går til organisasjonen Acems arbeid for menneskelig vekst.

Dyade utkommer med seks nummer i året. Abonnement koster kr. 120, og løper til skriftlig oppsigelse. Ettertrykk bare etter avtale med redaksjonen.

Besøksadresse: Frimannsgt. 22, Oslo 1.
Postadresse: Postb. 6721, St. Olavs plass,
0130 Oslo 1
Telefon: (02) 20 29 59
Postgiro: 2 09 42 33

Dyade er trykket hos Heglands Trykkeri A/S,
Flekkefjord

Forord:

Dagsrevyen — en glemt kulturfaktor?

I dette temanummeret brukes TV-sitater for å vurdere NRK's Dagsrevy — Norges viktigste nyhetssending. Hvorfor er konkret medieanalyse mangelvare? Et av svarene på det fikk vi da vi etter møysommelig oppsamling av lydbåndopptak, avskrifter mv., kontaktet Dagsrevyen. Vi gjorde oppmerksom på at vi skulle benytte flere sitater fra Dagsrevyens sendinger til en artikkel om institusjonen: «For å unngå feil i det publiserte arbeid, ville jeg håpe at Dagsrevyens redaksjon kunne tillate en kontroll, f.eks. mot arkiverte kjøreplaner, eller evt. avspilling av arkivopptak i NRK.»

Den formelle villighet var stor da vi fikk svar. Dagsrevyens sjef, programredaktør Eivind Otto Hjelle, understreket innledningsvis: «I prinsippet ønsker vi at offentligheten skal ha størst mulig adgang til å søke dokumentasjon i det materiale som er sendt i våre nyhetssendinger.» (Uth. her.) Hjelle påpekte imidlertid at «økonomiske grunner» satte klare begrensninger for effektiv kontroll. Revyen hadde strammet inn bukseremmen ved bl.a. å sløyfe avskrifter av verbalt nyhetsstoff. Kjøreplaner og manuskripter for ankermennene de siste år kunne skaffes til veie. Men kapasiteten var «dessverre sterkt begrenset» til å yte hjelp til å avspille sendinger for å kontrollere innholdet i disse. Vi fikk bare adgang til å kontrollere 3 — tre — av våre sitater.

NRK er et offentlig monopol. NRK bør ikke bare «i prinsippet», men også konkret bistå i arbeidet med å vurdere institusjonen. Også der det er ubehagelig.

Likevel, Hjelle var rimelig velvillig. Han har klare budsjett-skranker som gjør denne type kontrollarbeid besværlig. Hvorfor skulle han omprioritere og gå av seg skoene for å hjelpe frem synspunkter han sikkert finner urettferdige?

De praktiske problemer med å dokumentere Dagsrevyens sendinger diskuteres kanskje bedre i lys av f.eks. lov om kulturminner av 1978! Den er stort sett ukontroversiell. «Alle ansvarlige» vil synge høystemte ord om formålsparagrafen: Det er viktig «å verne og ta vare på kulturminner». Straks vi kan benytte stempellet middelalder eller oldtid, samler sosialister og konservative i vårt land like ivrig på «innbo, kirkeinventar, smykker, arkivsa-

ker, skjeletter» osv. For fast eiendom av langt yngre årgang iverksettes strenge påbud med store konsekvenser. Å ta vare på våre kulturelle røtter er alvor. Ikke bare avsetter vi penger, godtar økonomisk ineffektive løsninger og fritagelser ved beskatningen. Kulturminneloven anviser fengselsstraff inntil 6 måneder for den som overtrer lovens sentrale bestemmelser. Dette er bra. Kulturell forankring krever historisk ballast.

Hva med den innflytelse de elektroniske mediene har på vår samtid og dermed på vår historie? Hvordan gripe fatt i de kulturminner *Dagsrevyen* utgjør? At vi lever i en medietid, er gammelt nytt. Men har vi ikke forstått at vi må iverksette forholdsregler for å gjøre det praktisk mulig å analysere de nye mediene? For bøker, tidsskrifter og aviser er det en egen lov om avleveringsplikt til Universitetsbiblioteket. Kontrasten er stor: Den som nekter utenforstående tilgang på *Dagsrevyens* sendinger, handler bare i samsvar med budsjettet.

De nye mediene har begynt å dominere hverdagskulturen. Fragmenter fra de nye elektroniske mediene underholder, passiviserer og farer forbi oss hver dag. Å forstå helheten i dem krever også praktiske, og nye, tiltak. *Dagsrevyens* sendinger, deres dekning av valgkamper, arbeidskonflikter, regjeringsskifter; det burde være der som et selvfølgelig materiale for forskere, studenter, skoleklasser og andre som var opptatt av mediene. Prisen for en rimelig praktisk ordning på *det* problemet, er neppe større enn de økonomiske konsekvenser av noen få fredningspåbud og klassifisering som bevaringsverdig.

Jur.kand, Ylva Cohn gjorde så godt hun kunne med å kontrollere datoer for innslagene og navn på reporterne. Sitatene er skrevet ned fra lydbåndopptak av nærradiosendinger som har inneholdt sitater fra *Dagsrevyen*. Der vil være enkelte feil. Vi håper det ikke er for mange. Skulle manuskriptet renses helt for den type mangler, måtte vi gitt opp. De praktiske og institusjonelle begrensninger for denne «korrekturlesning» av etermediene, ville være uoverstigelige. Gi opp, ville vi ikke. *Dagsrevyen* fortjener en kritisk vurdering.

Jeg takker de mange som gjennom brev og telefoner har vist interesse for nærradiosendingene om *Dagsrevyen*. Uten deres interesse ville jeg neppe ha prioritert å skrive denne artikkelen. Flere har kommentert utkast. Jeg takker dem under ett, men retter en særlig takk til Ylva Cohn for hennes kontrollarbeid.

Ole Gjems-Onstad

1. Når mediekritikk er samfunnskritikk

Hjertet i medie-Norge

Dagsrevyen er nordmenns mest sentrale informasjonskilde. Seertallene er betydelige. Hver dag sitter omtrent halvparten av den norske befolkning foran Dagsrevyen. I et intervju medgir Dagsrevyens leder Eivind Otto Hjelle at han styrer «landets viktigste redaksjon» (Dagbladet 15. november 1986). Han refererer undersøkelser der 55.8 pst. av Norges voksne befolkning anses å få sine mest vesentlige informasjonen «fra oss».

Tallene er entydige. Maktposisjonen til Dagsrevyen — Monopolrevyen — kan vanskelig betviles. En nærmere begrunnelse for å vurdere dette hjerte i medie-Norge burde ikke være nødvendig. Men det er det.

Kritikerfunksjonens nødvendighet

Menneskelig fremstilling og forståelse er begrenset. «Begrenset rasjonalitet» er et uttrykk fra organisasjonsteorien. Det kunne brukes om alt menneskelig. Vi fordreier, er partiske, oppfatter ufullstendig osv. Vår opplevelse fanger aldri virkeligheten totalt.

For en mer helhetlig forståelse trenger vi ulike fremstillinger. Et saksforhold gripes aldri fullt ut av noen. Flere perspektiver kan utfylle hverandre.

Kritikk kan peke på alternative vurderinger. Den kan fri oss fra den ramme en bestemt fremstilling fanger vårt sinn inn i. Erkjennelsen hjelpes videre. Fri kritikk er demokratiets forutsetning og grunnlag. Den gjør demokrati til en livsholdning, en måte å forholde seg på, en innstilling til å forstå.

I tidligere tider kunne én part — det være seg keiser eller pave — innta en opphøyet posisjon overfor andre. Sannheten ble ikke diskutert, men belært, deklartert eller autorisert. Formen var monologens, ikke dialogens. Kritikk forutsetter som utgangspunkt mer likeverdighet. Relasjonen er ikke undersått eller menighet, stillet overfor øvrighet, men to jevnstilte parter. Å utelate de nye mediene fra en kritisk dimensjon, er ikke å integrere dem i samfunnets demokratiske prosesser.

I litteratur, teater, politikk, forskning, næringsliv; i alle kreative prosesser anerkjennes kritikk som sentralt. Skuespillere kan

Det var en gang at sannheten ikke ble diskutert, men belært. (Tegning: Ulf Aas.)

ofte fordømme *kritikeren*; men mer sjelden *kritikerfunksjonen*. De trenger synspunktene for å se seg selv bedre.

Utdannelsessamfunnet har gitt mange mulighet for erkjennelse gjennom et mer aktivt og diskuterende forhold til verden. I skolen betones en kritisk holdning som ideal. Kunnskap skal ikke bare slukes; men drøftes, kritiseres, forstås. Den informasjon vi mottar fra de elektroniske medier, bør ha samme målsetting. Vi må ikke isolere de elektroniske medier fra de krav vi ellers tar som en selvfølge i et demokratisk utdannelsessamfunn.

De elektroniske medier har stor — og økende — betydning. Hvor er kritikerne av deres virkelighetsfremstilling? Hvor er f.eks. en løpende vurdering av NRK's Dagsrevy? Hvorfor forholder vi oss som om det visuelle medium nærmest ikke behøver kritikk?

Medium eller virkelighet?

Fjernsyn ser så virkelig ut. Land bringes til oss: kriger, demonstrasjoner, stormaktsmøter, parlamenter, forbrytelser, scener, personer. Det er som om vi er der. Fjernsynet og Dagsrevyen viser oss tilsynelatende verden slik den er.

Av og til faller uttalelser som nærmest bekrefter at bildet er virkelighet. Dagsrevyens sjef har sagt det slik:

«Troverdigheten består mye i at vi formidler et bilde som er autentisk. Vi er for eksempel til stede i Stortinget når statsministeren leverer sin avskjedssøknad. Alle ser at det skjer. Når vi bringer en reportasje fra en flyktingeleir, så viser bildene de faktiske forhold. Det kan selvsagt komme innvendinger mot våre egne reportasjer, eller det kan foretas redigeringer som får kritikk. *Men stort sett lyver ikke bilder*» (uth. her; Hjelle, Dagbladet 15. november 1986).

Det er til dels sant – og til dels grovt usant. Fjernsyn er en fiksjon. Det er menneskeskapt virkelighet. Den egentlige verden er ikke det samme som bildet og omtalen av det. Innholdet på fjernsyn – og Dagsrevy – er produkter av mennesker. De formidler sine inntrykk av virkeligheten til oss. Fordi bildet er så naturtro – så nær slik vi selv opplever – er dette fundamentale skillet lett å glemme. Vi overser de mange valg mellom oss og resultatet på fjernsynsskjermen. Med et naivt utgangspunkt kan mediekritikk lett virke malplassert. Det blir nesten som å kritisere verden, ikke Dagsrevyen selv. Slike passiviserende fiksjoner gjør kritikk desto viktigere, men også kanskje desto vanskeligere å forstå.

Nettopp fordi bildet er så tett inntil det egentlige, kopien tilsynelatende så lik originalen, er vurderinger av fjernsyn en sentral oppgave. Vi må lære å skille mellom medium og virkelighet. Dagsrevyens sendinger er *én* måte å *bringe* oss verden på. Mange andre perspektiver enn dem vi f.eks. møter i Dagsrevyen hadde vært mulige. Kritisk sans kan bevisstgjøre alternativer.

For den trykte presse avspeiler verdens mangfold seg delvis i forskjellene i avisfloraen. Motsetningene i samfunnsdebatten og ideologiske opplevelsesmønstre dominerer de ulike aviser. For fjernsyn er Norges nyhetsformidling henvist til én akse. Vi har avskåret oss selv fra det korrektiv som kunne ligge i parallelle utvelgelser fra informasjonsstrømmene. Dermed har vi et særlig behov for kritiske vurderinger av det visuelle medium.

Reporteres valg

Bak enhver Dagsrevy ligger en uendelig rekke valg. Enkelte er så implisitte at de knapt kan kalles bevisste. En nasjonal – og

Selv i den videregående skole lærer elever at bilder kan lyve. Oppgaven og bildene under er hentet fra læreboken «Emne - Stoff - Stil» (Studie og oppgavebok i norsk) av Egil Børre Johnsen (Aschehoug 1974). Temaet er «selektivitet», instruksjonen til elevene lyder slik:

«Under EF-striden i 1972 støttet Arbeiderbladet tanken om fullt medlemskap, mens Dagbladet gikk imot. Nedenfor finner du et karakteristisk klipp fra hver av avisene da kampen pågikk som hetest. Vis hvordan bildebruk og tekst avspeiler avisenes holdninger til EF-spørsmålet.»

Klipp fra Dagbladet:

— Bare bløff og løgn alt samma

Pensjonert Høyre-mann mest fornøyd på Oslo Arbeiderpartiets EF-treff i Studenterlunden

Gleese illustrasjon for Inger Louise Valle.

(Foto: Odd Wesseli)

Klipp fra Arbeiderbladet:

STATSRÅD VALLE PÅ EF-TREFF

Statsråd Inger Louise Valle taler på Oslo Arbeiderpartis EF-treff i Studenterlunden i går. Til høyre stortingsrepresentant Gunnar Alf Larsen.

Foto: Th. Skotsum.

Kapitalregulering er fullt mulig i EF

internasjonal — nyhetskultur velger ut referansene for nyhetsbildet. En rekke hendelser defineres vekk — uten at de kanskje en gang har vært inne i feltet. De er uinteressante, eller fanges ikke opp fordi reportere ut fra en rekke tidligere disposisjoner ikke er der. På Dagsrevyens redaksjonsmøter diskuteres — og velges. Reportere får telefoner — og velger. For innslag velges journalist; reporteren velger innfallsvinkel, billeddekning, intervjuobjekt, spørsmål, tonefall, kommentarer, klipping, bakgrunnsmusikk. Programleder velger plassering av deltagere i en debatt. Kameramann velger billedvinkel og fokus. Vietnam, Afghanistan, Sovjet, Chile og Libanon; landene kan virke opprevne og blodige, undertrykkende og umenneskelige - eller fred-

lige, trivelige og humanitære — alt etter hva kameraet tar med seg. Kveldsredaktør velger ut visse innslag. Rekkefølge og hovedoppslag velges. Ankermann velger introduksjon, og betoning, om det skal smiles. Det enkelte *bilde* er kanskje sant, men helhet og enkeltinntrykk ikke nødvendigvis.

Ritualer hjelper ikke alene. Et lite bidrag til bevisstgjøring kan det likevel være når Danmarks Radio ofte avslutter sine nyhets-sendinger på fjernsyn omtrent slik:

«Og dette var så hvad vi har valgt at bringe i denne aftens TV-avis.»

Til tross for at de ofte kan implisere det motsatte, vet også Dagsrevyens ledere at sendingene er produkter av deres egne og den øvrige redaksjons valg. På Kringkastingsrådets møte den 7. mai 1986 uttalte programredaktør Hjelle:

«Nyheter finnes det dessverre ingen formler for. Vi skulle gjerne hatt det. Den som har ansvar for å produsere en vare har visse fordeler hvis varen kan defineres. Slike definisjoner, eller nyhetskriterier, har vi nesten bare problemer med ... Det *en* person mener er en meget viktig nyhet, finner en annen helt uinteressant ... Uten faste formler må vi hver eneste dag bestemme oss for hvordan dagens nyhetsbilde skal se ut. Selv om enkelte saker har en utvilsom plass, er det alltid rom for ulike vurderinger av stoffet og for personlig engasjement. Det er dette som gjør det ulike mye vanskeligere å styre produksjon av nyheter enn kalisalpeter...

Det følger av denne almenne mangel på nyhetsdefinisjoner at det heller ikke finnes noen facit, intet ideal-nyhetsbilde som det gjelder å likne.»

Resonnementet er egentlig et rop etter konstruktiv kritikk: Vi arbeider i et felt uten klare normer. Hele tiden trenger vi vurderinger for å forstå bedre de valg vi treffer. Det er et varsko til oss andre: Dere utsettes for en påvirkning uten en klar referanse. Hver sending uttrykker valg truffet ut fra subjektive og ufullstendige forutsetninger.

Men ut fra foredragets øvrige sammenheng brukes tankegangen til en annen konklusjon — en vi så alt for ofte hører fra NRK-miljøet: Det finnes ingen klare regler. Dermed kan vi heller ikke kritiseres for ikke å gjøre det riktige. Imidlertid er kritikk av en så sentral kulturinstitusjon som Dagsrevyen en demokratisk nødvendighet.

Når halve det norske folk hver kveld skrur på Dagsrevyen, møter vi gjennom innslagene en uendelig rekke prioriteringer. Disse trenger vi som seere å bli bevisst. Det samme behøver reporterne. Å arbeide med å forstå Dagsrevyen er å prøve å analysere et av Norges viktigste menneskeskaptede produkter. — Hvilke sterke motkrefter gjør at denne kritikerfunksjon ikke eksisterer i større grad? For kritikk er delvis mangelvare — både ekstern og intern.

1. februar 1988 går Dagsrevyens leder Eivind Otto Hjelle etter 21 år i Dagsrevyen over i annen virksomhet i NRK. I et intervju med Ole Kristen Harborg i Dagsrevyen 20. oktober i år slår Hjelle fast Dagsrevyens posisjon: — Fra en beskjeden start er Dagsrevyen blitt en viktig faktor i opinionsdannelsen her i landet. Vi er en uavhengig og sterk journalistisk bedrift.

Men det ble ikke stilt spørsmål om det er riktig at et statsmonopols nyhetsformidling skal være «en viktig faktor i opinionsdannelsen». Og hvor «uavhengig» bør NRK være, og uavhengig av hvem?

Mangel på ekstern vurdering

Konkret mediekritikk er mangelvare. Synsing'en blusser fra tid til annen opp som ledd i den generelle politiske debatt. I valgkamptider kan intermessoer mellom programledere i NRK og politiske kjendiser gis stor oppmerksomhet. Men få har påpekt den *enorme* kontrast mellom de regelmessige og profesjonaliserte kritikerfunksjoner for de etablerte kulturformer og den lite systematiserte og seriøse omtale av de nye elektroniske medier.

En allerede velkjent komedie settes opp på et teater. Ser 10.000 mennesker stykket, er teatret fornøyd. Forestillingen anmeldes av eksperter, ofte i flere større aviser. Teaterpolitikk og repertoire til ledende teatersjefer diskuteres jevnlig. Bøker og tidsskrifter

anmeldes med godt oppslag i våre større aviser — selv der verken trykkes i opplag på knapt 2.000. Vitenskapelige publikasjoner med langt mindre opplag er gjenstand for til dels utførlig diskusjon og kritikk.

Hver kveld formes holdningene til hundretusener av nordmenn av Dagsrevyen. Reportasjene der kan ha avgjørende innflytelse på hvem som styrer landet vårt — og hvordan. Avisomtalen av sendingene begrenses stort sett til enkelte kommentarer i mandagsavisen. Vi får gjene vite om den utvalgte journalist fant Lørdags- eller Søndagsrevyen adspredende. I slike «anmeldelser» vies gjerne Cosby og Sherlock Holmes mer plass enn Dagsrevyen. Fjernsynet — også Dagsrevyen — behandles som underholdning. Dermed overses dens potensiale for påvirkning. Kritikerer kan bli brysom — han forstyrerer en underholdende idyll og en fiksjon, og følgelig en lite problematisert makt over vår felles opplevelse.

Farlig å miste oppmerksomhet

Vi skal i denne artikkelen se at f.eks. Dagsrevyens redaksjonssjef, Herbjørn Sørebo, har brukt sin kvasse penn mot andre som har hevet sin røst mot Dagsrevyen. Dette kan forsterke en frykt mange har: Hva har jeg å tjene ved å legge meg ut med Dagsrevyen? Personer som skal være talerør for institusjoner og interessegrupper, kan ganske enkelt ikke ta sjansen. Å være en person «vi ikke bruker», kan ha store konsekvenser når talerstolen heter Dagsrevyen. Behovet for oppmerksomhet kan gjøre oss til gisler, særlig når det bare er én kanal hvor ens synspunkter til syvende og sist *må* gis plass dersom de skal vinne frem.

Medienes kritikk mot andre med makt kan være voldsom og nådeløs. Den utøves med en selvfølge, og en motvilje mot å kjenne på konsekvensene for de utsatte. I et kåseri i Søndagsrevyen 18. mai 1986 ironiserer Sørebo over at en byrett har latt sterkt negativ presseomtale av en tiltalt være et formildende moment ved straffeutmålingen: «Men media må gjere jobben sin, og så får domstolane gjere sin.» (Sitert etter boken «Straffespark i lusekofte», Oslo 1986 s. 110, med Sørebos kåserier. Bokens dateringer er fulgt.)

Mediesynser og amatør

Når en utenfor medienes «profesjonelle», dvs. lønnede verden, skal prøve å vurdere Dagsrevyen, ligger merkelappen nær: «Me-

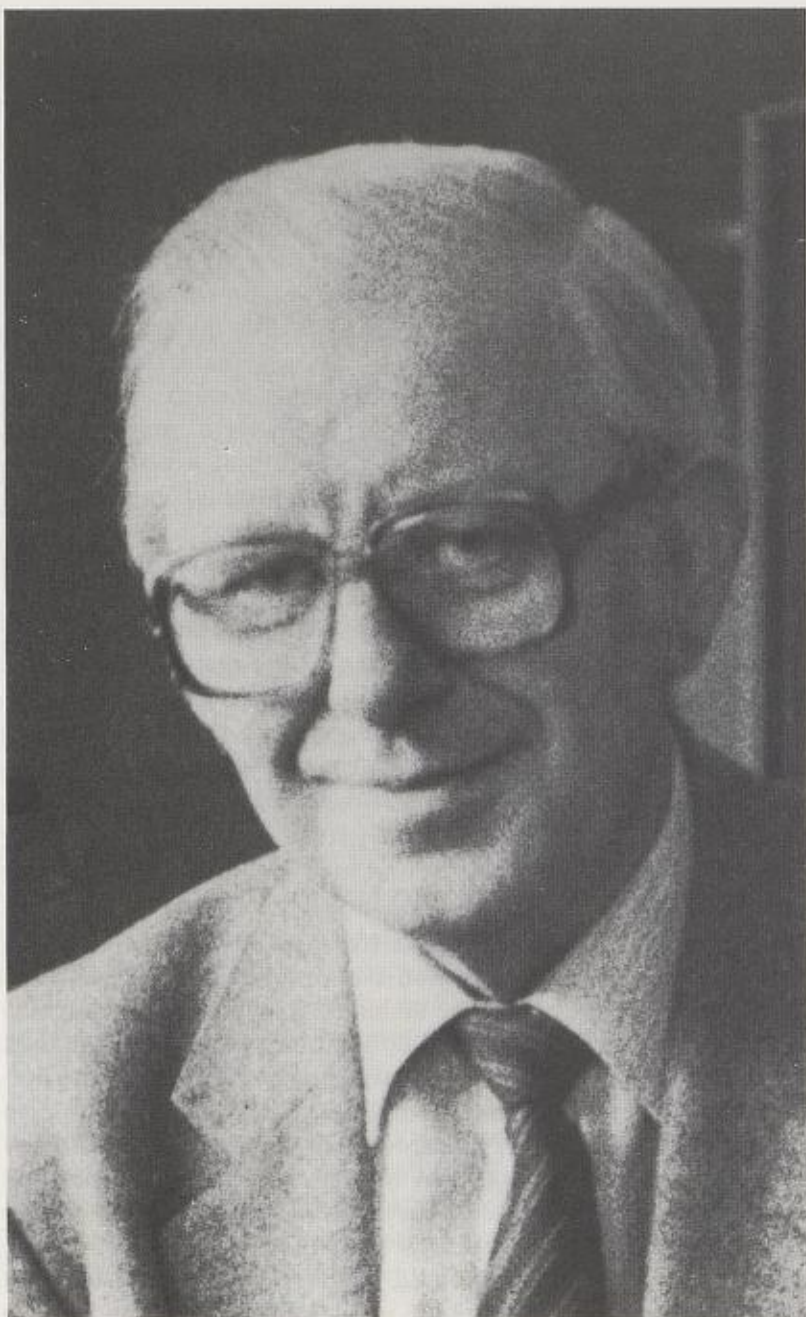
diesynser». Den merkelappen er brukt for å ufarliggjøre dem fra andre profesjoner med meninger om mediene. Refrenget kan ytre seg på forskjellige måter, men essensen er den samme: Hvorfor skal man høre på noen som ikke kjenner medienes virkelighet og hverdag? – Hvilken greie har man på fjernsyn dersom man ikke selv arbeider der på heltid? Hvordan gjøre krav på å forstå Dagsrevyen uten egen erfaring med nyhetsjournalistikk? Men dette resonnementet ville i sin generelle form f.eks. gjøre Dagsrevyens skjerm svart for det meste. Journalister vurderer stadig vekk fagfelt der de selv ikke arbeider på heltid. For teateranmeldelser kreves det ikke at kritikeren selv må lage teater for å unngå stemplet «synser». Tilsvarende er det ingen fornuft i et krav om at man selv må lage Dagsrevy hver kveld for å kunne vurdere denne. Men det er tilsynelatende blitt legitimt å behandle helt anderledes den kritikk som gjelder eget produkt enn den man selv øser ut over andres.

Stemplet «synser» indikerer at man står utenfor. Norge er et lite land. Mediernes hovedaktører har sine stamplasser. Over et glass på Ryktebørs og Tostrupkjeller dempes motsetninger mellom institusjonene i mediene. En dag jobber man her; den neste kanskje der. Slike tette nettverk – og gjensidige avhengighetsforhold for karriere og fremtid – skaper ikke det beste grunnlag for gjensidig kritikk. Det kan bli for mange allianser og hensyn. Man forenes kanskje for lett i lysten til å avfeie «utenforståendes» kritikk som synsing.

Betaling som legitimitet?

En annen merkelapp overfor kritikere av mediene er «amatør». Det gjelder ikke minst hvis man selv prøver å lage alternativer. Men hvilken rasjonale tilsier at lønnet kritikk er bedre enn de ubetalte vurderinger? På hvilket samfunnsområde godtar man ellers den tankegang at penger klarer tanken? Mistanken er der: Lar de store pressebastioner i Norge – som er meget lønnsomme bedrifter – kritikken av Dagsrevyen ligge bl.a. fordi den gjennomførte mediekritikk også kan true egen inntjening, prestisje og selvtilfredshet? Ville konsekvensen bli – som i andre profesjoner: Kritiserer du meg, kritiserer jeg deg.

Skulle de store avisene stadig kritisere Dagsrevyen, for bl.a. lettvintheter, sensasjonsmakeri, «tabloidisering», måtte de ikke da passe litt mer på eget hus? – Den romerske keiser hadde muligens rett da han imøtegikk sin sønns motvilje mot inntekter fra offentlige toaletter: Penger lukter ikke. Men de renser heller ikke.

Dagsrevyens redaksjonssjef Herbjørn Sørebo: «Det er eit usvikeleg teikn på at politikarar og parti er i alvorlige vanskar når dei tek til å klage på media og i særleg grad fjernsynet.»

Og mye penger — de hundrevis av millioner våre største presseorganer årlig tjener — kan hemme tanken — og kritikken. Ønsket om å verne seg mot kritikk innen et laug, har mange ganger i historien hatt sterk gjennomslagskraft. Man skal vokte seg for å tro man ser de store sammenhenger innen et komplisert felt. Men like vår bør man være for å la seg målbinde av stemplet «amatør-kritiker».

«At NN verkeleg vågar å påstå»

Overskriften er hentet fra en artikkel i Aftenposten 4. oktober 1985 av Herbjørn Sørebo. Det gjelder en debatt mellom redaksjonssjefen i Dagsrevyen og Høyre-politikeren Kjell Hanssen om NRK's valgkampdekning ved stortingsvalget 1985. Kjell Hanssen var misfornøyd med valgreportasjene. Vi lar den debatten ligge nå. Poenget her er hvordan Sørebo skyter tilbake: «At kritiker NN verkeleg vågar å påstå». Formuleringen tilkjennegir en motvilje mot kritikk fra Sørebos side, og en selvgodhet få andre — om noen — kan tillate seg når mediene kritiserer dem. Nå skal man ikke se bort fra den mulighet at Aftenposten har valgt overskrift. Men det er like fullt et ordrett sitat fra redaksjonssjefens avslutning av artikkelen.

Det er heller ikke mange i det norske samfunn som kan bruke Lørdagsrevyen til — i monologs form — å tilbakevise og psykologisere over dem som skulle våge seg frempå med innvendinger. Men redaksjonssjefen i Dagsrevyen kan det. I kåseriet 29. september 1985 åpnet Sørebo slik:

«Det er eit usvikeleg teikn på at politikarar og parti er i alvorlege vanskar når dei tek til å klage på media og i særleg grad fjernsynet. Når ein ser på dette fenomenet over lang tid, oppdagar ein at klagen ikkje har noko partimerke og heller ikkje noko fedreland. Dei spring ut av dei politiske vanskanen i dei partia der dei melder seg ut og kjem like sikkert som amen i kyrkja mot den delen av media som politikarane ikkje kan styre og som dei ikkje får ufortent hjelp av.»

Resonnementet er — talende nok — inntatt som det første i Sørebos bok «Straffespark i lusekofte» (s. 11). Redaksjonssjefen har selvfølgelig også rett. Mye klaging på mediene er bebreidelser man bedre kunne rettet mot seg selv. Men innvendingene mot Sørebos resonnement er langt viktigere: *Alle* samfunnsinstitusjoner begår stadig feil. Det gjelder også Dagsrevyen, som blant annet arbeider under tidspress med saker der medarbeiderne er sterkt engasjert. En av lederne i «landets viktigste redaksjon» bør avstå fra en tilsynelatende selvtilfredshet der kritikk nærmest

Er Dagsrevyens ledere interessert i vurderinger utenfra, eller er de seg selv nok?

gjøres ynkelig. Ikke minst når han lørdags- og søndagskvelder i sitt eget slagkraftige medium tiltar seg rollen som et enveis orakel med ukens facit.

Selvbekreftende NRK-miljø

Det er ikke å forvente at de som daglig står i samme kantinekø og lever nær hverandre i det tette sosiale miljø Marienlyst-kulturen er, skal makte å ta ubehaget ved å kritisere hverandre utad. Tilsynelatende er det heller intet mål. Ett eksempel på den tette psykologiske muren rundt NRK-miljøet gir den type kameratskryt som f.eks. ble vist i et diskusjonsprogram om Dagsrevyen 7. oktober 1986 i P2. Bakgrunnen var programserien Mediehverdag som nettopp skulle anlegge et bevisstgjørende, kritisk perspektiv på de viktigste mediene. Programlederen — fra NRK — oppsummerte slik om sine NRK-kolleger i Dagsrevyen:

«Men egentlig må man vel kunne si at vi har fått mye ros her i programmet nå. Man slår seg på brystet, vi er ganske flinke, og vi informerer best. Og i grunnen er vi ikke så sensasjonshungrige som mange andre steder i verden.»

Det kunne — og burde — vært selvironisk ment. Riktignok kommer Dagsrevyen bedre ut enn f.eks. aviser med partitilknytning. Men likevel: Det er atskillig å reflektere over for dem som vil ta statsmonopolets forpliktelser alvorlig. Tonen tilkjennega klart at selvrosen var alvorlig tenkt. Dette ble bekreftet ved det påfølgende spørsmål til en forsker som deltok i programmet:

«Er dette et inntrykk også vitenskapen går god for, medieforsker NN?»

Svaret virket ikke som det kom uventet. En programleder kjenner da også vanligvis dem som inviteres til studio:

«Ja, uten tvil.»

Men ikke bare i Dagsrevyen og NRK er man fornøyd. Bladet Media Impuls, som skulle representere synspunktene til enkelte mediakretser utenfor NRK-miljøet, er av de mange som tar Dagsrevyens innhold som selvfølgelig:

«At det finnes flinke folk i Dagsrevyen er det ingen som benekter. Og at produktet de lager holder mål skal vi gjerne skrive under på. Vi er til og med enig med dem som sier at man trenger mer penger for å lage et enda bedre program. Pøs på med midler! Kutt heller ned andre steder.» (Leder Media Impuls nr. 6 1986 s. 2).

Dagsrevyen – nordmenns mest sentrale opplysningskanal – savner altså både en ekstern kritikk – og en kjent intern kritikk. Og svært få synes å oppleve det som en mangel. F.eks. er leserbrev vel praktisk utenkelige i et medium som Dagsrevyen. Men hvem har følt det som en mangel at det mest slagkraftige medium nesten pr. teknologisk selvfølgelighet stenger ute en liten, men likevel kritisk dimensjon slik vi kjenner den fra pressen?

Kritikere av Dagsrevyen kan ikke bare få følelsen av å røre ved et hellig doméne. En fare er også at man kan irritere mektige departementer.

Bakkes beskyttende hånd

Kultur- og vitenskapsdepartementet kunne kanskje vært en uavhengig motvekt til NRK. Det er likevel lett å være enig med dem som mener at departementalt styrt kringkasting ikke er målet. At departementet beskytter NRK mot kritikk, er på den annen side heller ikke ønskelig.

Under Arbeiderparti-statsråden Hallvard Bakke står ihvertfall en episode frem som et tankekors. I et program på nærradio ble innslaget til en reporter i Dagsrevyen gjengitt og vurdert. Journalisten har samme etternavn som en annen medarbeider i Dagsrevyen. Fornavnene ble forvekslet. Ut fra sitatet fra Dagsrevyen skulle det være lett å høre hvem kritikken egentlig gjaldt.

Den forvekslede reporter ble sint. Det er forståelig nok. Men det minnet kanskje litt om sårede primadonnaer i en for beskyttet redaksjon da han truet med ærekrenkelsessak. Mindre navneforvekslinger er av den type feil Dagsrevyen selv begår nokså jevnlig – og faktisk samme kveld misforståelsen på nærradio fant sted. Det interessante er reaksjonen til Bakkes departement. Det gikk bare en halv time etter at NRK-reporteren hadde beklaget seg til nærradioen og flere av dens representanter, før en representant for Kultur- og vitenskapsdepartementet ringte og forlangte båndet med én gang. Det skulle videresendes til reporteren.

Saken hastet tydeligvis. Det hjalp lite at reporteren hadde fått adgang til å komme ned og høre innslaget selv. Allerede dagen etter ble båndet hentet ved personlig fremmøte av en førstesekretær fra departementet for «vurdering» og oversendelse til NRK. Det ble ikke lett å se forskjellen på å krenke en reporter, institusjonene Dagsrevyen og NRK, og Kultur- og vitenskapsdepartementet under Arbeiderparti-mannen Hallvard Bakke. Dette ble påpekt i et ledsagerskriv (av 4. september 1986) som ble overle-

Holder statsråd Hallvard Bakke Dagsrevyen i sine beskyttende hender?

vert departementet sammen med båndet. Bakkes departement har aldri svart på brevet. Det sto bl.a.:

«Ut fra det som tidligere er opplyst vil vi gjøre oppmerksom på at vi finner samsillet mellom NRK, Kulturdepartementet og en nærradio ... vanskelig å forstå på mer prinsipielt grunnlag ... [Det er] ut fra prinsipper som bør gjelde uavhengig kringkasting i Norge, uheldig at Kulturdepartementet velger å opptre slik at det kan bli forstått som *et bud for NRK* ... Dermed står vi overfor en klar forskjellsbehandling av mediene» (uth. her).

Hevet over kritikk?

Dagsrevyen inntar ikke bare en posisjon der mangelen på kritikk egentlig er slående, makten tatt i betraktning. Et eksempel på at Dagsrevyen gis en stilling *hevet over* kritikk er kanskje Sosialdepartementets oppnevning av et utvalg 19. juni 1986. Det skulle vurdere informasjonsforholdene rundt Tsjernobyl-ulykken. Mandatet påla utvalget bl.a. å drøfte «massemedienes bruk av denne informasjonen» (NOU 1986: 19 s. 5). Siden Dagsrevyen inntok en helt sentral rolle i massemedienes behandling av Tsjernobyl-katastrofen, ville enkelte kanskje anta at også den kunne bli negativt vurdert. Utvalgets sammensetning antyder at departementet ikke har tenkt på muligheten. Av fem medlemmer, var to medarbeidere i Dagsrevyen, programsekretærene Audgunn Oltedal og Rune Larsen. Særlig Audgunn Oltedal hadde engasjert seg sterkt i Dagsrevyens dekning av Tsjernobyl-katastrofen.

Et annet eksempel på at Dagsrevyen heller ikke ser dobbeltroller som problem, kan være reportasjen 2. oktober 1986. Der var Audgunn Oltedal ansvarlig for et innslag om et annet utvalg som avga en rapport, til en viss grad innenfor samme område som Tsjernobyl-ulykken. Først lager en reporter en rekke sterkt engasjerte innslag om en alvorlig ulykke med bl.a. store politiske implikasjoner. Deretter oppnevnes hun til et utvalg som skal vurdere blant annet disse reportasjer. Til slutt lager hun et innslag om en annen utvalgsinnstilling som i hvert fall teoretisk kunne tenkes å ha avvikende, konkurrerende synspunkter til hennes eget utvalg. Det blir som monopoler innen monopolet. Veien frem til en reelt kritisk dimensjon, kan være lang. Behovet for den virker ikke sterkt følt.

«Vi er jo veldig ansvarsbevisste», sier Dagsrevyens sjef, Otto Hjelle, i Dagblad-intervjuet 15. november 1986. Muligens er det ikke rettferdig å vente at Dagsrevyen selv skal føle ansvar for at også dens virksomhet, ikke bare alle andres, settes under lupen. Men hva med oss andre? Burde ikke vi forsøke? Hvor samfunns-

kritiske er vi dersom institusjoner som Dagsrevyen holdes utenfor den kontinuerlige og seriøse, kritiske samfunnsdialog?

Objektivt utgangspunkt

Denne artikkelen gir en rekke konkrete eksempler på sendinger i Dagsrevyen. TV-sitater anvendes for at enhver leter selv skal kunne vurdere – også kritikken. Nødvendigvis vil enkelte være mer eller mindre uenige. Det er også lett å avfeie eksemplene med at de er tilfeldige, subtile, overdrevne, skjævt selektert osv.

Det kan være sant. Men dilemmaet løses ikke bare ved å avfeie de illustrasjoner som er valgt her. All kritikk er ufullkommen. Men vi kan ikke la maktbastionene, selv om de er nye, og tidvis underholdende, forbli utenfor det kritiske felt.

Selv mener jeg at eksemplene langt fra er tilfeldige. Jeg har arbeidet med Dagsrevyens sendinger over mer enn to år gjennom bruk av TV-sitater på nesten ukentlige nærradiosendinger. Illustrasjonene her er valgt nettopp for å tydeliggjøre de situasjoner der jeg typisk synes Dagsrevyen svikter de idealer den burde leve opp til.

En entydig sannhet om Dagsrevyen finnes ikke. Som all virksomhet, er også den tvetydig. Likevel, man kan nærme seg også den virkelighet Dagsrevyen utgjør. Vi kan forstå bedre, om enn heller ikke her fullt ut.

Det er naturligvis ikke riktig at all medieanalyse er «synsing». Matematikkens eller logikkens absolutte slutninger er ikke mulige her. Like sant er det at *ett* riktig nyhetsbilde ikke finnes. Men kommunikasjon, språk, billedbruk, er objektive fakta. De kan vurderes ut fra erfaringssetninger og betraktningmåter som i en viss forstand er almene. NRK's Programregler forutsetter at slike mer eller mindre objektive standarder er mulige. Hva skulle man ellers med retningslinjer? All den makt som er gitt NRK, kan bare rettferdiggjøres i et slikt perspektiv. Denne type bastion kan vanskelig forsvares i et demokrati dersom den i realiteten skal heves over kritikk ved at denne kalles «synsing», «politisk blindhet» osv. – Et av problemene i norsk kulturliv er kanskje heller at det er for lite mediasynsing.

Urettferdige vurderinger?

Er ikke Dagsrevyens oppgave egentlig umulig? Det er én – og bare én – sentral scene i Norge – Dagsrevyen. Enhver kjepphest

skal pådyttes redaksjonen. Medarbeiderne der utsettes for et tidvis større press fra dem som vil «komme på». De kan ikke ta hensyn til alle tenkelige innvendinger mot deres sendinger. De må tillate seg å regne med at i deres situasjon kan ikke alle gjøres til lags likevel. Store ego'er, det være seg statsministre, fagforeningsledere eller direktører, krenkes og irriteres.

Objektiv journalistikk er umulig. Forsøk på det kan kjede et publikum som har vent seg til den undersøkende og mer kommenterende reportasjeform. Budsjettene til Dagsrevyen er knappe, tillater ikke skikkelig fordypelse, fører til press på medarbeidere osv.

Hva venter vi oss egentlig? Supermennesker og superjournalister? Stilles spørsmålet slik, er det nok en måte å avvise kritikk på. Man må kunne tillate seg å analysere de feil som eventuelt begås av Dagsrevyens medarbeidere. Det neste problem som vi tar opp i siste kapittel, er hvilke slutninger vi bør trekke av materialet.

Og kan ikke ekspedisjonssjefen, bedriftslederen, politimannen og politikeren si det samme når *de* spørres og kritiseres? At de

har for dårlig tid, for få folk – en umulig oppgave å løse. Lar f.eks. Dagsrevyen dem i fred av den grunn? Nei, og med rette. Makten, og særlig den, skal vurderes – også når den har gode unnskyldninger. Å ha ansvar er å influere andre. Den innflytelsen skal man ikke utøve «i fred». Det tillater ikke Dagsrevyen de ansvarlige. Det kan heller ikke vi tillate de ansvarlige for Norges viktigste holdningspåvirkning.

Det er lett å avfeie analyser av journalistikk som tilfeldig, sub-tilt, overdrevent, skjevt selektert, undertrykkende, sensurerende, fryktsomt osv. Det nagende spørsmål burde likevel være der: Tør vi et mediesamfunn der mediekritikk bare gis en ubetydelig plass?

2. Spørsmålets makt

Det uskyldige spørsmål

Journalisten har inntatt en egenartet posisjon i det moderne mediasamfunn. Han spør, formidler, kommenterer og kritiserer. Tilsynelatende står han utenfor det han ser og forteller videre. Aller mest som en uavhengig instans kan reporteren virke når han spør. Han hjelper bare den andre til å eksponere seg. Spørsmålet er tilsynelatende uskyldig.

Vi er vant til å se det slik at makten tilhører dem som spørres, de som svarer, de som holdes til ansvar. Statsministre, fagforeningsledere, direktører; det er samfunnets makthavere. Journalistens oppgave er å avkle sannheten ved andres handlinger. Dette perspektiv nøytraliserer det å spørre ut. Reporteren blir bærer av det frie og ubesmittede spørsmål, sannhetens og nysgjerrighetens lansebærer. Hva med hans makt, hans valg av fokus, tonefall osv? I mediasamfunnet er vi ikke vant til å problematisere valgene til dem bak spørsmålet. Den som stiller andre til ansvar, er nytgaven av den hellige og rene inkvisitor.

Spørsmålet skaper

Spørsmålet avkler ikke bare virkelighet; spørsmålet skaper og setter premisser. Spørsmål kan tildekke, spørsmål kan lede, spørsmål kan fordreie, spørsmål kan forvirre. For en jurist er dette selvfølgelig. I en mindre arena enn den store samfunns-scene for mediene – i rettssalen – har dette lenge hatt markerte konsekvenser. Prosesslovgivningen setter til dels strenge regler for hvilke spørsmål som kan stilles, og ikke stilles, til et vitne, til en tiltalt. Hvorfor må det være slik? Jo, et spørsmål er ikke uten videre nøytralt. Den som spør, har makt. Vi må kontrollere, sette grenser for påvirkning gjennom utspørring. Blant annet for at spørsmålet virkelig skal avkle, og ikke tildekke eller fordreie sannheten.

At spørreeren har makt, er erkjent også på andre samfunnsområder. Sokrates forsto det og brukte det. Øvrigheten; politi og offentlige organer spør: Har du gjort noe galt? Hvor var du? Hvor mye tjente du? Kan du dokumentere? Vi kjenner det også fra skole og universitetet. Den med kunnskapen og posisjonen kan prøve den andre ut med spørsmål. I siste instans – ved eksamen – er makten hos den som er tildelt rollen som spørreer – og vur-

derer av svarene. Ellers i samfunnet er spørsmålets makt til dels mye problematisert. Privatlivets fred, taushetsplikt, innsynsgrenser for offentlige myndigheter, datavern; dette er sentrale stikkord i moderne samfunnsdebatt.

Allerede erkjent?

Enkelte vil gjespe. Dette er å slå inn åpne dører. Journalister er vel kjent med metoder for spørreteknikk. I bøker om journalistikk refereres nyere forskning som viser de store konsekvenser av til dels subtile forskjeller i formuleringer av spørsmål. NRK har et eget hefte for alle medarbeidere – «Intervjuet i radio og fjernsyn» – som skal bevisstgjøre bruk av spørsmål. Men – hvis man er så klar over dette – hvorfor brytes da de råd som står bl.a. i denne rettleiingen så ofte? Hvorfor er det så lett, slik vi ofte gjør i dokumentasjonen her, å hente frem eksempler på meget ledende spørsmål som tilsynelatende nokså klart avspeiler reporterens egne holdninger? Hvordan kan programredaktøren for Dagsrevyen hevde at «stort sett lyver ikke bilder», hvis han er bevisst at hans egne reporterers spørsmål yter meget vesentlige bidrag til det inntrykk et intervjuobjekt gir? Når NRK/Fjernsynets valgsendinger 1985 skal analyseres av en «uavhengig» to-manns gruppe (som begge tilhører den indre krets i norske mediemiljøer), hvorfor finner vi da ikke ett eneste konkret eksempel på forskjellige typer spørsmål? Skyldes det at spørsmålets makt er mer erkjent i formelle retningslinjer enn i den konkrete mediehverdag der dets innflytelse gjør seg gjeldende?

Å analysere spørsmålets makt er et mulig bidrag til å bevisstgjøre reporterens og mediemiljøenes maktposisjon. Å hevde at det er å slå inn åpne dører, kan være å avspore viktig samfunnskritikk.

Relasjon og person

Spørsmålets makt er stor – ikke minst på fjernsyn og innenfor rammene til en hektisk nyhetssending. I mellommenneskelig samvær er premisser viktige. I intervjuet definerer reporteren rammen. Verktøyet er særlig spørsmål og kommentar.

Intet menneske eksisterer i vakuum. Du bekreftes i korridoren, og smiler tilbake. En varm hilsen, du lysner til. Sure miner, stadike klager, og du strammer deg. Slik også på fjernsyn. I intervjuet møter vi ikke bare en person, *men en relasjon* – den som skapes mellom reporter og intervjuobjekt. Et intervjuobjekt fremstår sjelden på skjermen slik vedkommende «er» i en eller

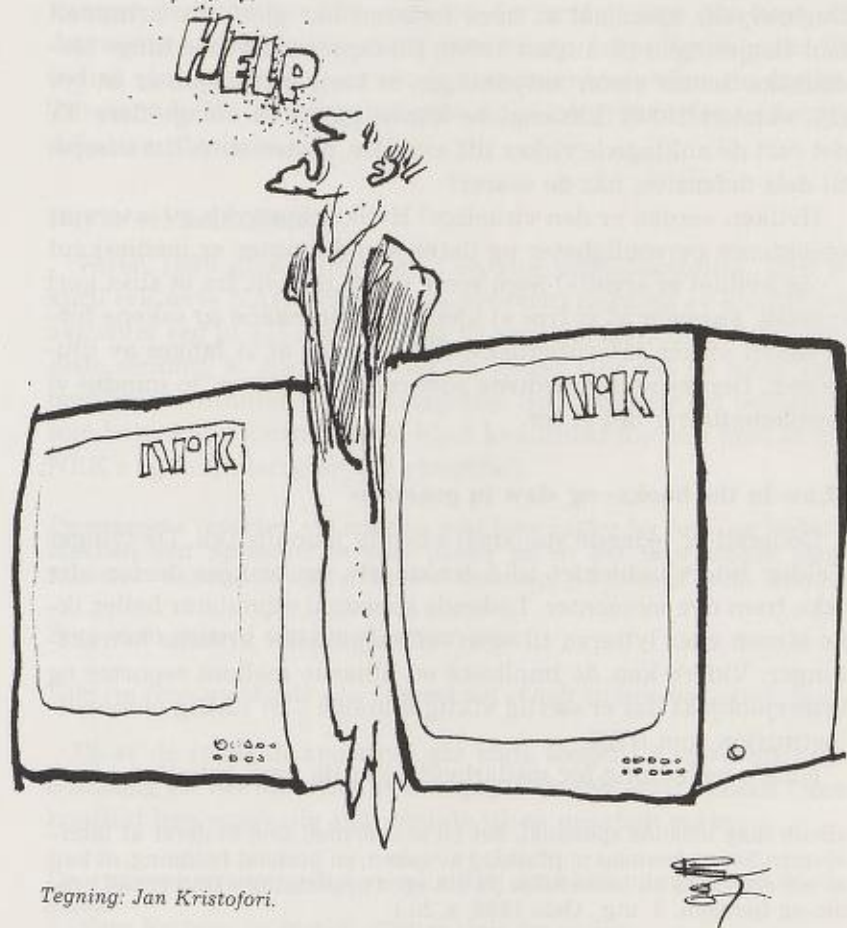
annen absolutt forstand. Stilles det kritiske og negative spørsmål, innvirker dette på intervjuobjektet. Vedkommende vil vanligvis stramme til, bli knappere, virke mindre sympatisk, mindre ledig og fri. Dette er ikke uten videre representativt for personen «som sådan». Spørsmålene har makt til å fordreie vårt inntrykk av et intervjuobjekt. Det kan influere vårt standpunkt til de saker vedkommende målbærer. Personen vi møter på skjermen, er den ene delen av den relasjon journalisten har bidratt til å skape.

Nei- og ja-mennesker. Nei- og ja-saker

De fleste av oss trives best med ja-mennesker. Mindre trivelig er det med dem som alltid svarer nei. Selv om «nei-stilen» ikke er vår daglige, kan vi presses inn i den i et intervju av den reporter som stadig følger opp med et «Ja, men-spørsmål». Du kan virke som et nei-menneske i spørsmålenes snare. Men du er det ikke nødvendigvis i den virkelighet som eksisterer utenfor skjermen. — Omvendt: Rolige, positive spørsmål overfor en person som gis god tid til å svare, kan gi inntrykk av en trygghet som slett ikke er der i intervjuobjektets egen psykologi. Alene ved å vise ro og interesse, eller subtil irritasjon og skepsis, avgjør reporteren ofte hvilket inntrykk intervjuobjektet vil gi. Uheldige spørsmål kan gi feil personinntrykk. For intervjuobjektets selvfølelse kan det være ille nok at bildet seerne former seg er urettferdig. Viktigere er likevel det demokratiske poeng: En fordreiet personoppfatning kan forme vår holdning til de standpunkter som forfektes. En person som må forsvare seg, har noe å stå til rette for. Negative personer kan forbindes med negative saker. Personrelasjoner skaper premisser for våre holdninger til aktuelle stridsspørsmål. Samfunnsdebatt og politiske valg bestemmes også av personlige sympatier. Idag formes disse ikke minst av mediene.

Dette er til dels et vanskelig emne å omtale ved hjelp av skrevne referater. Teksten viser bare en del av den samlede kommunikasjon som gir seeren bildet av den person som strammer til eller slapper av. Og av saker hvor man kanskje bør være skeptisk eller kan føle seg trygg.

Dagsrevyens sending 27. mai 1986 gir to eksempler. En forhandlingsleder for akademikerne i kommunene må konsekvent svare «Nei» som første ord. Han tvinges til å svare på spørsmål som alltid innledes med «Men» av Dagsrevyens reporter. Først har intervjueren valgt en nokså negativ innledning hvor forhand-

Tegning: Jan Kristofori.

lingslederen antydes å være en kategorisk person: «Nokon ny meklingsrunde kjem ikkje på tale for hans del.» Det er nokså lett å oppleve den utspurte som en litt stiv og negativ person. – Spørsmålene stillet til lederne i LO og Kommuneforbundet i samme sending illustrerte kontrasten. Disse intervjuobjektene virket rolige, nesten lune og med god kontroll over situasjonen. Her var det da heller ingen «Men»-spørsmål som forlangte «Nei»-svar. Reporterens spørsmål var åpne, positivt interesserte og autoritetsunderstøttende. Av den nesten ledende typen, f.eks.: «Du regner med en snarlig løsning?»

I det følgende skal vi se mange eksempler på negative spørsmål. En president i Rederiforbundet får nærmest implisert av Dagsrevyens spørsmål at hans forbund har gjort noe kriminelt mot Regjeringen (8. august 1986). En representant for Rings Medisinske Senter møter antydningen at hans institusjon er en tyv (27. oktober 1986). Eksempelene kunne gjøres til mange flere. Er det rart de anklagede virker litt avmålte, nesten sure, litt skarpe, til dels defensive, når de svarer?

Hvilken verden er den virkelige? Hvilket inntrykk av intervjuobjektene personligheter og deres standpunkter er medieskapt – og hvilket er «reelt»? Som seere vet vi ikke ut fra et slikt kort innslag. Faren er at vi *tror* vi kjenner menneskene og sakene fordi bildet virker så «autentisk». Risikoen for at vi fanges av illusjonen, fjernsynet og mediene som reelle, er større, jo mindre vi problematiserer det vi ser.

«Law in the books» og «law in practice»

Generelt er ledende spørsmål uheldig journalistikk. De tvinger sjelden intervjuobjektet til å tenke selv, og bringer derfor ofte ikke frem nye momenter. Ledende spørsmål stimulerer heller ikke seeren eller lytteren til egen refleksjon eller kritiske betraktninger. Videre kan de implisere en allianse mellom reporter og intervjuobjektet som særlig viktig å unngå i en statlig monopolinstitusjon som NRK.

NRK's veiledning for medarbeidere er da også entydig:

«Bruk ikke ledende spørsmål, det vil si spørsmål som avslører at intervjueren har en bestemt oppfatning av saken, en bestemt holdning, at han er ute etter å få en bekreftelse på sin egen oppfatning.» (Intervjuet i radio og fjernsyn, 3. utg., Oslo 1986, s. 20.)

Deretter kommer et eksempel som tilsynelatende er ment å være outrert:

- «De har jo ikke mer enn 1200 kroner i måneden i trygd?
– Det stemmer.
– Dette må det da være vanskelig å klare seg på?
– Nei, jeg synes ikke det.»

Men de eksempler vi skal vise fra Dagsrevyen, er til dels langt verre. Med en formulering fra jussen blir retningslinjene i NRK's opplæringshefte som «law in the books» som avviker til dels sterkt fra «law in practice». Selvfølgelig er det ikke riktig å hevde at Dagsrevyen alltid – eller svært ofte – stiller ledende

spørsmål. Illustrasjonene i TV-sitatene her gjelder f.eks. særlig engasjerende saker; landsomfattende arbeidskonflikter, valgkamper, katastrofer. Men nettopp der emosjonene går høyt, er det viktig at NRK's reportere mestrer sin formidlende rolle. Et indisk visdomsord sier at det er i stormen treet viser sin styrke. Tilsvarende får en journalist prøvet sin integritet når samfunnsdebatten tilspisses.

Det er vel fælt, dette?

Våren 1986 gikk Norge inn i en stor arbeidskonflikt. Den 8. april erklærte NAF lock-out. Dagsrevyens dekning av konflikten avspeilet seg bl.a. i spørsmålene til arbeidstagersiden. Den utvidede sending 8. april besto for en meget stor del av intervjuer med representanter for lønnstagerne. Spørsmålene må beskrives som betenkelig journalistikk, klart kvalifisert for rødt kort ut fra NRK's egne spilleregler. Ett eksempel:

Dagsrevyens reporter: «Vi snakket med flere vakter fra Jern- og Metallklubben ved Spikerverket som passer på at det ikke jobbes idag. Hvordan reagerer dere på at dere er utestengt fra jobben?» (uth. her).

Som man roper i skogen, får man svar:

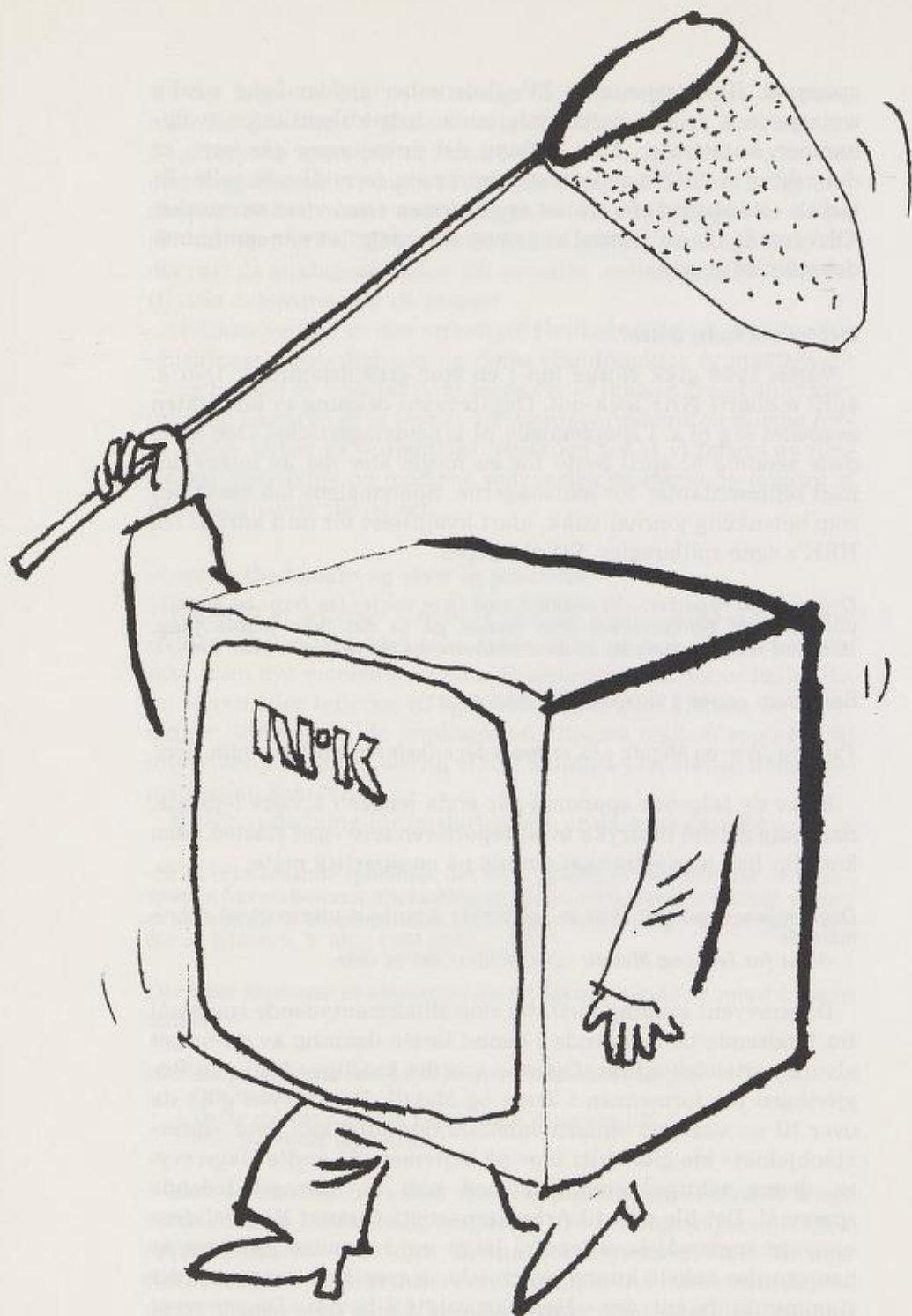
Vakt fra Jern- og Metall: «Jo, vi synes det er helt forferdelig...» (uth. her).

Et av de følgende spørsmål går enda lenger i å være ledende. Samtidig gir det inntrykk av at reporteren selv viser ståsted i den konflikt han angivelig skal omtale på en upartisk måte:

Dagsrevyens reporter: «Det er vel bittert å ha blitt utestengt på denne måten?»

«Vakt fra Jern- og Metall: «Det er klart det er det».

Dagsrevyens sending fortsatte sine allianseantydende spørsmål fra landsende til landsende i denne første dekning av en meget alvorlig arbeidskonflikt. Deretter var det kraftige utfall mot Regjeringen fra formannen i Jern- og Metall. Dagsrevyen gikk da over til en særegen «mikrofonholderjournalistikk» hvor «intervjuobjektet» ble gitt «fritt løp» på skjermen. Så endte Dagsrevyen denne viktige sendingen med nok et utpreget ledende spørsmål. Det ble stilt til Arbeiderpartiets Gunnar Berge. Intervjuerens spørsmål la ordene så langt inn i munnen på Berge at han ganske enkelt kunne svart: «Ja, jeg er helt enig med det standpunkt du antyder.» Men han valgte å benytte Dagsrevyens

Ledende spørsmål på jakt etter svar.

Tegning: Jan Kristofori.

invitasjon til å bli enda krassere. Det kan skyldes at intervju-
rens ledende spørsmål setter en ramme der den utspurte føler
at han blir møtt med sympati for sin sak:

Dagsrevyens representant: «Hvordan reagerer du på at landets statsmi-
nister, Kåre Willoch, igår, bare noen timer før fristen løp ut, gikk ut og
ba de fagorganiserte i fagbevegelsen om å vise moderasjon?» (uth. her).

Gunnar Berge: «Jeg syntes ikke det var noe godt bidrag at statsminis-
teren, her, i slutfasen, opptrådte på en provoserende måte.»

Enkelte av de mange ledende spørsmål i Dagsrevyen stimulerer
smilebåndet. Den 22. april 1987 var det innslag om fødselspermi-
sjon med full lønn burde utvides ut over økningen fra 18 til 20
uker. En mor med en liten baby ble intervjuet:

Dagsrevyens reporter: «Ville det være lettere for deg med 12 måneders
permisjon med full lønn?»

Spedbarnsmor: «Ja, det ville det....»

Svaret overrasket neppe dem som en gang har vært i nærheten av
omsorgsansvar.

Hvordan har du det, min venn?

Streiken ved Vinmonopolets tapperi på Høse høsten 1986 ble
viet stor oppmerksomhet i Dagsrevyen. Hovedtillitsmannen Hå-
kon Høst ble avskjediget etter bl.a. ordrenekt og det Arbeids-
retten i dom av 31. oktober 1986 vurderte som regelrett krangel
med overordnede. Etter Hovedavtalen LO-NAF og arbeidsmiljø-
loven kreves atskillig for å avskjedige, dvs. «sparke på dagen»,
en sentral tillitsmann. Blant dommerne i Arbeidsretten var bl.a.
tidligere LO-formann Tor Aspengren. Han hadde ingen innven-
dinger mot Arbeidsrettens svært lite nådige beskrivelse av
Håkon Høsts oppførsel. Ut fra domspremissene fremstår hans
handlinger som meget klanderverdige. Som kjent har Høst senere
anket saken inn for det ordinære domstolsapparat. Så langt har
han tapt også der (dom av Oslo byrett juni 1987 — senere påan-
ket direkte til Høyesterett).

Spørsmålene Dagsrevyen valgte å stille Høst i enkelte sendin-
ger vektlegger på ingen måte spriket mellom den kamp Høst
hadde stimulert andre ved Vinmonopolet til, og det faktum at en
sentral — og blant hovedorganisasjonene meget respektert —
norsk rettsinstans ikke ga ham rett på ett eneste avgjørende
punkt. Utspørringen er i stedet svært ledende i en retning en seer
lett kan ta som uttrykk for sterk sympati med Høst:

Dagsrevyens reporter: «Føler du deg som taperen i dette spillet?»

Inntrykket av allianse kan bekreftes av det neste spørsmål:

Dagsrevyens reporter: «Du har ikke lenger noen jobb. Hva skal du gjøre, for eksempel neste uke?»

Andre kommentarer understreket igjen opplevelsen av allianse mellom Dagsrevy og den ene side i konflikten. Dette er særlig tankevekkende siden dette var den siden som ble dømt for å ha brutt Hovedavtalen LO-NAF og norsk arbeidstvistlovgivning. Få personer i Norge i dag vil hevde at dette regelverk representerer grove overtramp mot arbeidstagersiden, med visse unntagelser for den mer ekstreme venstreside. Hvilken kamp er det her Dagsrevyen kjemper, blir det undrende spørsmål, bl.a. etter denne kommentaren:

Dagsrevyens reporter: «De streikende polararbeidere går en tøff tid i møte. På streikekontoret er dommen mangfoldiggjort. Dokumentene viser at arbeiderne og Håkon Høst ikke fikk medhold på ett eneste punkt.» (Uth. her.)

NRK's behandling av Høst-saken er i det hele kritikkverdig for sin mangel på balanse og forankring i de fakta som ble lagt til grunn etter nøye rettslig prøving. Reportere, ikke minst i et statsmonopol, må kunne stille seg kritiske til domstolene. Men det må skje etter en åpen vurdering. Inntrykket i Høst-saken er heller at NRK og Dagsrevyen unngikk å se dommens saksfremstilling i øynene. Den dagen Arbeidsrettens dom ble avsagt, 31. oktober 1986, slapp Høst til med en direkte kommentar i NRK Radio, som ble gjengitt i Dagsrevyen uten nærmere vurdering:

«Vi er sjokkert over at Arbeidsretten opererer med en rettsoppfatning som tilhører tredveårene.»

Det mest tankevekkende i dommen er kanskje Arbeidsrettens beskrivelse av Høsts faktiske adferd. Denne fakta-delen av dommen har ihvertfall lite å gjøre med en eventuell rettsoppfatning fra 30-årene. Ut fra Dagsrevyens spørsmål kan man undres om redaksjonen mener dette er slik samarbeidsforholdene i norsk arbeidsliv bør være.

Spørsmålene til lederne for Vinmonopolet, og etterhvert til LO, — de parter i konflikten som etter domstolenes første konklusjon respekterte norsk lovgivning — hadde en ganske annen negativ snert. LO-lederen Tor Halvorsen måtte f.eks. svare på spørsmålet:

50% av oss sitter klare for å få våre viktigste informasjoner.

Dagsrevyens reporter: «Men de streikende har tydeligvis følt det sånn at LO falt dem i ryggen?»

Poenget her er *ikke* hva som er riktig i Høst-saken. Domstolernes endelige vurdering kan også bli anderledes enn den til Arbeidsretten og Oslo byrett. Vår analyse gjelder Dagsrevyen, og at bl.a. dens ledende spørsmål impliserer en stillingstagen mange vil karakterisere som ensidig. Men skilte seerne, dvs. halvparten av Norges befolkning, Dagsrevy fra virkelighet når den så innslagene?

Intervjueren i sentrum

En forsterket variant av det ledende spørsmål er der reporter velger en krassere form enn intervjuobjektet følger opp. Seeren vil da ofte huske intervjuerens ord best, fordi han har den klareste formulering. Journalisten vil også vanligvis være bedre trent i mikrofon- og stemmebruk slik at hans uttalelser gjengis mest tydelig.

Problemet Dagsrevy vs. virkelighet oppstår hvis seeren etterpå ikke klart erindrer hvilke uttrykk som skal tilskrives hvem. Man kommer ihu en tilspisset formulering, men forbinder den kanskje ikke med NRK-reporteren, mer med hele scenen. På Dagsrevyen skifter sekvenser så hurtig. Du har hørt noe uttrykt. Det er vanskelig å huske hvem som sa det. Et innslag kan i hukommelsen bli en helhet der intervjuer og intervjuobjekt smeltes sammen til ett.

Bitter og ført bak lyset?

Et innslag fra 15. oktober 1986 gjaldt en mulig nedleggelse av arbeidsplasser ved Moss Verft. Dagsrevyens intervjuer, Ragnar Auglænd, innledet bl.a. med å si:

Dagsrevyens reporter: «Men etter at den svenske jernbanen fikk sin ferge igår, tror ingen av de ansatte på flere byggeoppdrag. Og bitterheten blant de ansatte er stor» (uth. her).

Nestformannen i Klubbstyret ble intervjuet. Han var mer forsiktig:

Representant Bedriftsklubben: «... og når vi får det servert på den måten vi gjorde det nå, så er vi skuffet» (uth. her).

Forskjellen er tildels stor mellom det å være bitter, og det å være skuffet. Men hvem husker vel, når et slikt to–tre minutters innslag er over, at bitterheten var reporterens bidrag, mens intervjuobjektet nøyet seg med skuffelse?

Reporteren fortsatte sin ledende og forsterkende intervjuform:

Dagsrevyens reporter: «Føler dere at dere er ført bak lyset?» (uth. her).

Igjen var intervjuobjektet svakere og mer nyansert i sine uttrykk:

Representant Bedriftsklubben: «Til en viss grad, så er vi det. Personlig, og jeg tror jeg har de fleste her ute på tomte også med meg, når jeg sier at vi hadde ikke ventet denne brå reaksjonen som vi har fått» (uth. her).

Det er påpekt mange ganger av mediekritikere: Moderne journalistikk tiltrekker oppmerksomhet ved å dramatisere. Tendensten mot tilspissing er nesten så erkjent at den er blitt selvfølgelig — slik er mediene. Den behøver likevel ikke være ønskelig. Som seere bør vi uansett arbeide med å bevisstgjøre hvordan dramatiseringen skjer. Ikke minst kan det være vanskelig å skjelve på fjernsyn, hvor alt skjer så raskt at det er problematisk å huske hvordan — og fra hvem — ordene falt. I avisen kan du bla tilbake, eller lese om igjen, for å holde sitat fra overskrift. Dagsrevyen gir deg ingen slik sjanse, hvis du ikke bruker så tungvinte virkemidler som video i din kamp for å forsøke å se bak en redaksjons mange valg og inn i virkeligheten.

Hold kjeft!

Vassdalen-ulykken 5. mars 1986 der 16 vernepliktige mistet livet og flere andre ble alvorlig skadet i et sneskred, ble bredt dekket av Dagsrevyen. Naturlig nok; det var en rystende katastrofe. Også reportere er mennesker. Også deres emosjoner vekkes når ungdommer lider det man frykter var en unødvendig død. Men nok en gang forutsetter profesjonalitet en viss nøytral balanse også i spørsmålene. Den yrkesparolen for NRK ble f.eks. nokså sterkt overtrådt da en Dagsrevy-reporter 7. mars intervjuet en HV-løytnant som hadde forsøkt å advare de ansvarlige mot skredfaren:

Dagsrevyens reporter: «Har du fått beskjed om å holde kjeft om dette?» (uth. her).

En slik språkbruk i et spørsmål virker sterkt på en nasjonal nyhetssending med million-publikum. Det sies gjerne at jo flere tilhørere, desto kraftigere effekt har banning og skjellsord. Svaret fra intervjuobjektet var mer forsiktig:

HV-løytnant: «Delvis, — delvis, kan jeg si.»

Igjen er det sannsynlig at *Dagsrevyens* sterke ord huskes best av seerne, men uten at de kanskje i vår ufullkomne hukommelse tilskrives reporteren. — Journalistens kraftige uttrykksmåte i spørsmålet hindrer også at fokus settes på det sentrale poeng. Som alltid ved dødsulykker i Forsvaret nedsettes en undersøkelseskommissjon. Skulle militære overordnede be en offiser holde tilbake opplysninger overfor en slik kommissjon i den hensikt å fordreie rapporten, er det et meget grovt — og straffbart — plikt-

brudd. Noe ganske annet er eventuelt å anmode en underordnet om ikke å bidra til den enorme rykteflommen mediene skapte rundt Vassdalen-ulykken. Det var et til tider kommersielt medie-sirkus som bl.a. er kritisert av katastrofepsykiatere for å belaste de pårørende unødvendig. *Den — helt avgjørende* — distinksjon brakte ikke Dagsrevyens reporter frem.

Tyver i helsevesenet

Den 27. oktober 1986 ga Dagsrevy-medarbeideren Ragnar Auglænd et annet eksempel på en slik ledende forsterkning som setter intervjueren i sentrum, men uten at seeren så lett identifiserer det. En representant for Ring Medisinske Helsesenter måtte svare på dette spørsmål:

Dagsrevyens reporter: «Vil ikke et privat, som *mange* kaller et *kommersielt*, helsetilbud, være en konkurrent og en *tyv* for det offentlige?» (uth. her).

Intervjuobjektet ble her litt paff, trolig fanget av implikasjonen av reporterens spørsmål. Hvem ville ikke blitt forvirret av den relasjonen — og de implikasjoner — som etableres gjennom dette spørsmål? Kanskje synes du selv at du gjør en skikkelig jobb innenfor et privat helsevesen. Du er litt nervøs, skal intervjues på landets medie-hovedscene. Så gyver en Dagsrevy-reporter løs på deg, og du antydes — riktignok i overført betydning — å være en tyv. Halve landet er tilhørere! De fleste av oss ville gitt et tilsvarende defensivt svar, som sammen med reporterens spørsmål bidrar til å fordreie den sak vi representerer:

Representant Ring Medisinske Senter: «Delvis en konkurrent, selv om vi synes det er litt forstemmende å høre at *man* kaller det for *tyv*» (uth. her).

Få intervjuobjekter ville i en slik situasjon maktet å minne Auglænd om to elementære retningslinjer for NRK-intervjuer han velger å bryte:

«Spørsmålene må være formulert på en saklig måte.»

«Husk at i et intervju er det intervjuobjektet, ikke intervjueren, som skal legge fram sine synspunkter.» («Intervjuet i radio og fjernsyn» s. 22 og 24.)

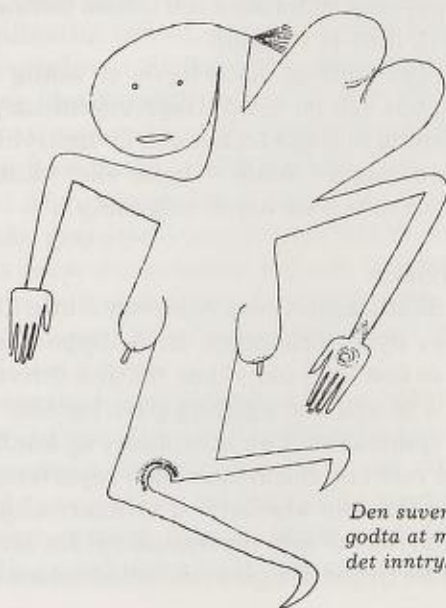
I stedet fanges man — av reporter, av situasjon, av relasjon, av egen utrenthet, av vår felles manglende kritiske holdning til mektige medieinstitusjoner som Dagsrevyen.

At analysen av dialogen kan virke subtil, understreker hvor vanskelig det er på stedet å takle reportere som misbruker sin overlegne posisjon. Og tilsvarende hvor umulig det kan være for oss lyttere å skille det ene fra det andre, mens bilder og stemmer veksler på skjermen. — Auglænd påberoper seg «mange» som referanse for at private helsetilbud er kommersielle. Hvem er disse «mange»? Det er lett for en intervjuer å legitimere et synspunkt ved å vise til en slik uklar mengde. — Mer interessant er det at Auglænd egentlig bare er sin egen autoritet, når han introduserer uttrykket «tyv». Men uttrykket legges inn i en komplisert muntlig setningsoppbygging. På et vis spiller intervjuobjektet med på fiksjonen når han fanges inn og godtar at «man», ikke Dagsrevy-reporteren Auglænd, er merkelappens opphavsmann. Muligens fortsetter forskyvningen ytterligere hos oss seere.

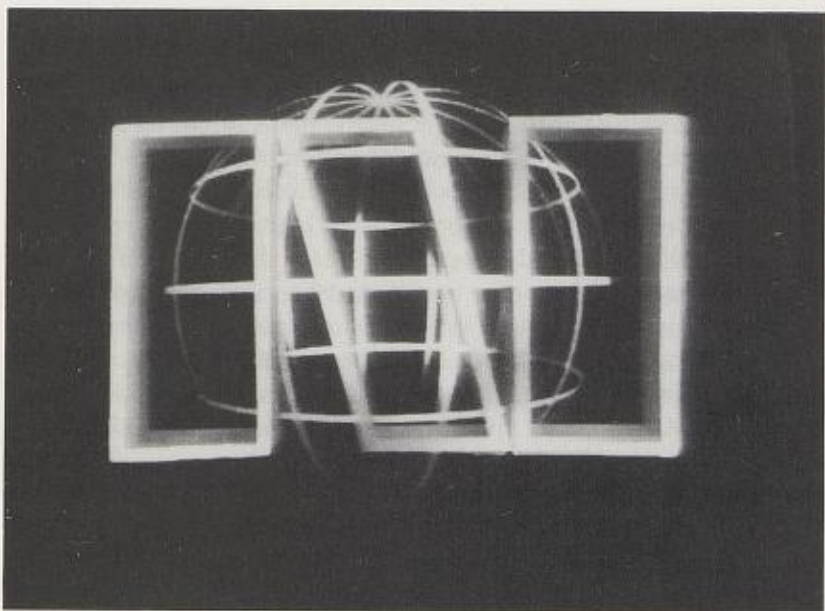
Den suverene

Enkelte mennesker er i eget bilde suverene. Du vil bl.a. treffe politikere som mener seg hevet over spørsmålets makt. Reportere kan stille hvilke spørsmål de vil, kan noen mene. Man takler det uansett, dersom man er dyktig nok. Eller, som en ledende politiker uttrykte det: «Ingen utspørring — ikke engang med pågående reportere — kan egentlig regnes som politisk belastende».

Synspunktet er ikke bare et naivt forsøk på selvbekreftelse. Det tilslører mediernes makt, en posisjon som er så stor bl.a. fordi

Den suverene ener vil ikke godta at mediene kan fordreie det inntrykk han gir.

vår forståelse av dem er så uferdig. Ingen mennesker er hevet over de lover som gjelder mellommenneskelig kommunikasjon, selv om enkelte gjerne skulle føle seg så overlegne at de velger å tro det er slik. Vi er alle del av en sammenheng, vi formes av den og fanges av den. Ingen er så dyktig at de kan fri seg fullstendig fra den relasjon spørsmål setter dem inn i. Som mennesker reagerer vi i en kontekst, ikke et vakuum.

Selvfølgelig hjelper trening, naturligvis er saklig beherskelse av stoffet og en «god» sak en hjelp. Dagsrevyens utspørrere yter like fullt et selvstendig bidrag i formingen av inntrykk seerne sitter igjen med. Bare valg av fokus — helse eller økonomi — kan bety være eller ikke være i en norsk valgkamp.

Blindhetens innflytelse

Hvor ender vi? Skal Dagsrevyens reportere slutte å stille spørsmål? Skal vi slå av nyhetssendingen for å slippe å bli forvirret? Eller ikke våge å se den uten når vi har tid til å skrive innslagene ut i verbatim for å se hva som egentlig påvirket oss?

Nei, vi trenger spørsmålet. I en komplisert og konfliktfylt verden trenger vi det mer enn noensinne. Men reporterens spørsmål må ikke forsvinne inn i en absolutt og utilnærmelig dimensjon, hevet over den analyse det selv representerer. Da får spørsmålet mer makt enn det fortjener. Da gir vi det blindhetens innflytelse.

3. Mot demokrati og humanisme

En selvfølgelig forpliktelse

Enkelte forpliktelser er så selvfølgelig for et norsk statsmonopol som NRK, at vi knapt tenker over det. Slår vi opp i NRK's Programregler, enser vi vel nesten ikke art. 3 annet ledd:

«Men det er også en viktig oppgave for NRK å hevde *grunnleggende demokratiske og menneskelige verdier*» (uth. her).

Den naturlige plikten for NRK-medarbeidere til å verne demokratiske verdier, presiseres dithen at i slike saker kan en viss ensidighet tillates. Det strider ikke mot monopolets formål å inn- ta en viss partisk holdning stillet overfor diktatur, folkemord og undertrykkelse. — Det forbausende er hvordan Dagsrevyen i enkelte reportasjer svikter.

Fotball og familiehygge i Afghanistan

Odd Karsten Tveit laget flere reportasjer for Dagsrevyen etter en tur til sovjetisk kontrollerte områder i Afghanistan forsommeren 1986. Innslagene var meget lange — for Dagsrevyen. De er senere i offentlig debatt, bl.a. av norske hjelpearbeidere hos motstandsbevegelsen i Afghanistan, karakterisert som en uhyre misvisende og idealiserende fremstilling av Sovjets okkupasjon. I en kritikk av reportasjene på nærradio uttalte bl.a. en sykepleier at hun ikke forsto billedvalget til Tveit. Over alt der hun hadde vært i Afghanistan, bar bebyggelsen tydelig preg av vold, med skyteskår, granathull osv. Det var som et annet land når hun fulgte Tveits reise, der praktisk talt alle hus som ble gjengitt på NRK's skjerm, var uten slike arr etter krigen. Vi som ikke har vært der selv, kjenner ikke faciten. Men bilder og sannhet er ikke nødvendigvis det samme.

Tveits reportasjer bragte frem et annet inntrykk av Afghanistan enn det vanlige. Hvis den tradisjonelle forestilling vi har om Sovjets okkupasjon ikke stemmer, da er det viktig nyhetsstoff. I den forstand kunne Tveits reportasjer ha vært prisverdig og avdekkende journalistikk. Men da burde også denne overordnede problemstilling vært aktualisert. Det gjorde ikke Tveit. Hans re-

Dagsrevy-reporter Odd Karsten Tveit i sovjetisk kontrollerte områder av Afghanistan sommeren 1986. Her drikker han kaffe med en tidligere geriljaleder, nå en tro tilhenger av Sovjetinvasjonen. Kan Dagsrevyen uten forbehold bruke en konvertert geriljaleder som et sannhetsvitne til hva som foregår i Afghanistan?

portasjer ga derfor et nokså paradoksalt – og trolig skjevt – inntrykk av landet.

Den første reportasjen 16. juni 1986 ble legitimert slik av ankermannen:

«Tidligere har vi rapportert fra geriljaens side. Nå har vår reporter vært i områder som er kontrollert av regjeringshæren og sovjetiske styrker.»

Imidlertid var det slett ikke første gang Dagsrevyen viste innslag fra sovjetisk side. Tvertimot, mye av billedstoffet om Afghanistan i Dagsrevyen er hentet fra sovjetisk fjernsyn og sovjetisk side. Uavhengige fjernsynsteam arbeider under vanskelige forhold – og med fare for livet hvis de tas av russerne – hos motstandsbevegelsen. Men en reporter skal være kritisk om kamera filmer fra den ene eller den andre side. Etter Programreglene fra NRK må det kreves særlig aktpågivenhet for den reporter som er en okkupants og et diktators gjest. Det samme gjelder de ansvarlige redaktører i Dagsrevyen. Aktsomheten uteble. Selvfølgelig kan ikke en reporter – like lite som andre med ansvar – oppfylle sin oppgave bare ut fra skinnende formålsparagrafer.

Prinsipptrykkeriet tilhører en abstrakt og ikke skapende verden. Kompromisset er nødvendig. Skal Tveit igjen slippe inn i Afghanistan på sovjetisk side, krever ordvalget en viss omhu. En smule pragmatikk innebærer ikke nødvendigvis at man er til salgs. Men Tveits reportasjer var hinsides slike mer sindige overlegninger. Innslagene i Dagsrevyen var så klart til Sovjets fordel at de med meget få modifikasjoner trolig kunne vært sendt i okupasjonsmaktens eget fjernsyn. Overvei selv hvilke ord du mener en sovjetisk sensor eventuelt måtte ha bedt Tveit renonsere på med sine inntrykk fra Afghanistan. Kanskje ville sensoren pusset litt på språket her og der. Men *holdningene* og *helhetsbildet* reportasjene uttrykker, ville han trolig ha funnet upåklagelig:

«Folk her i byen sloss ikke lenger mot myndighetene eller de sovjetiske styrkene i Afghanistan ... Her i provinsen har de afghanske makthaverne fått folket på sin side.»

Dagsrevyens reporter benytter en konvertert tidligere geriljaleder som sannhetsvitne:

«Mohammed Anvar er idag en av dem som støtter den afghanske revolusjonen. For bare to år siden kunne han ikke være sammen med familien sin ... Landsbyen har fått tildelt jord fra myndighetene, og Anvar og hans menn har som oppgave å forsvare landsbyen mot eventuelle banditter, heter det. I disse dager er imidlertid Anvar og gruppen mer opptatt av hvem som vil vinne fotball-VM. Via sovjetisk fjernsyn følger de alle kampene ... Mohammed Anvar mener idag at geriljaen her driver uriktig propaganda, og at folk snart vil forstå at regjeringen er på folkets side.

Også senere har geriljasoldater fulgt i Mohammed Anvars spor. I forrige uke overga to nye motstandsgrupper seg i ... [denne] provinsen ... Geriljaen ga fra seg sine våpen. Til gjengjeld var de lovet amnesti, nye hus og økonomisk støtte. Alt tyder på at det afghanske regimet har suksess med sin nye politikk, i alle fall her i [denne] provinsen.»

Igjen kan tilsynelatende mer subtile nyanser i ordvalg være viktig. Den tidligere geriljaleder støtter med Tveits formuleringer «den afghanske *revolusjon*». Språklig tenker man da på de undertrykte opprør. Ikke at spesialkommandoer til en stormakt — de beryktede sovjetiske Spitnaz-tropper — i ly av nattemørket stormer inn i palasset til en leder av et fremmed land og myrder denne. At det regimet som regisserte mordet, selv omtaler dette som «*revolusjon*», tilsier ikke at NRK's Dagsrevy er bundet av terminologien! Tveit lar også ordet «makthaver» som er mer strengt, gradvis skiftes ut med «myndighetene» som er langt nærmere norsk uttrykksmåte for demokratiske organer.

Egentlig kan ikke krigen i Afghanistan være særlig viktig for befolkningen, er et av reportasjens implisitte budskap. Fotball-VM fanger mer oppmerksomhet. Hvorfor ikke være litt takknemlig? Uten sovjetisk fjernsyn som neppe ville vært der uten okkupasjon — «revolusjon» — intet fotball-VM. Hvem tjener egentlig folkets interesser? For ikke å snakke om familiens? Etter at Anvar brøt lag med geriljaen, kan han igjen «være sammen med familien sin». Avslutningen er meget forbeholdsløs: «Alt tyder på at det *afghanske* regimet [hvor forsvant den *sovjetiske* okkupant?] har suksess med sin nye politikk...»

Fredsduer, bryllupsfest og likestilling

Alle Tveits reportasjer fra Afghanistan var slående okkupantvennlige. Den 18. juni 1986 introduserte ankermannen et nytt innslag slik:

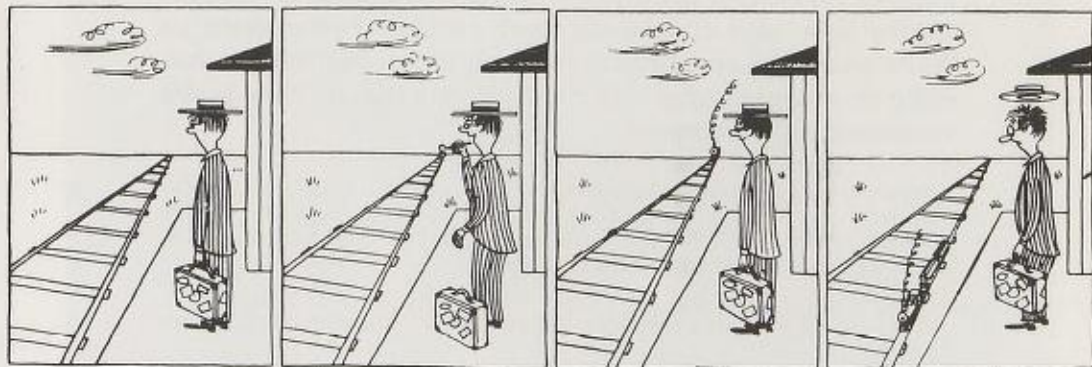
«Og vi skal til Afghanistan. Myndighetene der i landet har nå tatt i bruk Islam i sin kamp mot motstandsbevegelsen. Regjeringsmedlemmer innrømmer at de tidligere gjorde feil, og regimet satser nå mye på å vise at Islam står sentralt i den kommunistiske revolusjon.»

Igjen terminologien: Den opprinnelige Spitnaz-aksjon blir «kommunistisk revolusjon». «Regjeringen», dvs. marionettene eller — med et stygt uttrykk fra nyere norsk historie — «quislingene —» blir sindige mennesker som «innrømmer» visse feilgrep.

Nyere historie kan lett gi opphav til den forestilling at kommunistisk maktovertagelse medfører motarbeidelse av religion. Tveits reportasje fra en verdenskjent moské i Afghanistan blir en form for tilbakevisning av denne forestilling:

«Ramadan, muslimenes fastemåned er nettopp avsluttet, og begivenheten blir grundig feiret. ... I moskéen blir det preket religion og politikk. Gulvet var fullt til siste kvadratmeter. ... Og bønnemøtet skulle vise utenforstående at Islam står sterkt i dagens Afghanistan. Den religiøse høytiden ... ble åpent brukt av myndighetene i kampen om folkets gunst. Kjente partiledere og høyere offiserer var tilstede for å vise sin respekt for religionen. Tidligere geriljaledere ba side om side med representanter for regimet i Kabul. Skoene til de mest prominente ble plukket fram like før bønningen ble avsluttet. Og partiledelsen kunne gå fra moskéen etter at de nok en gang hadde vist at Islam er en del av revolusjonen.»

Enkelte elementer i kommentaren kan — kanskje — oppfattes ironisk, f.eks. den siste setningen. Men igjen er det neppe særlig stor avstand fra denne Dagsrevy-sendingen til det man kan anta ville vært Kabulregimets egen versjon.

Den virkelighet vi skaper oss i dag får kanskje i morgen sitt eget liv. Den binder og fanger oss.

Tveit synes å være uten en ekstra klangbunn i kommentaren når han understreker at det er fred i dette området av Afghanistan ved bruk av nesten sentimentale, og – paradoksale – bilder:

«De hvite duene rundt kalifen Alis helligdom kunne være symbolet på at det er fred i denne provinsen.»

Avstanden er meget stor fra NRK-versjonen denne kvelden til internasjonale anklager om folkemord. Igjen: Hvilken verden er den virkelige? Det regime Tveit formidler fra Afghanistan, synes fullt av tilgivelse:

«Regimets ungdomsorganisasjon benyttet denne dagen til å dele ut løpesedler. Budskapet denne gang var amnesti for alle som har unndratt seg militærtjeneste.»

Siste del av reportasjen er viet private festligheter i Kabul. Fokus på religiøs høytid og fest kan implisere at motstandsbevegelsen driver en meningsløs kamp. Folk har det bra. Dagsrevy-reporterens ordvalg antyder at den jevne afghaner har liten sans for tradisjonelle og rigide religiøse regler. Seeren kunne ledes til å slutte at den brede befolkning også på dette punkt er på linje med det kommunistiske regimet:

«I hovedstaden Kabul var det også pyntet til fest. I hotellene ble det holdt en rekke brylluper, selv under fastetiden. Gjester og nygifte viste åpent at de hadde liten respekt for strenge, religiøse skikker.»

Det er vel kjent at intensiteten i mujahedins kamp mot sovjetmakten ikke bare er nasjonal, men religiøs. Fortsettelsen på Tveits reportasje snur denne verden på hodet. Han synes å formidle at religiøse ledere setter likhetstegn mellom Islam og den kommunistiske overtagelse:

«De som lever i provinsen, legger mer vekt på gamle tradisjoner og ortodoks religionslære. Det er guttene som blir tatt best hånd om. Og fra historien i Koranen trekkes det paralleller til dagens Afghanistan. Revolusjon og Islam går hånd i hånd, er budskapet.»

Avslutningsvis knyttes den sovjetiske okkupasjon til kvinnefrigjøring:

«Likestilling er blitt en viktig del av revolusjonen. Det gjenstår å se om de velger å følge dagens makthavere.»

Norge har vært okkupert i nyere tid. Tiden 1940–45 kunne sikkert vært fremstilt nokså rosenrød, alt etter en reporters angrepsvinkel. Det hadde trolig vært mulig for et kamera å finne glansbilde på glansbilde av befolkningens hverdag. Hvordan ville *vi* reagert overfor denne type ensidighet? Den sovjetiske okkupasjon av Afghanistan er langt, langt mer brutal enn tyskerens av Norge. Få ville antyde at nordmenns lidelser under Den annen verdenskrig nærmet seg et folkemord. Afghanernes frihetskamp er mye mer desperat – og heroisk – enn vår egen. Et norsk statsmonopol med demokratiske idealer bør ikke gjøre det vanskelig for sin betydelige seerskare å skjelne mellom en okkupants propaganda og en NRK-reporters innslag.

Uproblematisk integritet?

Storpolitikk har sterke taktiske innslag. Særlig hos diktaturene har NRK's representanter en stor utfordring i å søke bak propagandaen. NRK's reportere i de vestlige land har den fordel at de kan finne hjelp i en fri presse til å se bak det offisielle spill.

Man kan stille spørsmål ved hvor langt NRK har tenkt gjennom de retningslinjer som bør gjelde, særlig for utsendte journalister i diktaturer. Øst-Europa-medarbeider for NRK, Dag Halvorsen, ble særlig kjent da han unnlot å intervjuer Fredsprisvinneren Lech Walesa. Angivelig skal han ha personlige vennskap på høyt plan innenfor den polske maktelite. Korrespondenten i Moskva, Marit Christensen, giftet seg kort tid etter at hun flyttet til Moskva med en relativt kjent moskovitt. Han har en bevegelsesfrihet få i Sovjet er forunt utenfor makt- eller partiap-

Marit Christensen, NRK's korrespondent i Moskva. Kan vi ha tiltro til at hun forteller om Sovjet slik landet faktisk er, eller fanges hennes reportasjer av personlige forhold og egne holdninger?

paratet. Det må være åpenbart at slike relasjoner *kan* gjøre det vanskelig for utsendte reportere i diktaturer å opptre så uavhengig som ønskelig. Det er som en parodisk film når man leser at Marit Christensens mann hadde forsøkt å etablere et handelskontor for høyteknologi i Sovjetunionen (se f.eks. VG 12. august 1987). NRK's reporter hadde naturlig bistått ektefellen uten å kunne se noe galt i det. Hva slags kontakter skal en sovjetborger ha, hvor høyt opp, og i hvilke institusjoner — før han starter import av høyteknologi til det meget vel kontrollerte og sentralstyrte landet? Det er godt at en forsøker å hjelpe sin ektefelle, men hva med kritisk avstand og dypere forståelse av spillereglene i det land man er satt til å dekke for et demokratisk mediemonopol?

I mediedebatten anses ofte slike innsigelser som utidige, formelle og urimelig begrensende for reporterne, eller også som personlig urettferdige og mistenkeliggjørende. Men denne type betraktninger er helt selvfølgelig for den norske stats andre hovedgruppe av utsendinger, diplomatene. Der ville slike personlige relasjoner med mulighet for sterke bindinger hatt konsekvenser for stasjoneringen.

Klarhet og uavhengighet krever en viss personlig avstand. Hvilke forventninger har journalister skapt til sin profesjon? Garanterer merkelappen reporter eller NRK-korrespondent så sterkt for personlig integritet at man kan heve seg over de regler som gjelder i andre utsatte yrkesgrupper?

Folkets transparenter på Den røde plass

De mer «formelle» betenkeligheter ville kanskje stått noe svakere hvis reportasjene til de aktuelle korrespondenter hadde maktet et visst kritisk perspektiv til de aktuelle ikke-demokratiske stater. Dag Halvorsens Walesa-intermesso er nevnt. Marit Christensen har stadig reportasjer fra Sovjet med få innslag av vurderende og uavhengig stillingstagen. Et tilsynelatende uskylldig, men like fullt meget tankevekkende, eksempel gir hennes 1. mai-reportasje 1987. Hvilket inntrykk av Sovjetsamveldets styringsform kan denne reportasjen etterlate?

Marit Christensen: «I strålende sommervarm etter en lang og kald vår, hilste partisjef Gorbatsjov og partiledelsen i Sovjet paraden fra toppen av Lenin-mausoléet. Og de tusenvis av deltagere bar plakater som i høy grad understreket den nye politikken sovjetlederne har lagt opp til. Men blant parolene og plakatenes var det mange tegn til at folk tenker som de gjorde før.»

GLASNOST

Slik oppfatter den tjekkeske eksilkunstneren Jan Kristofori NRKs dekning av tilstandene i dagens Sovjet.

Vridningen ligger i den siste setning. Plakatene – og demonstrasjonene på Den røde plass 1. mai – blir et uttrykk for hva «folk tenker». Her behøver man ikke lenger stille spørsmål om hvilken verden som er reell. Marit Christensens Sovjet-versjon blir uvirkelig. Det sovjetiske «folk» er ikke fri til å marsjere over Den røde plass med de transparenter de måtte ønske – alt etter hvordan de selv tenker. Det er demokratiets demonstrasjonsform og 1. mai-feiring, ikke diktaturets. Denne type reportasjer kan bidra til å bryte ned forståelsen av forskjellen mellom demokratiske og autoritære samfunnsstrukturer. For seerne kan korrespondentens ordvalg litt ureflektert etterlate inntrykket av at 1. mai «hos dem» er omtrent som «hos oss». De som vil, drar rundt med de transparenter de måtte ønske. I Sovjet får folkets

tanker til og med større oppmerksomhet siden partisjefen er der og straks kan se dem.

Fredag 2. oktober 1987 avsa den sovjetiske høyesterett dommen på fire års straffarbeid var den 19 år gamle vest-tyskeren Mathias Rust, som hadde fløyet inn på Den røde plass. Marit Christensen refererte i sin reportasje på Dagsrevyen samme kveld til sammenligninger mellom den sovjetiske forsvareren og amerikanske TV-serier om superadvokater:

«Folk som var til stede i Høyesterett i Moskva idag karakteriserte ... [Rusts forsvarer] som en glitrende skrankeadvokat med mye til felles med Perry Mason».

Resten av hennes reportasje bidro til å befeste denne implisitte likestilling av sovjetiske og vestlige, f.eks. amerikanske, rettssaker. Den ureflekterte konklusjonen, at rettssystemene er de samme i demokratiene og diktaturene, er dypt usann. I sin mangel på kritisk vurdering kan likevel Marit Christensens kommentar være et bidrag til å befeste et slikt inntrykk hos de mange seere. Problemet er selvfølgelig ikke enkeltstående tilfelle som trukket frem her. Vanskeligheten er mer at de illustrerer et mønster i Marit Christensens reportasjer, der TV-skjermen fjerner seg for langt fra virkelighetens nyanser.

Angrep på sårbart demokrati

Den 7. mars 1986 hadde Dagsrevyen kjøpt eller på annen måte fått stilt til disposisjon et filmklipp fra et bakhold på 12 filippinske regjeringssoldater. Soldatene mistet livet. Filmopptakene, som Odd Karsten Tveit kommenterte, viste ikke skuddene som traff regjeringssoldatene. Men vi så de opphissede kommuniststyrkene før de satte igang bakholdet, og enkelte av de myrdede etterpå. Slik lød NRK-medarbeiderens ledsagerord til de visualiserte mord på et nyfødt demokratis voktere:

«Mindre enn to kilometer fra en militærleir samlet den kommunistiske geriljaen seg for å gjennomgå planen nok en gang. Målet var en militær transport, – hensikten var å få tak i så mye automatvåpen og ammunisjon som mulig. I alt ble 70 kommunistiske geriljasoldater satt inn i angrepet, det første etter at Cory Aquino ble tatt i ed som president. Geriljaen ville vise at de heller ikke godtar den nåværende makteliten i landet. Alle de tolv regjeringssoldatene ble drept i bakholdet. Geriljaen måtte trekke seg raskt tilbake da de nye regjeringstroppe kom på veien. Den kommunistiske geriljagruppen mistet også selv tre mann, men fikk med seg et trettitalls automatgeværer.»

Jan Kristofori om NRKs dekning av USA.

Kommentarene er rent refererende — tilsynelatende. Men i en slik nøytral omtale av mordet på 12 soldater i et nyvåknet demokrati ligger kimen til et standpunkt, ihvertfall hos seeren: Det er ikke så mye å ta på vei for.

Men NRK's Programregler — og et demokratisk grunnsyn — krever her en holdning. Livene til tolv filippinske regjeringsoldater er ikke en nøytral byttehandel med «et trettitalls automatgeværer». Ett var Filippinene under Marcos. Med Aquino er det en demokratisk utpost. Overfallet fant sted bare få dager etter at tidligere president Marcos flyktet til USA da han måtte oppgi sitt udemokratiske regime. Presidentverdigheten ble overtatt av Cory Aquino — som det endelige oppgjør av regningen for mordet på hennes mann i 1983. I denne overtagelsesfasen var Filippinene verdens yngste — og mest sårbare — demokrati.

Terminologien uttrykker igjen valg, m uligens ikke reflekterte, men med et potensiale for holdningsdannelse hos seerne. Regjeringssoldatene ble ikke bare «drept i bakhold». De *myrdes — med overlegg og kaldt blod*. — Det dreier seg ikke enkelt og greit om geriljasoldater som «ikke godtar den nåværende makteliten i landet». Her impliseres en utilstedeilig sammenligning mellom «makteliten» til Marcos og Aquino. Slik ordbruk kan bidra til å legitimere drapene. — Det er også en tankevekkende kontrast til Tveits omtale av Kabul-regimet. «Maktelite» om Aquino er nok for norske ører et hakk mer negativt enn «makthavere» som Tveit benyttet i Afghanistan-reportasjen. Og det er langt verre enn «myndighetene» og «regjeringen» som var Tveits mest benyttede betegnelser om kommunistregimet i Afghanistan. Geriljaen «mistet også selv tre mann»: Det er som om man står overfor likeverdige parter der det er synd på begge sider.

Medfølelse med det nære

NRK's Programregler — og et humanitært livssyn — forutsetter et globalt perspektiv ved vernet om demokrati og menneskeverd. NRK skal ikke bare hevde «grunnleggende demokratiske og menneskelige verdier» i Norge og de nærmeste naboland!

To dager før reportasjen fra Filippinene inntraff Vassdalenulykken. Dagsrevyens fokusering var betydelig i omfang, og sterkt engasjert. Katastrofepsykiatrien lærer at for de fleste mennesker er bevisst skadetilføyelse fra andre langt mer oppskakende enn naturulykker. Dagsrevyens reportasjer denne uken viste likevel at avstanden til oss selv nok er det mest sentrale. Det er også helt selvfølgelig at NRK dekker langt, langt bredere en ka-

tastrofe som Vassdalen enn noen mord på Filippinene. Slående i kontrast er likevel den prinsippløse likegyldigheten ved gjengivelsen av drapene på Filippinene, samtidig med den intense dekning av Vassdalen. Mordene flere titusen kilometer borte ble nærmest en spennende kuriositet, nesten underholdning. Slikt er humanistisk provinsialisme under statsmonopolets vinger.

Betale for mord?

Det siste spørsmål til reportasjen fra Filippinene er en lite trivelig undring over den medieutvikling Dagsrevyen tar del i. Innledningsvis angir Dagsrevyens ankermann opprinnelsen til reportasjen:

«En fotograf var med på gerilja-angrepet og han formidlet geriljaaksjonen slik.»

Vår uro kan ta sitt utgangspunkt i betraktninger av Jon Bing i «Boken er død! Leve boken!»:

«Selv husker jeg en sjokkerende reportasje etter at en bro var rast ned og flere biler ble knust mot den islagte elven. Fjernsynsreportasjen viste en mann som forsøkte å kravle opp mellom istykkerbrutte isflak på den glatte elvebredden. Gang på gang forsøkte han å få tak, men gled tilbake i vannet. Sannsynligvis var opptaket gjort med teleobjektiv – men likevel snek en mistanke seg inn: Var det kanskje en av motorsykelreporterne som var nådd frem i tide og som var i ferd med å sikre seg et scoop: Enten reportasje (live!) av en drukningsulykke eller muligheten for intervju (live!) med en som så vidt hadde klart seg.

Og amerikanske selskapers adgang til å sende direkte fra henrettelser – er ikke det et nytt eksempel på øyeblikksreportasjen brukt i konkurransen om seere» (s. 80).

Den tilsvarende fundering om reportasjen fra Filippinene på norsk, ikke-kommersiell, Dagsrevy: Betalte fotografen geriljagruppen for å være med på bakholdet? Har NRK's avgiftsmidler vært benyttet til å yte tilskudd til det TV-selskapet som honorerte fotografen? Lisenspenger som blodpenger? Bare muligheten smaker ikke godt. Stilte noen i Dagsrevyens redaksjon dette spørsmålet før reportasjen ble akseptert for sending? Eller oppfattes slike innvendinger som uprofesjonell sentimentalitet? Isåfall må de «profesjonelle» spørre seg hvem som befinner seg lengst fra NRK's Programregler og «grunnleggende ... menneskelige verdier».

Menneskeliv for medieoppslag

Forhåpentligvis er uroen i avsnittet foran mer et uttrykk for teoretisk engstelse enn en realistisk betraktning. Det neste spørsmål er nok mer virkelighetsnært. Samme kveld reportasjen om Filippinene ble sendt, 11. april 1986, var det Fredagsforum. Temaet var inspirert av det nylige Palme-drapet, en annen hendelse som illustrerte medie-humanismens geografiske avhengighet. Man var opptatt av hvordan vi her hjemme skal balansere behovet for sikkerhet for topp-politikere med ønsket om et åpent, demokratisk samfunn. Påpekt ble det urettferdige i at politiske ledere kan bli symbol-ofre for terroristgrupper. Ekstremistene myrder dem som sikrer de tydeligste signaleffekter og største medieoppslag.

Hva med de myrdede unggutter som lå igjen etter gerilja og TV på en støvete vei på Filippinene? Ble drapene begått ikke bare for våpnenes skyld, men *også* for medieoppmerksomhet verden rundt? Man hadde fått med seg en fjernsynsfotograf. En tilstrekkelig dramatisk begivenhet kunne sikre at TV i mange land ville vitne om at kommunist-geriljaen var i full vigør. F.eks. har IRA i Nord-Irland gjennomført flere aksjoner og demonstrasjoner der tilretteleggelse for mediene har spilt en sentral rolle. Slikt skaper selvfølgelig et dilemma for de redaksjoner som gjerne vil sende den dramatik som formidles på andre kanaler.

Et viktig hensyn bak NRK's sterke stilling har vært å sikre at fjernsyn på norske skjjermer ikke skal ha et innhold som i siste instans er diktert av kommersielle hensyn. NRK mister et viktig grunnlag for sin eksistens dersom det ikke gir inntrykk av å bære en bevisst fane for demokrati og humanisme. Hvem trenger vel slike alternativer til kommersialisering og internasjonal underholdningsindustri som avspeiles i Dagsrevyens reportasjer fra Afghanistan og Filippinene?

4. Raske dommer

Den synlige gapestokken

Problemstillingen er vanskelig. Den er slett ikke enestående for Dagsrevyen. Massemediene hører igjen og igjen at de i Mammons tjeneste forhåndsdommer, henger ut, rammer uskyldige, sverter tiltalte og deres familier. Journalister svarer tilbake at ærekrenkelsessaker, særlig i USA, er i ferd med å kneble den kritiske presse. Samfunnet er bedre tjent med enkelte overtramp i frie medier, enn en journaliststand som hemmes av strenge regler og frykten for rettssaker. Dette er verdspørsmål. Enhver får velge sitt ståsted. Men visse perspektiver kan holdes opp.

Moderne tenkning anlegger lett en tidsarroganse når den ser seg tilbake. Tidligere var det primitivt. Hos oss vinner rasjonaliteten frem. Bare tenk på gapestokken – hvor heslig! Eller lynsjejustis. Og lemlestelsesstraffer – helt ute av proporsjon med forbrytelsen. Det er bra de uting er forbudt! – Men er det så sikkert at uthengning i Dagsrevyen for et helt folk er så mye bedre enn en gapestokk på et lite torg? Kan ikke medieoppslag bryte ettertrykkelig med prinsippet om at straffen avpasses etter forgåelsen?

Uskyldig inntil motsatt er bevist?

I enkelte saker kan mediedomstolen ramme like hardt som det ordinære rettsapparat. Mange tiltalte kan lide sterkere under oppslagene i massemedia enn en bot eller betinget dom. For de uskyldige; familien, ektefellen, og ikke minst, *barna*; kan uthengning i media være – enkelt sagt – forferdelig. De som vil ha minst mulig grenser for pressen, må også vedstå at bl.a. øket fare for mobbing av mediedømtes døtre og sønner er en del av bildet. Det er lettere å synge frihetens pris når man ikke selv bærer konsekvensene av den.

Det kan være vanskelig å forstå at mediene skal underkastes helt andre normer enn dem som ellers gjelder. Kritisk journalistikk er viktig. Men det er også en effektiv påtalemyndighet, et godt politi, et skikkelig rettsvesen. I vår kulturkrets er det anerkjent som en fundamental menneskerett at du ikke skal dømmes før din skyld er bevist. Moderne psykologi om sansning, hukommelse, tenkning og fordreining understreker hvor lett det er å ta

4. Basker dommer

For de uskyldige, ikke minst barna, kan uthenging i media være – enkelt sagt – forferdelig.

feil. Særlig hvis vi forhaster oss og ikke bygger på et solid materiale. Nåtidens forskning viser at de til dels omstendelige sikkerhetsventiler i straffeprosessen har mange gode grunner for seg. Det er mye klok menneskekunnskap bakt inn i den humanitetens grunnsetning at du er uskyldig inntil det motsatte er bevist. Vi kan kanskje være uenige i brøken, men mange samstemmer nok fortsatt i at det er bedre med ti skyldige som går fri, enn én uskyldig som blir dømt.

Hvorfor skal disse prinsipper plutselig kastes over bord når vi trår over grensene til mediene? Lider egentlig sannheten så mye av å måtte vente til dagen etter fordi en journalist ikke klarer å undersøke tilstrekkelig før deadline? Skal den nye teknologien, muligheten for å bringe mistanken inn i stuene minutter etter at den oppstår, binde oss? Skal fjernsynets – og presseteknikkens potensiale for rask nyhetsformidling – hindre den menneskelige gjennomtenkning som krever mer tid? Medienes folk kan undertiden gi inntrykk av å mene at domstolene er gammeldagse fordi deres prosesser fordrer mindre hastighet og gir anledning til å veie og vurdere. Men da er man blindet av mediets tempo, og glemmer å vurdere de menneskelige avgjørelser det skal formidle.

I norsk mediedebatt avfeies man lett som «moralist» og «bremsekloss», dersom disse innvendinger reises mot pressen. En stille undring: Hva er egentlig så galt med moral – eller med et annet og mindre befengt ord – rettferdighet? Hvis det ikke er den pressen slåss for, hvorfor skal man da tillate de mange overtramp i den kritiske journalistikkens navn? Den økonomiske fortjeneste ved de dramatiske oppslag legitimerer ihvertfall intet annet enn skinnargumenter. Vi må ikke ha stengsler når vi skal avdekke makten, sier journaliststanden. Paradokset er bare at kriminalreportasjer ofte – og vel særlig – rammer «den alminnelige mann» – og hans familie.

Hevet over samfunnsskikken

Selvfølgelig skal ikke nyhetsmediene og Dagsrevyen underlegges samme regler som Høyesterett. Ei heller skal Dagsrevyen og andre medier vente til rettsapparatet – ofte etter måneder og år – har talt. Pressen må kunne utøve kritisk journalistikk som driver frem saker som før eller senere kan havne for domstolene. – Likevel, pressen har også ansvar for de dommer den avsier. Vi befinner oss ikke på et livsfelt der man kan tillate likegyldighet overfor de retningslinjer som tross alt er nedfelt – også av repor-

ternes egne organer. Svaret er altså ikke enkelt. Norge er et land der mange av våre politikere tror lovgivning frir oss ut av de fleste dilemmaer. Antagelig er ytringsfriheten allerede mer enn nok begrenset i forbudenes tjeneste for mange av tidens gode saker. På den annen side bruker domstolene ofte svake sanksjoner — i forhold til de involverte økonomiske interesser. Og pressens egne organer synes til dels å mene at god presseskikk skal tilhøre en annen verden enn det vi andre måtte mene er god samfunns-skikk.

Denne floken makter vi ikke å løse her. Ett kan vi konstatere: En mediekritisk bevissthet kan skjerpe våre reaksjoner overfor mediernes fremgangsmåter. Hvis en del i et samfunn vurderer det de ser, kan det skape en klangbunn der en selvbevisst journaliststand ikke like selvfølgelig feier enhver innvending til side som «bakstreversk moralisme». Kanskje.

Dagsrevyens ansvar

Søker man etter grelle eksempler på mediernes overtramp i straffesaker, er Dagsrevyen ikke den primære skyteskive. Man kan likevel lett finne innslag å kritisere. Men totalbildet er tross alt en rimelig ansvarsbevissthet på dette område. I et mediekritisk perspektiv er like fullt Dagsrevyen viktig å vurdere i denne sammenheng. NRK *kunne* gi en modell, fordi NRK har stor autoritet. NRK har økonomi til å være en anstendig referanse medier kunne måles mot. Med mer enn en milliard i tvungne avgifter kan NRK prioritere verdier foran verdiløs popularitetsjakt. «Alle» ser Dagsrevyen. Dermed kunne den gi materiale til en bred diskusjon om hvor langt vi mener mediene bør respektere de prinsipper vestlig sivilisasjon ellers har satt så høyt.

Poenget er igjen ikke å bli regelrytter. Men NRK's Programregler art. 16 bokstav f-k er egentlig utvetydige i de plikter om varsomhet, aktsomhet og hensynsfullhet i straffesaker, som pålegges nyhetstjenesten. Vurderingene nedenfor innebærer derfor langt på vei bare en konkretisering av de normer som Dagsrevyens medarbeidere gjennom sin ansettelse i NRK har godtatt å følge, og undertiden bryter, i hvert fall hvis vi tar retningslinjene bokstavelig.

Navngivelse – for det ganske land

Navngi en person som potensiell straffedømt i Dagsrevyen, og du setter ham i en gapestokk synlig fra Svalbard i nord til Lindesnes i syd. Det må være ille nok i lokalpressen. Dagsrevyen sikrer at enhver i hele Norge skal kunne vite – uansett hvor periferert de har kjent deg eller din familie.

Den 16. november 1986 valgte Dagsrevyens ankermann denne innledning til en reportasje:

«Kemneren i Molde, *Per Kemnersen* [konstruert navn her], er siktet for grovt underslag. Politiet foretok ransaking og beslag hjemme hos ham fredag kveld. Politiet mener kemneren har brukt av offentlige midler til private formål.»

Det er knapt noen grunn til å navngi kemneren for det ganske land. Annet enn den selvfølgelige: Reportasjen blir mer intim, mer avdekkende, mer tilfredsstillende for nysgjerrighet – og kanskje aggressiv trang til å «ta andre». Alle som har kjente ved navn Kemnersen, kan begynne å lure. Mobbing på skolen for det mulige avkom får en klarere modell i Dagsrevyen. Eller eventuelt de barn som pleier å leke med den uthengtes avkom der de måtte ha feriested.

NRK's Programregler art. 16 bokstav f skulle være tydelig nok:

«Meldinger om forbrytelser må håndteres med varsomhet, *særlig når det gjelder bruk av navn ...* Navn eller annen identifikasjon av en person som det er innledet straffeforfølgning mot, bør bare oppgis *hvis allmenne interesser taler for det.*» (Uth. her.)

Programregler som papirregler? Hvilke «allmenne hensyn» skulle tilsi bruk av navnet – ved siden av den klare identifikasjon gjennom angivelse av stilling og sted? En grunn som av og til anføres for å oppgi navn på siktede, er at andre dermed ikke utsettes for mistanke og mobbing. Denne betraktningen er lite relevant her.

Har redaksjonen i Dagsrevyen overveiet navngivningen, kan man ha tenkt: «Løssalgspressen – og andre medier – vil bringe navnet. Vi kan ikke – som Norges «viktigste redaksjon» – gi «dårligere» informasjon til våre seere.» Men da glemmer man at NRK's kontor i Molde var tidligst ute med navngivelsen. (Senere nektet kontorets sjef først å delta i et program i nærradio for å diskutere fremgangsmåten.) Konklusjonen for oss som lisensbetalere ligger snublende nær: Hvorfor skal vi betale for en uthengning lik den som foregår i den kommersielle presse?

En gang kan det ramme deg selv, minnet en dikter om. Det kan også være en tanke for en redaksjon i Norges største gapestokk når den stilles overfor slike valg.

Dagsrevyen ga seg ikke. Hverken med å angi flere identifiseringer, eller med å understreke at her var det virkelig grunn til mistanke. Etter ankermannen åpnet reporteren slik:

«Den 63 år gamle kemneren har hatt Molde Rådhus som arbeidsplass helt fra slutten av 60-årene. Alt ifjor stilte revisjonen spørsmål ...»

Den selvfølgelige innvending følger allerede av programreglene art. 16 bokstav g:

«En anmeldt, siktet eller tiltalt person kan være helt uskyldig. Skylden er først fastslått når endelig dom foreligger.»

Spissfindigheter, vil de mest intense forsvarere av det nye mediasamfunn rope. Kemneren ble jo senere dømt, og det ettertrykkelig. Det er sant. Like riktig som at de fleste som siktes og tiltales for denne type forbrytelser i Norge, ja, for alle forbrytelser, faktisk finnes skyldige av domstolene. Tiltalte vedtar forelegg eller dømmes i strid strømmer. Men, i straffeprosessen bygger vi inn garantier for å hindre at dommeren ser en skyldig i enhver tiltalt. Hvilket samfunn har vi den dagen journalister ut fra sin erfaring mener å kunne se en skyldig i alle mistenkte? Noen ganger tar påtalemyndigheten og andre kontrollorganer feil. Den skjevheten kan domstolene rette opp gjennom frifinnelse. Mediene har ikke et tilsvarende system. Derfor er det så viktig at de ikke trår feil. At pressen ikke må forveksles med en domstol, fjerner ikke behovet for forsiktighet.

Politifolk – fritt vilt?

Politivold-saken i Bergen er utrivelig. Man kan lure på hvem som sitter igjen med Svarteper etter påtalemyndighetens «frifinnelse» den 25. juni 1986: 370 etterforskede saker – én strafferettslig reaksjon. To syndebukker står ihvertfall tilbake – Justisdepartement og Riksadvokat – som lot saken ligge så lenge til tross for gjentatte – og angivelig dokumenterte – påstander om utbredt politivold. Ingen røk uten ild, vil mange fortsatt tenke etter flere års debatt om Bergen politikammer. Slike common sense antagelser gir rykter medhold bare fordi de har oppstått. Det spørs om politiet i byen under fjellene noen gang blir fri den mistanke som etter hvert klebet ved dem hos mange av oss.

Mens påtalemyndigheten ventet, var media aktive. Igjen hadde Dagsrevyen et sentralt ansvar. Som statlig medieinstitusjon må den ikke sove der maktapparatet begår overgrep. Men likhet for loven: Også ansatte i politietaten er uskyldige inntil det motsatte er bevist. Ikke minst må det gjelde i politivold-saker, hvor en felende konklusjon er så ødeleggende for de mistenkte.

Den 14. november 1986, da en privat rapport om påstått politivold i Bergen ble lagt frem, valgte Dagsrevyen å åpne med et «vitneprov». En ung jente uttrykker nærmest gråtkvalt på skjermen til en stor del av det norske folk:

«Og de tok meg ... og slo med knytteneven. Jeg fikk en brutal behandling. Jeg var livende redd. Jeg var 15 år gammel. Det var første gang jeg var inne på en politistasjon.»

Inntrykket er sterkt. I en reportasje som ellers er uten forbehold, blir dette vitneprov en dom. Her fanger Dagsrevyens form: For de fleste seere «lyver ikke bildet». Vitnets – og skjermens – utsagn blir virkelighet. I en rettssal hadde vitnet blitt utfordret av forsvareren. Erfaringen viser at vitner bør testes, og det til dels ubønhørlig. Den prisen må vi – og vitnene – betale for at ikke uskyldige skal bli dømt. På TV-skjermen sto det dramatiske vitneprovet uimotsagt og uprøvet. – Igjen: Dagsrevyen kan ikke holde på i timevis som i en straffeprosess. Men en reporter må vokte seg for å formidle sterke anklager ut fra en intuitiv følelse av at vedkommende taler sant. Da dømmer vi lett for tidlig, og innfører en – forsimplet – inkvisisjonsprosess og folkedomstol.

På flere punkter savner politivold-reportasjen i denne Dagsrevyen en mer analytisk journalistikk. Den som angriper politiet, tas helt bokstavelig uten særlig avstand fra reporteren. F.eks. gjengis uttalelser fra en av de to voldsforskerne, Gunnar Nordhus, slik:

«Nordhus hevder at han er blitt forfulgt av politiet i Bergen på grunn av arbeidet sitt. Rapporten viser til 26 tilfeller av trakassering av Nordhus. Ved ett tilfelle skal politiet ha plantet hasj i Nordhus' bil.»

Fordi journalisten ikke bidrar til nærmere kvalifisering, blir disse *formodninger*, ikke beviste fakta, hengende på Norges største scene med en viss autoritet. «Anklageren», Gunnar Nordhus, gis deretter anledning til å luften ut sin indignasjon. Det forsterker inntrykket av anklagene som sannhet:

«Jeg har oppfattet dette som en form for aggresjon, en hevn som polititjenestemennene har ønsket å ta over meg.»

Hele 10 millioner kroner og over ett halvt års intensivt arbeid senere uttalte statsadvokaten som ledet den for sent igangsatte etterforskning om politivolden i Bergen:

«Etterforskningen har vist at det er en himmelropende forskjell mellom det vi har fått innblikk i, og det skremmebilde som er forsøkt tegnet av forholdene på Bergen politikammer.» (Statsadvokat Erling O. Lyngtveit referert i Aftenposten 26. juni 1987.)

Deretter ble Gunnar Nordhus den 1. juli 1987 anholdt og tiltalt for medvirkning til falsk forklaring om den såkalte hasj-episoden som Dagsrevyen tidligere hadde referert uten særlige motforestillinger. Hva skal vi tro på? Om ikke annet, så de menneskerettighetserklæringer som igjen og igjen hamrer løs at du krenkes grunnleggende dersom du dømmes før det motsatte er bevist. Forfatteren av NRK's Programregler art. 16 bokstav g har også et poeng Dagsrevyens redaksjon overså:

«Angrep eller beskyldninger fra vitner, advokater og andre må ikke gjengis på en sensasjonell måte eller slik at de fremtrer som fastslåtte kjensgjerninger.»

Dagsrevyens sending 25. juni 1987 omtalte resultatet av påtalemyndighetens etterforskning. Denne ble saklig og utførlig referert. Men én ting forundret mange. Professor Anders Bratholm som selv har uttrykt seg meget sterkt om politiet i Bergen, fikk rollen som en slags syvende far i huset. Han ga tilkjenne at *forskning* hadde vist seg å være mer pålitelig enn *etterforskning* i politivoldsaker. Hvorfor ble han ikke stilt mer kritiske spørsmål om sin egen rolle og kategoriske uttalelser? I en sending i november 1986 ble Bratholm benyttet som en form for øverste juridiske kompetanse. Uten kritiske motspørsmål uttalte han blant annet:

Professor Bratholm: «Ja, nå har vi prøvet vitnenes pålitelighet. Og vårt inntrykk er at de snakker så sant og oppriktig som de kan. Så jeg tror dette materialet som helhet er til å stole på.»

Selv om Bratholm deretter tok visse forbehold, stilles hans sterke uttalelser i et uheldig lys av den senere etterforskning. Kanskje *har* Bratholm rett i at den senere etterforskning er langt mindre å stole på enn hans egne vurderinger. Men, likevel, når det foreløpige utgangspunktet er snudd rundt, er det like selvfølgelig at samme person brukes som faglighetens kronvitne? Men skulle redaksjonen problematisere Bratholms rolle, måtte

den da tatt skrittet inn i dilemmaet: Hva med mediene — hva med Dagsrevyen og dens ensidige formidling av de anklager andre reiste?

Ingen vet sannheten om politivolden i Bergen. For dem med et visst kjennskap til politivold-saker, er det lett å enes om at disse er vanskelige brønner å se bunn i. Men bare de mest påståelige kan mene at Dagsrevyens kategoriske bilde ikke burde vært ispedd atskillig mer balanse og tvil. Bedreviterne kan bygge sin konklusjon på det som skjedde i ettetid. Den prinsipielle vurdering må betrakte den første sending mer løsevet fra den senere facit. Forhåndsdomming er nettopp å dømme på forhånd, uavhengig av hva som blir den senere dom.

Han henger seg sikkert ikke

Tidligere tider hadde sine fredløse. Har mediasamfunnet sine? — Enkelte mener at økonomiske hvitsnippforbrytelser underkastes lemfeldig behandling. Påtalemyndigheten mangler kompetanse. Sakenes kompleksitet gjør at mange går fri. Er man blant de få som dømmes, er også de strafferettslige sanksjoner ofte milde i forhold til i mange andre land. Men tas man først, kan blant annet Dagsrevyen stille opp og sørge for skammens bannlysing over det ganske land.

Dekningen av Høyesteretts behandling av kommunalrådsaken fra Bergen illustrerer. Det offentlige ombud hadde mottatt bestikkelser for å skaffe fortgang i en sak om skjenkebevilling. For norske forhold er dette en stygg sak. I sin dom av 3. oktober 1986 fordømte Høyesterett skarpt kommunalrådets handlinger og uttrykte at saken «har knapt noen parallell tidligere i Norge». Men kunne ikke Dagsrevyen spart seg denne kunngjøring:

«I en legeerklæring som forsvareren la fram for retten, het det at .. kommunalråd NN ... var sterkt psykisk nedbrutt på grunn av alkohol- og pillemisbruk på det tidspunkt da bestikkelsessaken kom opp. Steinfeldt [forsvareren] sa også at ... kommunalråd NN ... hadde truet med å ta sitt eget liv. Årsaken var mediaomtalen av de såkalte data- og tomtosalgssakene, forhold som ... kommunalråd NN ... ikke er dømt for.»

Ikke vet jeg om den tidligere kommunalråden har barn som skulle på skolen neste dag og møte jevnaldrende som hadde sett Dagsrevyen. Men kanskje en ting å tenke på før enhver detalj i en rettssak bringes til torgs? — Programreglene art. 16 bokstav j har tittelen «Varsomhet i form»:

«I omtalen av kriminalsaker må en unngå detaljer som kan virke særlig oppskakende eller opprørende eller på annen måte uheldig. En *må aldri glemme* hensynet til ofrene og deres pårørende eller *hensynet til tiltalte og tiltaltes pårørende*» (uth. her).

Muligens overses slike regler fordi den tidligere kommunalråd er blitt «fredløs». Han henger seg sikkert ikke. Og hvis han gjør det, får det være hans problem. Det er ihvertfall ikke vårt ansvar, kan reportere i Dagsrevyen og andre medier si for seg selv. Er det en av de «profesjonelle» bannlyseres livsløgn?

Så lett å dømme

Overtramp ved mediernes deknings av rettssaker har begrenset rekkevidde så lenge vi holder oss til skadevirkningene for «ofrene» — de tiltalte og deres krets. Det er et relativt beskjedent antall, kan blant annet redaktørene innvende. Men er mediernes kategoriske dommer et bidrag til en holdningsendring?

På fjernsyn er det lett å dømme. «Bildet bedrar jo ikke.» En sak komprimeres til de to-tre minutter den kan ta på en nyhetssending. Reporterens vurderinger — og dommer — knyttes til det tilsynelatende enkle billedstoffet. Det er lett å dele oppfatningen. Et interessant eksempel gir barnefordelingssaken i Dagsrevyen den 22. august 1986. En fem år gammel jente hadde bodd hos foreldrene til moren som sine fosterforeldre. Etter en langvarig strid om omsorgsretten gikk faren av med seieren hos de offentlige organer som har fagkompetanse i slike saker. Besteforeldrene motsatte seg flytting. Etter nye kamper gikk saken til Sosialdepartementet som også ga faren medhold. Barnevernet fikk i oppdrag å hente barnet, siden besteforeldrene nektet frivillig overlevering. Her kom Dagsrevyen inn. Slik ankermannen sa det:

«Det ble gitt beskjed om at jenta skulle hentes. Men besteforeldrenes advokat fikk en fotograf til å filme det som skjedde.»

Deretter fulgte en scene der barnet hylte og gråt, og besteforeldrene gjorde motstand. Barnevernets representanter tok barnet med makt og gikk. Effekten uteble ikke. Neste dag fortalte Dagsrevyens reporter:

«De sterke bildene har ført til voldsomme reaksjoner. Spørsmålet de fleste stiller, er om det virkelig er nødvendig å gå så tilsynelatende hardt frem når et barn skal flyttes til et nytt hjem.»

Enkelte var også villige til å følge Dagsrevyens modell for rask fordømmelse på grunnlag av den korte billedsekvens. Anders Bratholm uttalte allerede i den første sendingen sin sterke betenkelighet over Barnevernets fremferd.

Men dette ble av de sjeldne saker der Dagsrevyen var i ferd med å bli holdt til en form for ansvar. Barneombudet påpekte hvordan fjernsynet inviterte til dom ut fra bare et glimt av en families vanskelige historie. En psykolog på stedet uttrykte seg slik til Bergens Tidende den 26. august:

«Gjenforeningen var et gripende gjensyn mellom far og datter. Det var ikke noe dramatisk i luften da gjenforeningen skjedde. Jenta var trist til sinns da hun kom til meg, etter at vi hadde pratet sammen en stund, fikk hun møte sin far og familien. Det var en lettet familie som gikk ut døren torsdag ettermiddag.»

Egentlig var Dagsrevyens bommert meget stor. Som en annen psykolog sa: Hvilken far eller mor har ikke slept sitt barn ut av en barnehage under like mye skriking som Barnevernet igangsatte? Hvem er vi til å dømme hverandres privatliv på basis av kikking inn fra et buskas noen raske øyeblikk?

Men det er hva mediene kan invitere til. Bildet løy – fordi det ikke viste en helhet. Men den fullstendigheten uteblir ofte uten at vi tenker over det. Mediene – ikke minst fjernsynsskjermen – gir oss mange glimt innpakket som totalitet. Det kan utvikle en falsk og farlig tillit til de raske vurderinger og dommer. Vår internasjonalserte og teknologisk dødelige verden trenger mer enn tidligere de sindige beslutninger. Medienes form kan stimulere oss til å godta de kjappe vurderinger som selvfølgelig. Sannheten om en familie på noen få minutter. Konklusjonen om en komplisert politivoldsak ved hjelp av noen sekunders tårefylte vitneprov. – Den raske dom – lite er mer farlig for den uskyldige – og for kloke avgjørelser i en sårbar verden.

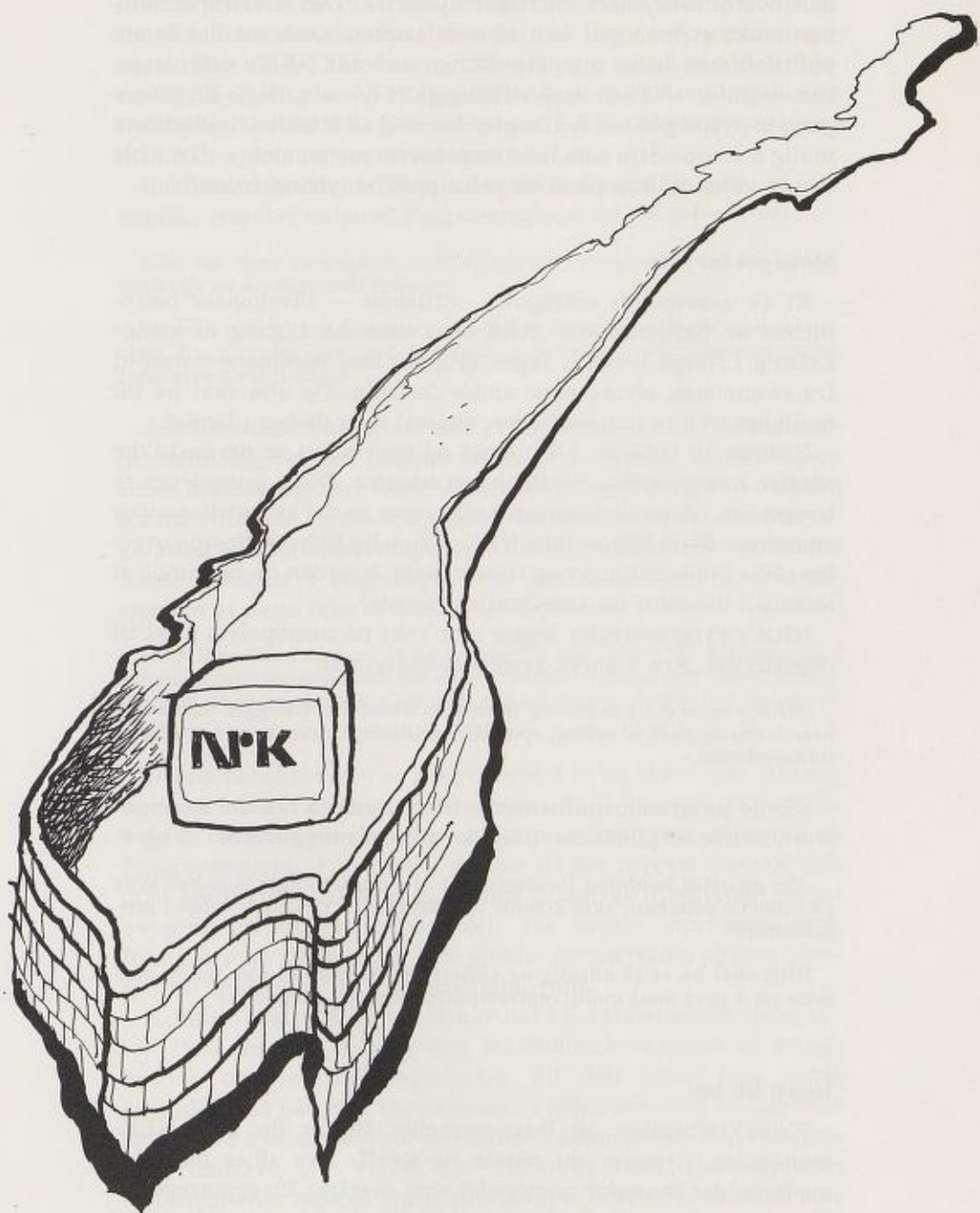
5. Monopolets dilemma

Straffebelagt monopolmakt

NRK er ikke bare *ett* monopol. Eneretten er tre-dimensjonal: Monopol på landsdekkende radio- og TV-sendinger, økonomisk monopol på lisens- og særavgifter, de fleste steder teknisk monopol på etersendinger for fjernsyn – den billigste formidlingsform.

Slike eneretter til de viktigste former for massekommunikasjon er en *helt vesentlig* maktfaktor i medie- og informasjons-samfunnet. Ikke uten grunn har denne eneretten i mange år vært en av hovedpostene på den politiske agenda i Norge. Vårt nasjonale selvbilde tilsier at Norge er menneskerettighetenes forkjemper, ikke overtredere eller linedanser. Derfor har det kanskje vært så vanskelig å bringe inn i norsk debatt spørsmålet: Er NRK's monopol så omfattende at det bryter med visse menneskerettighetserklæringer om ytringsfrihet? Det foreligger ingen klare avgjørelser som tilsier det fra de internasjonale menneskerettighetsorganer. Men i en uttalelse fra 1976 i saken *Sacchi vs. Italy* – antyder Den europeiske menneskerettighetskommissjon at slike statsmonopoler går for langt. (Se nærmere Dyade nr. 4–5/1985 – Kulturkamp i eteren, s. 12, om NRK-monopolets forhold til ytringsfrihetskrav i menneskerettighetserklæringer og Grunnloven.)

NRK-monopolet er ansett såvidt viktig at lovgiveren truer med straff for dem som krenker det. Kringkastingsloven (av 13. juni 1980) § 29 gir deg «bøter eller fengsel inntil seks måneder» dersom du trår inn på NRK's enemerker i eteren. Dette er ikke en sovende straffe-trussel, lik en del andre i vår omfattende lovgivning. Den har vært brukt. Under Arbeiderpartistatsråden Einar Førde i Kirke- og undervisningsdepartementet var to episoder i Rogaland i 1981 mer dramatiske enn de fleste av oss har fantasi til. De ansvarlige bak en piratsender, Siddis Radio, ble arrestert, påsatt håndjern, innsatt i fyllearrest og – av alle ting – nektet å ringe ektefellen. Enkelte politifolk ved det aktuelle kammer skal ha vegret seg for å delta i aksjonen fordi den innebar et så urimelig overgrep mot private. Tolv uniformerte politibetjenter, fem politibiler, fire representanter fra Televerket og to fra Securitas var mobilisert til utrykningen som i ettertid virker

Liten tvil om hva den tjekkiske eksilkunstner Jan Kristofori mener om NRK-monopolet. Han har vel opplevd nok monopoler i sitt hjemland.

helt overdimensjonert, nærmest hysterisk. Den illustrerer hvilken makt et monopol kan få over tanken. Omtrent det første politifolkenes leder uttrykte da han anholdt NRK's utfordrere, var visstnok: «Nå har dere virkelig gjort noe alvorlig!» En senere gang benyttet politiet helikopter for med så effektive midler som mulig å stoppe dem som ikke respekterte monoopolet. — Hvor ble det av viljen til å ta på alvor prinsippet om ytringsfrihet?

Monopol for alle

Et av monoopolets viktigste — offisielle — ideologiske bærebjelker er likhetstanken: NRK skal sikre lik tilgang til kringkasting i Norge for alle. Ingen grupper skal dominere eteren ut fra økonomisk styrke eller andre fortrinn. Og alle skal ha lik mulighet til å ta inn sendinger, uansett hvor de bor i landet.

Et krav til balanse, allsidighet og nøytralitet er dermed ikke idealer som pådyttes institusjonen utenfra. Disse intensjoner er bygget inn i dens eksistensgrunnlag og er en del av institusjonens «mission». Virkeliggjør ikke NRK et rimelig likhetsprinsipp overfor ulike tankeretninger og strømninger, hvordan da begrunne et monopol innenfor en demokratisk ramme?

NRK's Programregler legger stor vekt på monoopolets plikt til objektivitet. Art. 1 annet avsnitt er kategorisk:

«NRK's enerett til radio- og fjernsynsvirksomhet pålegger institusjonen en særlig plikt til saklig, upartisk og allsidig informasjon i programvirksomheten.»

Skulle programmedarbeiderne likevel være i tvil om monoopolets iboende forpliktelser, presiserer Programreglene art. 3 og 4:

«En upartisk holdning forutsetter at alle oppfatninger som har krav på allmenn interesse, skal komme til uttrykk i en rimelig balanse i programmene.

NRK skal ha et så allsidig og variert programtilbud som mulig med sikte på å gi et mest mulig representativt bilde av samtiden.»

Ingen lik lov

Kringkastingslov og Programregler. Bryter du med NRK-monopolet, risikerer du påtale og straff. Hva skjer med den medarbeider innenfor monoopolet som overtrer Programreglene? Det er ingen straffetrusler, bortsett fra dem som gjelder etter vanlig norsk lovgivning. Men disiplinærforføyninger er mulig.

Inntrykket er at de svært sjelden anvendes, og at det skal *mye* til før *det* blir aktuelt. En del saker tas opp i Kringkastingsrådet. Men Rådet kan bare gi anbefalinger og tas visstnok ikke særlig høytidelig av NRK's medarbeidere. Dets konklusjoner er tradisjonelt heller ikke gitt bred plass i NRK's sendinger, selv om man kan spørre om en viss endring er å se.

Reklameforbudet i NRK kan forstås som en måte hvorved monopolet ivaretar balanse. Programreglene art. 14 foreskriver:

«Det må vises varsomhet overfor innslag i programmene som kan gi inntrykk av kommersiell reklame.

...
«Dersom innslag av reklame i en sending ikke kan unngås, ved reportasje fra næringslivet, ved utendørs opptak e.l., må reklameverdien reduseres mest mulig.»

Åse Kleveland var ansatt som kulturkonsulent ved Aker Brygge. Samtidig ble hun engasjert som programleder for NRK i en times kveldsprogram i beste weekendtid i august 1986 — en form for introduksjon til Aker Brygge. Reklameverdien for Aker Brygge anses av markedsføringseksperter som enorm. Hva er NRK's første reaksjon? I Dagsrevyen leses høyt Kleveland's proklamasjon om at dette ikke er å spille på to hester:

«Åse Kleveland avviser at ho har stått i noke form for dobbeltrolle i samband med programmet. Ho seier at hennar stilling som kulturkonsulent ved Aker Brygge ikkje har hatt noko å seia for henne som programleiar.»

Denne benektningen er knapt verdt å ta på alvor. Det interessante er likevel at Dagsrevyen brukes til å bekjentgjøre en tilbakevisning av den eksterne kritikk som impliserer et brudd på Programreglene. Forskjellen er stor til det private foretak som uten kontakter i NRK ville forsøke å lage et tilsvarende reklame-program utenfor monopolet. Da venter straffetrusselen. Kommer man til de regler som gjelder for nærradio og nærfjernsyn, er forskjellen ikke mindre påfallende.

Kulturminister Hallvard Bakke har i sin statsrådstitid siden våren 1985 fremmet forslag som innebærer svekkelser av kringkasting utenfor NRK-monopolet. Til dels synes han nokså enerådige å ha pådyttet tjenestemenn i departementet kategoriske og mindre gjennomtenkte vedtak. Ett eksempel er departementets rundskriv nr. V-16/87 av 10. mars 1987. Der opphevet departementet regelen om at private stasjoner først skal advares før konsesjon inndras. Departementet ga seg selv nå muligheten til å vurdere i hvert enkelt tilfelle, dvs. eventuelt inndra tillatel-

sen til å ytre seg i eteren uten nærmere varsel. Samtidig ble det innført forbud mot stillingsannonser og privatannonser, f.eks. for brukte ting, i nærkringkasting. Det enestående var at Kultur- og vitenskapsdepartementet under Bakke ville ha et slikt forbud også der annonsene var en ren *ubetalt* servicevirksomhet overfor lytterne. Bl. a. overså man at NRK har utført lignende service, uten at noen har truet med å «inndra konsesjonen». Rundskrivet var åpenbart uklokt, og det ble tilbakekalt allerede etter 10 dager, ved Rundskriv nr. V-18/87 av 20. mars 1987. For et departement en svært lite verdig fremgangsmåte. Saken understreker de mange særbegunstigelser for mono-polet. — Kleveland/NRK/Aker Brygge er i beste fall svært nær grensen for NRK's reklameforbud. Selv har jeg vanskelig for å forstå hvordan Programreglene art. 14 skal tolkes, hvis de her ikke ble overtrådt. Resultatet: En anledning til å dementere uten motforestillinger på Norges kraftigste nyhetssending. Privat nærkringkasting overtrer reklameforbudet, hvis effekt er bagatellmessig sammenlignet med ett en times underholdningsprogram på NRK. Den mulige konsekvens: Trussel om inndragning av konsesjon.

Objektivt grunnlag for kritikk

Norsk debatt om mulig balanse i NRK er mer gjentakende enn julekvelden. Noen sier «ja». Andre roper «nei». Alle er like meningsberettiget. Det er blitt et spørsmål om «synsing». Hele diskusjonen virker også ufarliggjort ved å være omgjort til en «venstreside — høyreside»-diskusjon. I verste norske mønster stoppes debatten ettertrykkelig før den har begynt ved at et hvert synspunkt tilskrives ens politiske ståsted. Og det kjenner de andre debattanter ofte langt bedre enn en selv. Det er gått så langt, at selv det å kritisere andre av NRK's sendinger enn de politiske, lett møtes med et forklaret spørsmål om hvor man «egentlig» står ideologisk. Norske mediemiljøer trenger et ettertrykkelig selvoppgjør om denne måte å kvele en av informasjonssamfunnets mest påtrengende diskusjoner. Enhver mening om NRK kan ikke bare «forklares» ved å tre ned over enhver av oss de tradisjonelle norske politiske klassifikasjoner.

Ei heller kan man egentlig diskutere NRK's sendinger som om man skulle være fri til å innta ethvert standpunkt, uavhengig av de objektive fakta. Ett eksempel fra debatten: Et program i serien Mediehverdag 28. oktober 1986 skulle dekke temaet Mangfold i eteren. Kanskje et paradoksalt tema å dekke i et så kraftig mo-

nopol som NRK. Programlederen valgte å filme en bilfører mens han krysset den ene kommunegrensen etter den andre. Bilradioen sto på nærradiofrekvens. Overalt gjentar det samme seg: En eller annen stemme sier: «Dette er Osøy, Ulsvåg osv. osv. Nærradio. Vi skal sende, hilse o.l. med A'ha's siste superhit «Take on me». Innslaget varte lenge. Det etterlot et inntrykk av nærradioer som mindre seriøse hilseradioer. De gir ikke mangfold i et perspektiv for ytringsfrihet, men forflatning og ensretting om pop-musikk. Selvfølgelig har mange nærradioer her et problem. Imidlertid har også NRK store vansker med å variere musikkbruken og har i mye sentral sendetid lagt seg på lette underholdningsprogrammer av innringnings- og pratetypen. Men fokus var på konkurrenten, privat kringkasting.

Etterpå var det diskusjon på P2. En nærradiomedarbeider ringte: Burde ikke NRK unnlate å bruke sin makt til å latterliggjøre alle nærradioer som homogent platesurr? I studio sitter godt med representanter for NRK. En svarer kjapt: «Jeg er helt uenig med deg. Dette var ikke å dumme ut nærradioene.» Slik kan man pledere. Særlig effektivt er det når man som NRK-medarbeideren nærmest ut fra posisjon får det siste ord og dermed rett. Man er i styre- og kontrollposisjon, og kan benekte sine og institusjonens handlinger, på samme måte som f.eks. Herbjørn Sørebo i de kåserier som er sitert foran.

NRK-medarbeideren avviser altså kritikk ved å «synse» det motsatte. Norsk mediedebatt gir stort rom for denne type synsing. Men gir de objektive fakta – bilførerinnslaget – egentlig NRK-forsvareren en slik frihet til å mene hva han vil og ha krav på å bli tatt alvorlig? Hvilke resultater venter vi av diskusjonen når vi er så frie til å hoppe bukk over fakta ved hjelp av en eller flere «synsinger»?

Andre objektive fakta er f. eks. avbrytelser: I Fredagsforum 3. oktober 1986 valgte programlederen, Bjørn Hansen, stadig vekk å avbryte en av debattantene (Rolf Presthus), mens den andre (Gro Harlem Brundtland) fikk snakke i fred. Avbrytelser representerer en mer aggressiv og polariserende stil overfor en deltager. Slik kan man forsette – ikke med synsing, men med et forsøk på rimelig anknytning til det som faktisk skjer i et program.

Sosialdemokrati og monopol

I Norge har debatten om NRK-monopolet stort sett dreiet rundt aksene sosialdemokrati–borgerlig. For den sosialdemokra-

Arbeiderpartiet har hatt sine partifolk som kringkastingsjefer i hele etterkrigstiden. Den siste, Bjartmar Gjerde, en tidligere AP-statsråd, kan knapt sies å ha vist seriøs interesse for innholdet i TV og radio som medier. For ham er NRK kringkastings-politikk.

tiske tenkemåte er kanskje et monopol på kringkasting ideologisk lettere å akseptere: I teorien kan det tilfredsstillende en tradisjonell utforming av likhetskravet. Det gir bedre statlig kontroll og innpasses lettere i planprosesser. Tankekorsene bør likevel være mange. Et NRK-monopol har i høy grad bidratt til å befeste norsk radio og fjernsyn som forbeholdt en liten, lukket gruppe. Hvor mange prosent — eller promille — av Norges befolkning følte — før nærradio og nærfjernsyn — at TV og radio var deres medier, dvs. medier der de kunne opptre? Informasjons-samfunnet har introdusert nye klasseskiller — mellom opptredende og tilskuere, mellom aktive og passive. Disse kan til tider være, og ikke minst bli, viktigere enn de økonomiske forskjeller som fortsatt eksisterer. Eksponering på mediene har også gitt en del av mono-polets sentrale aktører tilgang på inntektsmuligheter ukjent for de fleste. NRK-monopolet har sterkt bidratt til å etablere skiller mellom dem utenfor og innenfor mediene. Det har hindret mangfold, og reell demokratisering av tilgangen på bruk av informasjonskanaler.

Men det norske sosialdemokrati har holdt fast ved NRK-monopolet. I Norge har Arbeiderpartiet vært den forsiktige i mediedebatten: La oss holde på det gamle — mono-polet. På Kringkastingsrådets møte i Kristiansand i 1982 uttalte f.eks. daværende partisekretær i Arbeiderpartiet, Ivar Leveraas, at det kunne være greit med nærradioforsøk. Men forsøkene burde skje innenfor NRK og i NRK's regi. Hvorfor har NRK's enerett vært så viktig for Arbeiderpartiet? Pragmatiske hensyn kan ha spilt inn. Arbeiderpartiet har hatt sine partifolk som kringkastings-sjefer i hele etterkrigstiden. Den siste, Bjartmar Gjerde, en tidligere Ap-statsråd, kan knapt sies å ha vist interesse for TV og radio som medier. Kanskje har han vært flink til å kjempe for NRK's monopolmakt. Men som nasjon taper vi ved at politikk, ikke innholdet i sendingene, blir det primære fokus for dem som leder det som skulle være vår kulturelle høyborg.

Ensidig institusjonskultur

Rekrutteringen til NRK, særlig nyhetsredaksjonene, har vært påfallende ensidig. Svært mange av Dagsrevyens medarbeidere kommer fra Arbeiderbladet og den sosialistiske pressen. Lønnsstrukturen i NRK befester denne tendensen. Gasjene er så lave at de fleste i den borgerlige avis- og medie-verden ville gå til dels drastisk ned i lønn ved å søke seg inn i f.eks. Dagsrevyen. Fagfolk mener visstnok å kunne hevde at lønnsforholdene i den

sosialdemokratiske presse i Norge gjennomgående er dårligere enn i den borgerlige.

Institusjonskulturen i NRK kan til dels virke lite bevisst det ønskelige i politisk balanse innenfor et så mektig monopol. Enkelte forhold kan overraske. På statsminister Brundtlands pressekonferanse 23. juni 1987 kunne man på Dagsrevyen se hennes sidemann til venstre. Han sa intet i det som ble sendt i Dagsrevyen. Men han var der for å hjelpe. En statssekretær som bl. a. skal bistå statsministeren i å takle mediene, kanskje delta på for- og ettermøter, gi tips om reportere, spørsmål osv. Hvem innehar denne politiske nøkkelstilling? Jo, redaksjonssjef Arne Strand i NRK Dagsnytt. Hva sier NRK når en person vil skifte fra det som skal være en stilling utenfor politikken, til en helt sentral posisjon på en politisk fløy? Fra en alle politiske partier skal stole på, til en som skal legge opp strategier for å slå de andre, bl.a. gjennom mediene — der særlig statsmonopolet innehar en helt sentral påvirkningsrolle? NRK sier ikke at da må du slutte, dette er en annen type stilling. Nei, NRK tillater permisjon. Én dag blant statsministerens mest fortrolige; den neste dag tilbake i NRK for å vurdere og bistå alle likt. En slik dobbeltrolle er alt for vanskelig til at NRK — og samfunnet! — burde godta det. Spørsmålene er mange. Oppfatter NRK den nøytrale rolle som et umulig stengsel for sine medarbeidere? Eller mener man at det ikke er så viktig?

Et annet eksempel er hentet fra Kapital nr. 6, 1987. Kapital er ofte for sultent på sensasjonsjournalistikk. Men undertegnede har ikke sett denne historien dementert:

«Da Senterpartiet avholdt sitt landsmøte ble det også sunget en sang med kraftig brodd mot Høyre. Noe som i og for seg ikke burde overraske så mye.

Det overraskende var at sangen var forfattet av NRK's utsendte medarbeider Olav Versto (Dagsnyttredaksjonen).

Sangen var så grov at bare halvparten av delegatene orket synge med, og man kan jo spørre om man i fremtiden kan ha tillit til en NRK-medarbeider som så åpenlyst plasserer seg i det politiske landskapet.»

Enhver bedriftskultur utvikler sine normer, vanetenkning, fordommer. Det viktigste grunnlag for å ta stilling til NRK-miljøets evne til objektivitet er likevel ikke anekdoter. Det er de sendinger som hver dag definerer den politiske dagsorden for det norske folk. Men først diskuterer vi et eksempel på hvilket bilde Dagsrevyen kan gi oss av den store politiske verden der ute.

Tor Strands Storbritannia

I september 1986 kom statsminister Margaret Thatcher på besøk til Norge. Lederen for den nasjon Norge skylder mest i nyere historie — en venn da vi trengte det aller mest. Visitten var en anledning til å bekrefte sterke bånd. Men Dagsrevyen — og norsk sosialdemokrati — liker ikke Margaret Thatcher. Thatcher var invitert av tidligere statsminister Willoch. Brundtland «arvet» invitasjonen og kunne gi inntrykk av å føle behov for å ta avstand fra den. Hun fikk hjelp av Dagsrevyen — og den daværende Storbritannia-korrespondent Tor Strand — nå fjernsynssjef.

Alminnelig samfunnsskikk tilsier at ordene avpasses etter anledningen. Mediemoral er ikke alltid samfunnsmoral. Men NRK's utfordring er balanse. Imidlertid har Tor Strand — og NRK — nærmest alltid vært negative til Thatcher. Den 10. september 1986, dagen før ankomsten, avleverte Tor Strand denne reportasjen i Dagsrevyen. Teksten var ledsaget av klipp fra en britisk fjernsynsserie som nettopp viser hvor dum og håpløs Maggie er:

«Slik må Margaret Thatcher finne seg i å bli fremstilt i britisk fjernsyn. Hver uke spiller hun hovedrollen i det satiriske programmet «Splitting Image». Her presenteres hun som patriotisk statminister med sitt land som sitt eget lille hus, der London er hovedinngangen, Kent hennes have, York hennes kullbenge og Nord-Irland hennes roterom. Inntil en av ministrene påpeker at hun har glemt toalettet: «You left out the lavatory.»»

Så forsvinner hele kabinettet i toalettet. Scenen kan være festlig — der den hører hjemme. Tor Strand må ha druknet i innbitt fiendtlighet overfor Thatcher for ikke å forstå at dette er langt over grensen for det vi skylder en britisk statsminister som velkomstopptakt. Det er ikke tilstrekkelig å vise til at «slik fremstilles hun i britisk fjernsyn». Der fremstilles Thatcher på mange måter. Tor Strand er ansvarlig for den seleksjon han foretar.

Sosialdemokraten Tor Strand som tidligere var spaltist i Arbeiderbladet, kan gjerne mene at Thatchers politikk best beskrives med utgangspunkt i en do. Men han kan ikke la dette dominere sine reportasjer i et statlig nyhetsmonopol. Aller minst ved opptakten til et statsbesøk. — Thatcher ble i Norge møtt med opptøyer fra enkelte grupper. Spørsmålet til Tor Strand og monopolets ansvarlige ledere er der: NRK's reportasjer, kan de ha bidratt til å legitimere en slik velkomst?

Tor Strand mente tydeligvis det var umulig å antyde særlig positive ting om Thatchers arbeid som statsminister:

«Dommedagsprofetier har fulgt hennes styre siden hun flyttet inn i Downing Street for syv år siden. Opprør i storbyene, som her i Birmingham for ett år siden, rasemotsetninger, og, fremfor alt, den stadig stigende arbeidsløsheten, det er trekk ved Thatchers styre som gjør det umulig å tegne et lyst bilde selv om Margaret Thatcher imorgen kommer som vårt lands offisielle gjest.»

Selvfølgelig skal en reporter ha lov til å være kritisk. Og han må kunne si: Statsbesøk eller ikke. Monopol eller ei. Min oppgave er å bringe frem sannheten. Men Tor Strand kan umulig ha gitt oss virkeligheten – i betydningen et representativt bilde av Storbritannias politiske strømninger. Nær sagt samtlige av hans reportasjer i hele den tid han var NRK's reporter i Storbritannia, var konsekvent negative overfor Thatcher. Dette avspeiler ikke de britiske velgeres synspunkt. De har i så fall latt seg lure igjen og igjen. Det er – et objektivt faktum – at Thatcher er gjenvalgt tre ganger, og vil ha en lengre sammenhengende regjeringssperiode enn noen britisk statminister siden Napoleonskrigene i begynnelsen av det forrige århundre. Sammenlignet med 1979 da hun kom til makten, har Thatcher etter valget i 1987 en betydelig sterkere stilling blant velgerne. Hun tapte bare en promille i forhold til valgskredet i 1983.

Det Tor Strand ga norske TV-seere, kan ikke ha vært Storbritannia slik flertallet av britene selv føler det. Hans Storbritannia ble sett med fastlåst sosialdemokratiske, norske øyne. Det var ingen balanse, allsidighet, nøytralitet. Hans rapporter gjør det ikke mulig å forstå hvorfor hun ble gjenvalgt. Dermed bidro hans ensidighet til at han aldri fikk formidlet det sentrale i den politiske utvikling i en av verdens stormakter. Egentlig er det ikke bare fordomsfull, men inkompetent politisk journalistikk. Når valgresultatet – virkeligheten – til de grader spriker – og «overrasker» – i forhold til NRK's fremstilling, viser det at reporteren ikke skjøtter sitt verv som øyne for en nasjon.

Det er trolig vanskelig å oppleve den strie Margaret Thatcher som sympatisk. Hun skal være nådeløs og sarkastisk i Parlamentet. Ut fra valgresultatene er det likevel grovt misvisende å gi inntrykk av at hennes tilhengere alene er de rike og velstående. Men det impliserte også Tor Strand i velkomstreportasjen 10. september:

«Men i de ærværdige haller i «Institute of Directors», der mye av den økonomiske makten er samlet, kan man vanskelig få nok av hennes politikk».

Per Øyvind Heradstveit overtok som NRK's «stedlige» i London etter Tor Strand. En indikator på journalistikkens personavhengighet er at Heradstveits reportasjer fra Storbritannia synes å tegne et mer nyansert bilde av Thatcher enn Strands konsekvente svartmaling.

Den hjemlige dragkamp

Fra dekningen av norske forhold er det et utall tilfeller. Så mange at man lett drukner. Det er selvfølgelig alltid mulig å dra frem eksempler som skal illustrere et eventuelt annet mønster enn det som tegnes med de TV-sitater vi benytter: «Nei, det stemmer ikke som generell tendens. Fordi da og der var det et innslag som viser det motsatte.» Er politisk polemikk poenget, kan striden føres i det uendelige. Men her er mediekritisk bevissthet målet. Vi skal vurdere enkelte innslag. Noen vil mene de forteller om en trend, andre det motsatte. Men det er umulig å vurdere mediene hvis muligheten for konklusjoner vi ikke liker, skal stoppe ethvert forsøk på konkret analyse. Klarer vi bare å enes om at nyhetssendinger *kan* og *bør* vurderes, er mye vunnet i et mediepolitisk perspektiv. I kulturell sammenheng er skjerpet mediebevissthet langt viktigere enn mulige partipolitiske gevinster og tap.

Ubevisst skjevhet

Mediene skal avdekke det andre vil holde skjult — den våkne vokter for demokratiet. I journalistens selvbilde kan det være vanskelig å integrere at også han fanges inn av sine sympatier og antipatier. Og at det ikke alltid nytter å «bestemme» seg for å være objektiv. Man tror man er det, og skjønner ikke selv at subjektiviteten siver ut likevel. En journalist er ikke bare en innholdsløs formidler som ikke har tatt stilling til noe av det stoffet han skal formidle. Han synes noe om de mennesker han snakker med. Han har tatt stilling til deres meninger og holdninger. Spørsmålet er i hvilken grad det skal få prege reportasjen — bevisst eller ubevisst.

Ingen kan overse at enkelte av medarbeiderne i en så viktig institusjon som Dagsrevyen kan være fristet til bevisst å bruke sin makt til å fremme bestemte politiske oppfatninger. Vår oppgave her er hverken å bevise eller motbevise det. Som seere er det ikke mulig å tittle inn i reporterens beveggrunner. Det er heldigvis ikke en forutsetning for en mediekritisk bevissthet. De klart bevisste overtrap er kanskje heller ikke de største problemer i

Dagsrevyen. — Det *virkelige* problem ligger nok der Sigmund Freud plasserte det: I det ubevisste — og det mer halvbevisste. I hermeneutisk forstand preges enhver av sine egne forutsetninger, egne ståsteder, egne fordommer. Spørsmålet er hvorvidt vi er villige til å granske dem.

Vi er — så langt fra — bare rasjonelle. Vårt sjelsliv har et ubevisst område. Det former våre verdier, styrer opplevelsen av verden. En rekke valg av vinkling, kommentarer mv. andre kan mene er ubalanserte, vil journalisten selv finne i orden. *Slik han ser reportasjen, er den objektivt riktig*. Det er nettopp problemet i samfunnsdebatten: Vi opplever sjelden våre standpunkter som bestemt av rent subjektive opplevelseshåter. Vi tror vi ser det objektive, det sanne, og trekker våre slutninger — politiske og andre. Og vi mener gjerne at andre «tar feil».

Disse forskjeller i implisitte og ubevisste ståsteder kan forklare hvorfor en del journalister reagerer så negativt på kritikk. Vurderingene oppleves som urettferdige krenkelser. Å bebreide mennesker for beslutninger de ikke har fattet bevisst, det er i *subjektiv* forstand å anklage uskyldige. Adressaten skjønner ikke, og lurar på hva som feiler kritikeren. Og anklagen tilbake er nærliggende: «Også *din* kritikk er subjektiv». Men spørsmålet er jo i hvilken grad, og om vi eventuelt kan bruke den kritikk vi møter til å bli mer bevisst.

Vi fanges alle inn i våre subjektive fengsler. Derfor er det en nesten umulig oppgave for en institusjon som NRK å mestre kravene til balanse dersom miljøet ikke representerer forskjellige holdninger. Å hevde at det ikke spiller noen rolle at f.eks. rekrutteringen til Dagsrevyen har vært nokså ensidig, strider mot en psykologisk tankegang. Miljøer uten tilstrekkelig bredde trues alltid av fordommer og innavl på holdninger.

For enkle kriterier

Striden rundt NRK's valgkampsendinger 1985 avfødte oppnevningen av en to-manns komité til å vurdere sendingene. Egentlig dreier det seg om helt vitale spørsmål i et demokrati: Har medarbeidere i et statsmonopol påvirket utfallet av et — hårfint — valg? Rapporten fra Oddvar Hellerud og Svein B. Riis er forbausende kortfattet — bare ni trykksider. Mer tankevekkende er dens enkelhet.

Etter at komitéen har telt fordelingen av sendetid pr. politisk fløy, innser de selv «for ordens skyld at man ikke med hjelp av stoppeklokken kan gi svar på om kravet til politisk analyse er

innfridd». Men analysen videre er for lite konkret og inngående. Den avviser forutsetningsvis en del av det vurderingstema vi her har anført som særlig problematisk:

«Selv om enkelte svikt kan påvises fra NRK/Fjernsynets side, er det etter utvalgets mening ikke grunnlag for å hevde at programmene sett i sammenheng var ensidige, eller at valgregasjonen *bevisst gikk inn for å favorisere venstresiden*» (uth. her).

Et viktig spørsmål er hva reportasjene faktisk avspeilet av mer eller mindre selvfølgelige sympatier og forståelsesmåter fra programskapernes side — uten at disse nødvendigvis var så bevisste.

Polemisk journalistikk

I Dagsrevyens sending 30. juni 1987 innledet ankermannen slik om et Høyre-utspill i skolepolitikk:

«Høyre går inn for en nasjonal plan for hele det norske undervisningssystem. Høyreformannen Rolf Presthus sier at han er alvorlig bekymret for det lave nivået i norsk skole. Men Høyre satt selv med regjeringsmakten i fem år, og vi har spurt Presthus om hvorfor partiet nå viser interesse for det lave nivået i skolen.»

Denne problemstilling hadde vært den naturlige for en politiker som følte seg truet av Presthus' utspill. Det er den polemiske reaksjon innenfor det politiske spill. Nyhetsmessig har det liten verdi. Skoledebatten tilfører det knapt noe. Den som stiller spørsmålet, reporteren Tom Berntzen, kan likevel for egen del oppleve det som helt naturlig. Det er hva han blir opptatt av: Indignasjonen over at Høyre anklager andre for det journalisten mener de kunne gjort selv.

Det er mange andre innslag over samme lest. Sendingen 1. desember 1986 gjaldt forslaget om tvungen sparing fra Regjeringen Brundtland. Det møtte umiddelbart negativ respons i en periode preget av mye engstelse overfor mulighetene for skatteskjerpelser, bruttoskatt og andre innstramningstiltak. Dagsrevyen valgte på en måte å holde Høyre ansvarlig for dette upopulære forslag fra en Arbeiderparti-regjering. Jan P. Syse ble stilt «til ansvar»:

Dagsrevyens ankermann: «Her heime får ikkje regjeringa fleirtal for forslag om tvungen sparing. Hverken Senterpartiet eller Kristelig Folkeparti har behandla denne saka formelt. Men det er sterk motstand i begge parti. Også Høgre går rakt imot forslaget om tvungen sparing, *sjøl om det var Høgre som lanserte denne idéen. Og Tom Berntzen har spurt den parlamentariske leiaren i Høgre om kvifor partiet har gjort denne helomvendinga*» (uth. her).

De videre spørsmål var også negative:

Tom Berntzen: «Så det er ikke for at Arbeiderparti-regjeringen egentlig fremmer Høyres forslag nå da, at dere hopper av?»

Problemstillingen gjør i stor grad Høyre til syndebukk for den varme potet Regjeringen Brundtlands konkrete forslag om tvungen sparing hadde vist seg å bli. Finansminister Gunnar Berge, vel den egentlig ansvarlige for at idéen var satt på Norges dagsorden akkurat nå, møtte en helt annen allianse. Spørsmålet var svært alliert:

Tom Berntzen: «Hvordan ser du på at opposisjonspartiene ikke ser ut til å ville godta forslag som kommer fra Regjeringen i det hele tatt?»

Men den som stiller spørsmålet kan, ut fra sine engasjementer, oppleve vinklingen som objektivt naturlig. Derfor trenger han et allsidig miljø som kan konfrontere ham med mange ulike perspektiver, slik at eget subjektivt syn kan skilles fra et mer objektivt.

Norgeshistorie på hodet

Memoarbøker fra ledende Arbeiderparti-politikere har i 1986-87 fått nokså bred dekning i Dagsrevyen. Det er godt når det skrevne ord gis oppmerksomhet i det visuelle medium. Enkelte ganger har imidlertid omtalen vært så ensidig positiv at den har minnet om forhåndsreklame. Ikke mange forfattere gis f.eks. anledning til, som Ronald Bye forsommeren 1987, å si til halve Norge gjennom Dagsrevyen, at nei, dessverre, det kan jeg ikke svare på her. Dere får lese boken når den kommer. Tidligere justisminister Hauglands bok, «Dagbok frå Kongens råd», må ha fått betydelig salgsøkning gjennom den brede dekning Dagsrevyen ga boken, — nesten uten sidestykke. På mange måter kan det sies at det var Dagsrevyens Ole Kristian Harborg som kjørte denne boken inn i norsk samfunnsdebatt med sin 7½ minutter(!) lange reportasje (førsteoppslag) på Dagsrevyen 15. august 1986. Etter å ha lest boken var langt fra alle, hverken historikere eller menigmann, enige i at den forsvarte en slik plass. Tankekorsene er der når man f.eks. ser hvordan Dagsrevyen behandlet Johan Hambros bok om sin far, Carl Joachim Hambro, — «Liv og drøm».

Mye kan sies om Hambro. Selv vi som ser ham på lang avstand, aner at karakteristikkene «vanskelig» og «selv-sentret» er forsiktige. Men hvem tror nå egentlig at alle kjendiser er sympatiske

Dagsrevyreporter Ole Kristen Harborg i samtale med tidligere justisminister Haugland. De fleste, historikere og menigmann, var enige om at boken ikke var særlig interessant. Men Harborg tvang saken opp på Norges dagsorden gjennom rekordlange innlegg på Dagsrevyen.

på nært hold? Og Hambro står der som en pillar i nyere norsk historie. Den 9. april 1940 var hans hedersdag. Samme dag, 45 år etter, valgte Dagsrevyen denne omtale av Hambro og boken om ham:

Dagsrevyens ankermann: «I dag er det 45 år siden landet ble okkupert av tyskerne. Det som skjedde den gangen, er omtalt i mange bøker, og senest i Johan Hambros bok om faren, stortingspresident C. J. Hambro.

Ikke alle deler Hambros oppfatning av det som skjedde den gangen. En av dem som er skeptiske til innholdet i deler av denne boken, er Nils Hjelmtveit som selv var med i regjeringen Nygaardsvold i 1940.»

Deretter brukes den 93 år gamle tidligere kirkeminister, Nils Hjelmtveit, som kronvitne mot Hambro. Intervjueren konfronterer aldri vitnet. Ei heller minnes det om at han var statsråd i en regjering som en undersøkelseskommissjon gransket for at Stortinget skulle ta stilling til om enkelte medlemmer burde stilles for Riksrett. For sin rolle ved krigsutbruddet og i tiden før. Ei heller trekkes frem påstandene i boken om den nedverdiggende behandling Hambro ble utsatt for av London-regjeringen under Johan Nygaardsvold, hvor også Hjelmtveit var statsråd. Det er heller som om en gammel strid – eller sjikane? – får fortsette, i form av en monolog fra den ene part i statsmonopolets regi. Det

skjer på den dagen motparten særlig burde hedres. De første spørsmålene er kritikkverdige fordi det ikke er noen til eventuelt å imøtegå den tidligere kirkeminister, som kunne ha sitt å forsvare:

Dagsrevyens reporter: «I boken om Carl Joachim Hambro så heter det at mens Regjeringen satt samlet på Victoria Terrasse i Utenriksdepartementet natt til 9. april 1940, så tok Hambro alene avgjørelsen om å evakuere Kongefamilien, Regjering og Storting. Du var med på dette møtet i Victoria Terrasse. Var det slik det skjedde?»

Nils Hjelmtveit: «Det stemmer ikke med det jeg husker fra den natten ...»

Dagsrevyens reporter: «Vil du si at det er en direkte feil det som står i boken om Hambro, at han alene tok den avgjørelsen?»

Nils Hjelmtveit: «Det stemmer absolutt ikke med min oppfatning av det som gikk for seg den natten ... Jeg må enkelte ganger lure på om det er samme krigen som Hambro og jeg har opplevet fra 1940 til 1945.»

Intervjueren tok en sveip innom Elverumsfullmakten og Hambros rolle der, før han kom frem til det avsluttende spørsmål. Det er egenartet:

Dagsrevyens reporter: «Når du nå i ettetid tenker på det som skjedde 9. april 1940, og ser dette i lys av Carl Joachim Hambro, vil du si at boken er *et forsøk på å hvitvaske ham?*» (uth. her).

Dermed snur nasjonens kraftigste nyhetsmedium Norgeshistorien på hodet. Man kan diskutere omfanget av Hambros innsats i 1940, og i hvilken utstrekning Regjeringen Nygaardsvold kan klandres. Men at en representant for Nygaardsvolds kabinett brukes som facit for å ta stilling til om Hambro «bør hvitvaskes», det er enestående. Hva man enn måtte ha å si om C. J. Hambro; — å «hvitvaske» ham for innsatsen i april dagene 1940, er ikke nødvendig. Trolig sier Dagsrevyens spørsmål en del om hvordan verden kan fortone seg ganske forskjellig fra det tilvante dersom man har på seg innsnevrede ideologiske briller. Men her kan man ikke bare si at det er nok et eksempel på en ubevisst skjevhet. Det burde være tilstrekkelig objektiv sindighet i Dagsrevyens redaksjon til å hindre at overtramp lik dette innslaget 9. april 1985 ikke ble sendt. Det var galt at Hjelmtveit, en så klar politisk motstander av Hambro, fikk uttale seg så fritt. Spørsmålene fokuserte på historiestrid og partistrid, og var til dels helt ukritiske. Var innslaget på noen måte ment som bokomtale, ble det i hvert fall ikke dette. Valget av dato var upassende for sluttproduktet.

Historieskriving er også en politisk maktstrid. Det har vi ikke minst sett i vårt land rundt hendelsene i 1940. Høyre og Arbei-

derpartiet er i stadig kamp om hvem som har gjort mest for landet. Er innslaget 9. april 1985 om Hambros «hvitvasking» et eksempel på at NRK har valgt side i kampen om historien? Er det et annet uttrykk for det samme at boken om Hambro nærmest gjøres uinteressant, mens Arbeiderparti-ledernes bøker gis sterkt positiv omtale?

Naturlig referanse

Egne synspunkter kan snevre verden inn. Visse akser er interessante, andre ikke. Et eksempel på uheldige resultater av en slik innsnevring gir debatten i Fredagsforum 1. mai 1987. 1. mai er primært Arbeiderbevegelsens dag, selv om de borgerlige gjør så godt de kan. Dette gir seg rimeligvis utslag i Dagsrevyens sendinger den dagen. De har fått et nesten ritualistisk preg. Naturlig nok, kan man si, siden tradisjoner og former preger det ytre bildet denne dagen. Men i Fredagsforum 1. mai 1987 ville Dagsrevyen bidra til at dagen ble satt inn i et større perspektiv. Forholdet mellom fagbevegelsen og Arbeiderpartiet ble tatt opp til debatt. Dette er et interessant tema med vidtfavnende samfunnsmessige konsekvenser. Mange kunne bidratt til å debattere det fra forskjellige vinkler. Dagsrevyen valgte to, introdusert av Tom Berntzen som «Liv Nilsson som er leder i Kommuneforbundet, Einar Førde som er nestleder i Arbeiderpartiet». Deretter ble det presisert at Kommuneforbundet er LO's største fagforbund. «Debattantene» representerte følgelig den samme del av Norge. Enda tydeligere blir dette når det senere i programmet fremkommer at de begge sitter i Arbeiderpartiets sentralstyre. Dagsrevyen gjør Norge trangt når et samfunnstema debatteres av bare to personer fra samme politiske krets. Men muligens opplever redaksjonen selv at *dette* er den interessante akse.

Et så snevert og alliert utvalg med talerett på landsbasis har sine klare farer. Organisasjoner og personer utenfor denne tette sirkel kan bli behandlet urettferdig i et slikt program, fordi deres synspunkter overhodet ikke er representert. Det skjedde her. På et spørsmål til Liv Nilsson om hun ville godta samarbeide mellom Arbeiderpartiet og nye grupper, lød f.eks. svaret:

Kommuneforbundets leder: «Det vil nok avhenge av hvem disse nye vennene er. Hvis man med nye grupper som man skal trekke til partiet, mener fagorganisasjoner som man nå omtaler dem som, — jeg vil kalle dem interesseorganisasjoner som direkte motarbeider LO-forbund, — ja da vil det skape store problemer i forhold til partiet» (uth. her).

Programlederens spørsmål var bare oppklarende og bidro ikke til balanse:

Dagsrevyreporterne Bjørn Hansen og Tom Berntzen følger med for å kritisere andre. Følger vi nok med på de valg som ligger bak deres innslag?

Tom Berntzen: «Ja, tenker du da konkret på organisasjoner av YS-typen og lignende, eller hva tenker du på?»

Kommuneforbundets leder: «Ja, helt klart ...»

Det var ingen der til å ivareta YS, eller andre grupper som Arbeiderparti-aksen i programmet kunne ha kommet til å omtale negativt. YS-representanter blant *seerne* kunne lite gjøre dersom de mente denne karakteristikken var urettferdig. Slikt kan alltid skje. — Det ville bli fullt i studio, hvis hele Norge skulle delta i ethvert Fredagsforum. Men urimelige karakteriseringer av andre

forekommer betydelig lettere når det politiske og faglige univers snevres så sterkt inn som ved Dagsrevyens utvalg av deltagere til dette program.

Ridder til forsvar

Ens egen samfunnsorientering kan bidra til at man reagerer ekstra skarpt på det som oppleves å være urimelig kritikk av «egne». Man hever sin lanse og setter «motstanderen» på plass. For eksempel gir Bjørn Hansens reportasje fra en pressekonferanse i Norges Rederiforbund 8. august 1986 inntrykk av sterk identifisering med én politisk hovedfløy. Hovedsaken på pressekonferansen ble nærmest en biting.

Pressekonferansen Dagsrevyen skulle dekke, gjaldt Rederiforbundets analyse av de mulige konsekvenser av en norsk boikott av Sør-Afrika. NRK-reporterens fokus var hvorvidt forbundet hadde opptrådt anstøtelig overfor den sittende Arbeiderparti-regjering. Bjørn Hansens innlegg var mer emosjonelt enn teksten viser. Var han så personlig engasjert at han mistet styringen med ordbruken da han stilte spørsmål til Rederiforbundets president:

Bjørn Hansen: «For utflaggede skip vil tapet bli tre millioner brutto, og et ukjent antall arbeidsplasser. Man bruker uttrykk som trusler om en mulig politikk fra regjeringens side. Mener Rederiforbundet at den norske regjering driver med trusler som er blitt bortimot et kriminelt uttrykk?» (Uth. her.)

«Det var da voldsomt», kan man tenke, men ikke så lett svare. Rederiforbundets president var forsiktig med sin replikk. Muligens ble han overrasket over at en NRK-journalist så åpenlyst kjørte frem en polemikk til fordel for den sittende regjering:

Presidenten i Rederiforbundet: Jeg tror ikke man skal ta det uttrykket så bokstavelig.»

Men trodde vertskapet at Dagsrevyens representant nå ville dempe seg, tok han feil. Bjørn Hansen nærmest hugg tilbake, som en intens politisk debattant:

Bjørn Hansen: «mener Rederiforbundet at man ikke skal ta uttrykkene bokstavelig i et brev til den norske regjering?»

Ve den som rører mine venner? Og ett er at Bjørn Hansen ikke klarer å kontrollere egne holdninger under pressekonferansen. Nesten mer tankevekkende er det at innslaget sendes slik, selv etter at det er redigert.

Hyldningsferd og håndpåslag

Ole Kristen Harborgs innslag på Dagsrevyen 1. mai 1986 går atskillig lenger enn naturlig for en journalist i et monopol – selv hensett til datoen. På dette tidspunkt var det avklart at Norge sto foran et regjeringsskifte. Ole Kristen Harborg valgte nærmest å benytte Dagsrevyen til å holde en festprolog for den nye statsminister, Gro Harlem Brundtlands «inntog» i Hamar. Han åpnet slik:

Ole Kristen Harborg: «For Arbeiderpartilederen ble toget gjennom Hamars gater en hyldningsferd. Og det var ingen tvil om at det var den nye statsministeren som ble feiret. Derfor ble 1. mai-feiringen i Mjøsbyen en stor mønstring.»

Under intervjuet med Brundtland valgte Harborg å foreta en usedvanlig gest fra en journalists side, ikke minst en som arbeider innenfor en etter reglene upartisk instans. Han la hånden sin på skulderen hennes. For seeren vil denne åpne kroppskommunikasjon vanligvis understreke sterk sympati, allianse. Intervjuobjektet smilte opp av det – naturlig nok. Spørsmålene var i seg selv utpreget vennlige og interesserte. Men «håndpåslaget» gjorde det hele mykere. Samtalen var varm og jovial:

Ole Kristen Harborg: «Gro Harlem Brundtland, har turen gjennom Hamars gater gjort det lettere for deg å danne regjering, dersom du må?»

Gro Harlem Brundtland: «Det var en veldig hyggelig tur! Det var ikke bare varmt i vårsola, men det var varmt på andre måter også.»

Ole Kristen Harborg: «Og det kan du dra nytte av politisk nå, mener du?»

Gro Harlem Brundtland: «Det er jo hyggelig at folk ikke står med lange ansikter og triste blikk idag, da!»

Ole Kristen Harborgs avslutning understreket feststemningen på Hamar – og kanskje også hans egen?

Ole Kristen Harborg: Transparentene uttrykte det Arbeiderpartiet ser som det sentrale i de siste dagers strid: Fordelingen av godene. Det var lett å fornemme en stemning som gjør dagens feiring spesiell.»

Skal ikke en reporter kunne være litt hyggelig – på en festdag som 1. mai? Jo, men i et statsmonopol bare hvis ikke totalinntrykket blir en klar politisk stillingstagen. Harborgs uttalte vennlighet overfor Brundtland står i nokså skarp kontrast til den behandling Dagsrevyen til dels gir ledere på den borgerlige side.

Ole Kristen Harborgs håndpåslag, Dagsrevyen 1. mai 1986. Selv i NRK er en så tydelig tilkjennegevelse av varm forening mellom Monopolrevyen og Statministeren nokså uvanlig.

Subjektive spådommer

Vi kan alle ta feil — særlig når vi spår. Men en politisk kommentator må uttale seg om fremtiden, ikke bare beskrive dagens hendelser. Ole Kristen Harborg var likevel svært forbeholdsløs da han 5. september 1987, ni dager før kommunevalget, analyserte en Gallup som viste fremgang for Arbeiderpartiet:

Ole Kristen Harborg: «Dagens meningsmåling er nok en jubileumsgave til Arbeiderpartiet. Den er tatt opp midt under 100-års feiringen, hvor man har fanget opp noe av stemningen. Det er bare det at stemningen ikke ser ut til å gi seg. . . . Hva er det egentlig meningsmålingene måler? Hvilken sammenheng har de med hvordan folk kommer til å stemme ved kommune- og fylkestingsvalget? En meningsmåling er en situasjonsbeskrivelse. Og på meg virker denne troverdig. Alle tegn tyder på at Arbeiderpartiet gjør det godt, at Fremskrittspartiet har markert fremgang, og at Høyre er i vansker.»

Gallupen bommet. Arbeiderpartiet gikk tilbake nærmere 3 prosentpoeng. Harborg uttalte seg så sterkt personlig og reservasjonsløst. Ble han grepet av sin egen iver? Hans referanser til

«stemningene» rundt Arbeiderpartiet og dets ledere preger både hans 1. mai reportasje 1986 fra Hamar og denne valgkamp-kommentaren. En annen av Harborgs mange kommentarer som virker sterkt personlig vinklet, kom etter det borgerlige forsøk på regjeringsskifte forsommeren 1987. Da uttalte Harborg seg som om disse partier hadde mistet enhver troverdighet i regjeringssammenheng. Det er vanskelig å forene slik gjentatt subjektivitet med rollen som nøytral reporter i et statsmonopol. NRK skal formidle på vegne av en nasjons ulike politiske «stemninger». Slik Harborg «hang seg på» denne ene gallupen før kommunevalget, blir ikke meningsmålingen bare en registrering av et mulig valgutfall. Den fremstår mer som et instrument til å påvirke valgresultatet.

Valgresultatet for Arbeiderpartiet høsten 1987 avvek sterkt ikke bare fra Harborgs spådommer, men også fra den atmosfære andre reportasjer i Dagsrevyen skapte. Et spørsmål Tom Berntzen stilte Gro Harlem Brundtland i samme sending 5. september kan illustrere den manglende kritiske avstand til de sentrale sosialdemokratiske ledere.

Tom Berntzen: «Det er mange som har sagt nå her på torvet, når de ser den mottagelsen du har fått, at dette kanskje likesom har hevet seg over politikken, og at det nærmer seg kongelig. Har du blitt «landsmoderen» nå?»

Svaret var ikke beskjedent:

Gro Harlem Brundtland: «Vet du, jeg tror faktisk at med de ganske store utfordringene som Norge har, og står foran, så er det viktig at vi har en nasjonal følelse, en følelse av at vi gjør ting sammen. Og jeg prøver å understreke det i alt jeg sier og gjør.»

Det nærmest litt beundrende spørsmålet gjør det alt for lett for den sosialdemokratiske politiker å innhente gevinst uten hemning. En rent språklig fingransking av reporterens utsagn kunne kanskje antydnet en viss ironi. Men det neste spørsmål var i samme ærbødige nedenfra-tone:

Tom Berntzen: «Er det mulig å holde beina på bakken når du ser hva som skjer rundt deg nå, da?»

Stillet overfor en ukritisk utspørring, kunne intervjuobjektet uforstyrret fortsette sin positive fremstilling av seg selv:

Gro Harlem Brundtland: «Ja, det er ikke vanskelig. Det har jeg ganske stor evne til, tror jeg.»

Berntzens reportasje understreket essensen av Harborgs kommentar: Med Arbeiderpartiet går det svært godt. Inntrykket er at reporterne fant glede i det. Deres kritiske sans ble ihverfall ikke avspeilet hverken i spørsmålene til Brundtland eller i prognosene for Arbeiderpartiets fremgang.

Valgresultatet var ikke bare et nederlag for Arbeiderpartiet, men på sett og vis også for NRK's Dagsrevy. Igjen stilles man overfor det samme spørsmål som med Tor Strands Storbritannia-reportasjer om Thatcher. Hans rapporter fra London gjorde det umulig å forstå hvordan Thatcher kunne ta sin tredje strake seier, og dermed bli britenes lengstsittende statsminister på lang tid. Harborgs og Dagsrevyens valgdekning avvek sterkt fra faciten ved det norske kommunevalget. Når virkeligheten skiller seg så markert fra NRK-journalistens iakttagelser, er man egentlig stilt overfor en subjektiv journalistikk som ikke makter sin oppgave?

Jan Kristofori.

6. Monopolet begrenser

Utfordring til kvalitet

Denne artikkelen har ikke undersøkt hvor godt NRK's Dagsrevy ligger an i nyhetsbildet. Vi har ikke drøftet om den er først eller sist ute, hvilke fagområder som dekkes, hvor aktuelle innslagene er osv. Våre primære spørsmål har vært: Overholder Dagsrevyen de krav NRK's egne regler pålegger den å følge om nøytralitet og balanse? Bidrar Norges viktigste nyhetssending til en rimelig grad av objektivitet? Svaret har vært nei. Det er for mange innslag der skjevhetene er grove. Dagsrevyen bidrar ikke bare til å *formidle* verden. Den skaper holdninger – og i for stor grad.

Medieforskningen mangler sikre metoder for denne type analyser. Konklusjoner av den art som trekkes her, kan derfor ikke underbygges på en logisk ugjendrivelig måte. Det er som med synspunkter på litteratur, film, teater. Likevel, vi tør omtale noe som «godt» teater og «dårlig» teater. Kritikere forteller om «dyktig laget» film, og «mindre vellykket». Man kan tillate seg å bruke uttrykket «god» og «dårlig» nyhetssending, selv der kriteriene er såvidt verdiladet som her. For Dagsrevyens reportasjer er objektive vurderinger tross alt mer nærliggende enn for kunst.

Etter min mening gir innslagene som her er sitert, rimelig belegg for å hevde at Dagsrevyen ofte er for subjektivt vinklet. Som gjengitt innledningsvis er det vanskelig å «nå frem» med kritikk overfor Dagsrevyen. Et synspunkt er gjerne at: «Alle klager. Det må være et tegn på at vi gjør en god jobb.» På få andre fagområder kan man tillate seg en så selvbekreftende slutning.

Var målet å bringe Dagsrevyens ledelse og ansatte til «ny» erkjennelse, ville denne artikkel trolig vært spilt møye. Ved avslutningen av skrivingen fikk jeg tilsendt nok et eksempel på den tone Dagsrevyen gjerne benytter overfor utenforstående kritikere. Jan Henrik Nyheim, en tross alt ikke helt ukjent fagmann i norsk mediedebatt, hadde ytret seg om visse mangler ved Dagsrevyen. Formen på hans innlegg må betegnes som saklig. I Media Magasin nr. 6 1987 s. 18 svarte Dagsrevyens leder, Eivind Otto Hjelle, bl.a. slik:

«Jeg er helt uenig med ham når det gjelder disse punkter, og jeg tror han i sin vurdering av Dagsrevyens innhold står nokså fjernt fra oppfatningen hos profesjonelle journalister som jeg finner grunn til å lytte til.»

Følelsen av déjà-vu er overveldende. Den skinnhellige og nedlatende formen minner bl.a. om polemikken til en av Hjelles medarbeidere, Herbjørn Sørebo, som er sitert foran i kapittel 1. Den er nærmest blitt den vanlige tonen når Dagsrevyen imøtegår kritikk. Dens ledere mener tydeligvis at de er frie til å posisjonere seg slik at enhver innvending kan avvises, og gjerne på en måte som latterliggjør eller blottstiller kritikeren. Hva med den politiker eller representant for andre yrkesgrupper som hadde tillatt seg den samme hoverende tonen overfor kritikk som Dagsrevyens sjef i sitatet ovenfor? Hvor selvtilfreds må ikke en institusjon være når dens ledere igjen og igjen kan uttrykke seg slik, uten at de innser sin arroganse?

Den gjennomgående spydige tone Dagsrevyens representanter bruker overfor kritikk, dreier seg om mer enn etikette og høflige former. Den har skapt holdninger som kan gjøre nødvendig mediedebatt vanskelig. Det har f.eks. etterhvert forbauset meg hvor mange som har advart mot å vurdere Dagsrevyen offentlig, og mot å skrive denne redegjørelsen. De har igjen og igjen fremhevet at å «legge seg ut med Dagsrevyen» kan få alvorlige konsekvenser for en selv og for utgiver.

Etter min mening burde de mangler ved Dagsrevyens sendinger som er påpekt her, være en utfordring til øket faglighet i NRK og offentlig kritikk av Dagsrevyen gjennom Norges eneste landsdekkende TV-selskap: NRK! Det er jo bare der vurderingene kan ha håp om å nå i nærheten av de seertall som selv fores med Dagsrevyen daglig. Det blir neppe konsekvensen. Hva bør så vår konklusjon være?

Monopolet – det største problemet

Det beste «forsvar» av Dagsrevyen jeg har hørt, sier – kort gjengitt: Objektiv journalistikk er umulig. Særlig vanskelig ble det da den forkynnende og undersøkende journalistikk vant fotfeste fra 60-årene. Balansert «monopoljournalistikk» er foreldet, uinteressant og kjedelig. Konkurransedyktig journalistikk idag krever farge, standpunkter og perspektiver.

Synspunktet har et vesentlig poeng. Men det relativiserer likevel ikke enhver vurdering. Vi kan respektere denne utvikling i journalistikken og likevel sitte foran nyhetssendinger i NRK med merkelappene «god» og «dårlig». Dagsrevyen kan ikke tillate seg hverken løssalgspressens sensasjonsjakt, eller partipressens fargelegging. NRK's viktigste sendinger kan ikke holdningsløst følge trenden fra de medier som ikke er i monopolsituasjon. Selv

om monopolet skulle bli opphevet, måtte NRK likevel rettferdiggjøre tvungne avgifter i milliardklassen for å eksistere. Hvorfor skulle *det* godtas, hvis NRK ikke opprettholdt en distinktivitet i mediebildet?

I større eller mindre grad må likevel utviklingen mot subjektiv journalistikk prege også Dagsrevyen. Innledningsvis har vi pekt på at all journalistikk, også den «kjedeligste» og mest avbalanserte monopoljournalistikk, bygger på en rekke valg der subjektivitet alltid vil spille inn. Med de siste ti-års utvikling av journalistikken, er denne subjektivitet forsterket. En slik utvikling må nødvendigvis ha konsekvenser for et mediemonopols legitimitet.

Det mest uheldige med Dagsrevyen er kanskje ikke de feil som begås, men deres store betydning. Som følge av monopolsituasjonen har Norge på vårt eget språk bare *én* revy, *én* nyhetsversjon, *én* daglig facit. Når vi er fratatt alternativer, blir manglene desto alvorligere ved den ene landsomfattende kanal for visuell informasjon. Idag kan Dagsrevyens ledelse tildels heve seg over kritikk. Alles avhengighet av dem er så åpenbar. Med alternativer ville Dagsrevyens redaksjon også ha behov for at vi som seere valgte dem. Skjevhetene ved ensidig nyhetsformidling ville bli tydeligere – og få en mer objektiv referanse. I en konkurransesituasjon er det håpløst å falle tilbake på det usunne refrenget: Siden alle er misfornøyd, må vi gjøre en god jobb.

Et politisk ansvar

Teknologisk kunne Norge for lang tid siden hatt alternative landsdekkende nyhetssendinger i fjernsyn. Offentlige budsjetter måtte ikke nødvendigvis ha blitt belastet. Vi har allerede erfaring i Norge for at fjernsyn kan produseres meget billigere enn NRK-monopolet har maktet. NRK's avgiftsmidler kunne stort sett vært urørt. Ved å oppheve monopolet ville vi hatt flere arbeidsplasser, og flere sterkere mediesentre i Norge utenfor Oslo og Marienlyst. At vi må leve med Dagsrevyen som Monopolrevy, er en rent politisk beslutning, ingen praktisk, teknisk eller økonomisk nødvendighet. Flertallet på Stortinget har igjen og igjen klargjort at Norge skal ha sitt monopol og dermed sin Monopolrevy.

Å monopolisere verdens informasjonsstrøm, er et paradoksalt standpunkt. Det strider mot demokratiske idealer; det bryter med utdannelsessamfunnets opplæring til å se alternativer; det er i strid med en grunnleggende forståelse av menneskets selekti-

ve persepsjon. Idealet om et utvidet kulturbegrep og samfunnsborgeren som deltager, ikke bare som passiv tilskuer og konsument, betoner vårt behov for engasjement. Men verden blir kjedeligere og mer endimensjonal når ett miljø alene filtrerer vår opplevelse.

I kommentarene til kommunevalget 1987 ble den rekordhøye hjemmesitterprosenten fremhevet. Politikerne har fått mye skyld. Kan NRK's opphøyde stilling avleses i at få har antydnet at NRK's lite vellykkede — og til dels ensidige — valgprogrammer har bidratt til å trivialisere politikken, og kanskje til hjemmesitterprosenten? Det sies at de politiske partiene ligner sånn på hverandre. Men politikken blir ikke mer mangfoldig når den på landsbasis bare fremstilles gjennom ett monopol.

På ingen, absolutt ingen, andre samfunnsområder der kreativitet og subjektivitet er nødvendige ingredienser, godtar vi monopol i form av bare én institusjon. Vi har f.eks. kommunale kinomonopol. Men vi har ikke et filmskapermonopol.

I den siste omfattende rapport på norsk om medieutviklingen i USA, skriver Adresseavis-journalisten Gunnar Sand om nye tendenser til spesialisering og differensiering («Nyheter på godt og vondt», Institutt for journalistikk, mai 1987). Fjernsynet innebærer kanskje ikke pr. teknologi den homogenisering en del har fryktet, og fått bekreftet i de verste amerikanske TV-serier. Ved å opprettholde NRK-monopolet bidrar vi gjennom vår lovgivning til å bevare myten om en enhetlig verden. Kanskje kan fjernsyn virkelig gi oss en sjanse til å gjøre verden mer mangfoldig, til å treffe den enkeltes særlige forutsetninger? Hvem vet egentlig svaret? Våre politikere har ihvertfall vedtatt en kringkastingslov som fratrar oss muligheten for reell utprøving. Ensartetheten i norsk landsdekkende fjernsyn er også et politisk valg.

Monopolmentaliteten ytrer seg på mange måter. Offentlige organer møter ofte kritikk med unnskyldningen: Vi mangler penger! I NRK-debatten gjenspeiles dette hyppig. Til dels fra forbausende kilder. Tomannsgruppen som skulle vurdere valgkampdekningen 1985, endte opp med dette som en av sine viktigste konklusjoner:

«Gruppen mener det er riktig å understreke at valgredaksjonen ved neste korsvei må tilføres større ressurser, både i form av mannskap og materiell.»

Tilsvarende synspunkter er svært ofte uttalt av kringkastingsjefen. Slutningen er kanskje riktig. Men på vesentlige punkter

kan det avspore debatten å henvise til den stadige mangel på mer økonomiske ressurser. Hvorfor skulle f.eks. reportasjene til Odd Karsten Tveit, Ole Kristen Harborg, Tom Berntzen eller Marit Christensen bli mer balanserte fordi Dagsrevyen disponerer mer midler? F.eks. er Harborgs valg av vinkling i sine politiske kommentarer i monologs form uten enhver sammenheng med NRK's budsjetter. Skulle ikke mer romslige budsjetttrammer heller øke, enn minske, ledelsens selvbevisste avvísninger av kritikk? NRK tilføres tross alt midler: milliardstønader årlig. Siden mer midler angivelig skal bedre kvaliteten, kan argumentasjonen nesten bli at økte budsjetter i større grad legitimerer et monopol. Den slutningen kan virke konstruert. Men vårt lands monopoldilemma i eteren er *ikke* primært et budsjettproblem.

Det beste middel til å skjerpe Dagsrevyen i forhold til den kritikk som er fremført her, ville være brytning med andre alternativer. Den kvalitetsforbedringen er gratis. Våre politikere kan oppheve monopolet.

Farlige allianser?

Noen har lenge forsvart NRK-monopolet – og med godt hell. Det ville ha vært lett å forandre kringkastingsloven. Men våre politikere har lenge latt det ligge på de vesentlige punkter.

NRK-monopolet har i mange år vært en selvfølgelig del av Norge. Spirene til sprekker er der. Forbausende er likevel hvor sent det går med de avgjørende forandringer av NRK's monopolstilling på landsbasis.

En del av forklaringen på at norsk informasjonsformidling har lagt seg langt bak de teknologiske muligheter, er sosialdemokratiets allianse med NRK. Man mener øyensynlig å ha tjent på NRK-monopolet. Det heter at det skal være upolitisk. Like fullt har alltid utnevnelsen av kringkastingssjefen stått helt sentralt i partipolitikken. Sosialdemokratiet har i etterkrigstiden ikke vært villig til å gi fra seg den posisjonen.

Slike fakta kan forklare en del. Men det er mye igjen. Egentlig har fått hevet sine røster med stor styrke mot NRK-monopolet. F.eks. har næringslivet aldri vært dekket i nevneverdig utstrekning. Men hvem har hørt særlig artikulerte protester? Norges «tredje sektor», de frivillige organisasjoner, der så mange nordmenn tilbringer så mye tid – de overses tildels markert. Slik kunne vi fortsette. Ikke få sterke grupper har tilsynelatende tapt på monopolet. Tiår etter tiår er det akseptert uten særlige stor-

mer. Det må ha hatt sterkere allianser enn bare sosialdemokratiets pragmatiske egennytte.

Å godta nyhetsformidling gjennom et monopol, er å gi fra seg en sentral kritisk dimensjon. Ved ettertanke kan mange mektige samfunnskrefter ha mye å tjene på det. Hollywood lever av de falske livsscener: Kjærlighet som ekstase, døden lik sentimentale sangøvelser, krig som spennende heroisme. Reklame spiller på impulsive beslutninger, ikke kritiske overveielser. Tilsynelatende er det en motsetning mellom sosialdemokrati og Hollywoodreklame i brytningen rundt NRK-monopolet. Av sine forsvarere er NRK-monopolet blant annet fremhevet å være et skjold mot kommersialismens fordummelse. Men er polaritetene så enkle? En del av næringslivet spiller på banale reklameeffekter. Deres forutsetning er et enkelt virkelighetsbilde der seeren ikke forholder seg kritisk, analytisk og vurderende. Men avhenger ikke NRK-monopolets legitimitet dypest sett av den samme innstilling? Kan vi godta et monopol, dersom vi aksepterer at verden er flertydig og uoversiktlig, slik at en enkelt eller enhetlig fremstilling er umulig? En reelt kritisk innstilling til tilværelsen, — er ikke den uforenlig både med forenklede markedsføring og et statlig mediemonopol?

I dagens Norge har sosialdemokratiet stor makt. Det samme har den del av næringslivet som i større eller mindre grad avhenger av en ikke-problematiserende innstilling til konsum.

Makt og kritikk har alltid stått i et motsetningsforhold. Hvorfor skulle det ikke være slik også i vårt land? Kritikk vil forandring, makten vil i essens bevare sin posisjon. Den kraftigste kritikk mot NRK-monopolet er at det begrenser vår tenkning, vår bevegelse, vår fornyelse. Det hemmer vår tilgang på alternativer i en tid som krever internasjonalisering, spesialisering og mangfold. I det ligger trolig også den beste forklaring på hvorfor monopolene har vært bevart så lenge — og så ettertrykkelig. Mye i et samfunn vil forbli der det er.

Invitasjon til debatt

Har det noen hensikt? Å analysere medier, forsøke å påvise mediernes dreining, argumentere for mediekritikk? Spørsmålet avspeiler ikke bare en uklar ambivalens til den demokratiske dialog. Mange føler vel at stillet overfor mediene, nytter lite.

Neil Postman, den amerikanske mediekritiker, er f.eks. velartikulert når han argumenterer for «media consciousness»:

«... only through a deep and unfailing awareness of the structure and effects of information, through a demystification of media, is there any hope of our gaining some measure of control over television, of the computer, of any other medium.» («Amusing ourselves to death», New York 1985 s. 161.)

Men han er langt mer famlende når han forsøker å beskrive hvordan vi skal lære oss å se mediene tydeligere. Å uttale intensjoner er da også langt lettere enn å operasjonalisere dem.

I Norge har vi den «fordel» at ett skritt på veien burde være klar. Monopolet begrenser vår mulighet til å avmystifisere mediene.

Men det er langt igjen. Det er så lett å forveksle *natur* og *kultur*. Men mediene, selv i NRK-monopolets autoritative form, er ikke Dovrefjell. Mediene er *mediekultur*. Kultur kan være god eller dårlig. Men kultur er alltid menneskeskapt, og har derfor alltid i seg muligheten for alternativer. Den er ikke som naturen et resultat av ytre krefters uavvendelige spill der mennesket må sette seg selv på sidelinjen.

Ingen tvil om at Dagsrevyen har den mest sentrale og dominerende stilling i NRK-fjernsynet, hele uken igjennom. Sendingene rammer inn TV-kvelden for oss. De er begynnelse og slutt. I tillegg får vi en kort oppvarming klokken 17.55. Hvordan unngå mono-polet hvis du vil være informert? Hvordan mobilisere mer kritisk sans?

Mediene må selv integreres i den dialog og kritikk som er demokratiets kjennemerke. Også derfor må denne artikkelen med konkrete sitater fra Dagsrevyen forstås som en invitsjon til debatt, ikke til enighet.

Om skribenten:

Ole Gjems-Onstad (f. 1950) er dr. juris og professor i skatterett ved Bedriftsøkonomisk Institutt. Han har publisert tre fagbøker og flere fagartikler og er bl.a. redaktør for tidsskriftet Skatterett og formann i underutvalget for økonomi og jus i det regjeringsoppnevnte Korvald-utvalget om frivillige organisasjoner. Han leder Musikerutvalget i Norsk Nærradioforbund og har tidligere deltatt i mediedebatten, bl.a. ved å utgi Dyade nr. 4–5 1985 «Kulturkamp i eteren».

Om Jan Kristofori:

Jan Kristofori (f. 1931) har bodd i Norge siden 1968. Han er en av de mange tsjekkiske kunstnere som forsvant i eksil etter at Sovjet med tanks stoppet Praha-våren. Kristofori satt på 50-tallet syv år i fangenskap og fikk ytterligere to års yrkesforbud fordi han laget en Stalin-karikatur. Som billedkunstner er Kristofori særlig kjent for en syklus om menneskerettighetene laget for Amnesty International. Han har illustrert over 300 tsjekkiske, sveitsiske, tyske og norske bøker. Han har fått en rekke priser og utmerkelser, og hans malerier henger i mange museer rundt om i verden.

Sagt om Dyade:

«I tidsskriftet Dyade merkes en ekte trang til å erkjenne tidens problemer, i motsetning til mange andre fora hvor «debatten» kan omfatte skjult maktkamp, forfengelig utstilling av lærdhet, selv-sentret tankeliv på tomgang.»

Erik Egeland i Aftenposten.

«Så foreligger nok en stimulerende utgave av tidsskriftet Dyade, en av de mest spennende publikasjoner her på berget. Denne gang er temaet «Hva gir mening i 80-årene», og en rekke sentrale forfattere og kulturdebatanter gir sitt syn til kjennet...»

Sverre M. Nyrønning i Adresseavisen.

«Sænummeret for Sakharov består av artikler og interviews. Den norske journalist Viktor Roddvik gir en glimrende gjennomgang af Sakharovs virke som videnskapsmand og menneskeretsforkjemper. (...)

Dette temanummer må sterkt anbefales alle, der interesserer sig for menneskerettigheder i almindelighed og for symbolet Sakharov i særdeleshed.»

Bent Jensen i Morgenavisen Jyllands-Posten.

«Dyade er et tidsskrift for dem som har interesser ut over det almene og som setter pris på at et tidsskrift i seg selv kan være et stykke kultur.»

Sven Aage Rasmussen i St. Olav.

Følgende temanumre finnes for salg:

- Monopolrevyen kr. 50,-
- Sanheten beveger seg kr. 30,-
- Symbolske historier kr. 30,-
- Elie Wiesel kr. 40,-
- Romanhøsten '86 kr. 25,-
- Meditasjon og psykologi kr. 25,-
- Reiser til India kr. 25,-
- Menneske mellom mote og mysterium kr. 35,-
- Isaac B. Singer kr. 25,-
- Kulturkamp i eteren kr. 35,-
- Norsk og svensk samtids litteratur kr. 25,-
- Vitenskap hos Aristoteles og Karl Popper (1) og (2) å kr. 25,-
- Hva gir mening i 1980-årene? kr. 35,-
- Andrej Sakharov – et symbol kr. 25,-
- Vitenskap og livssyn kr. 25,-
- Stress og avspenning kr. 25,-
- Hva kan vi vite? Rudolf Steiners erkjennelsesteori i lys av vår tid kr. 20,-
- Europa møter 3. verden kr. 35,-
- Psykologi i grupper 1 kr. 20,-
- Psykologi i grupper 2 kr. 25,-
- Acem narkotikaseminar 1983 kr. 20,-
- Eksisterer Gud? Møte med Hans Küng kr. 20,-
- Kampen mot narkotika – ideologisk slagmark kr. 30,-
- Sigrid Undset vurdert i utlandet kr. 20,-
- Myter – fortid eller samtid? kr. 20,-
- Med John Lennon i tankene kr. 25,-
- Kritikk av Vestens frihetsidealer kr. 15,-
- Kirken i utakt med moderne psykologi kr. 25,-
- Kunst – pynt eller ubehag kr. 15,-
- Bob Dylan – inn og ut av lykken kr. 25,-
- Isaac B. Singer og øst-jødene kr. 15,-
- Amnesty International kr. 15,-
- Kontemplative oaser kr. 15,-

Jeg bestiller

- Abonnement på Dyade
6 nr. pr. år kr. 120,-
- Bok om Acem-meditasjon
'Stillehetens psykologi' kr. 75,-
- Boken 'Bedre hverdag med
Acem-meditasjon' kr. 60,-
- Boken 'Meditasjon på norsk'
Cappelen forlag, favepris kr. 75,-
- Boken 'Teater mor teater' kr. 75,-
- Boken 'To sider av bevisstheten' kr. 60,-
- Kursbrosjyre for Acem kursvirksomhet (gratis).

Følgende temahefter av Dyade:

.....

.....

Navn:

Vei/Gate:

Poststed:

BREV

Kan sendes
ufrankert
i Norden.
Adressaten
vil betale
portoen

Svarsending

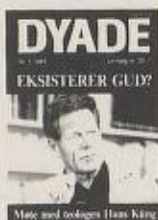
Avtale nr. 129000/81OMB

DYADE

ST. OLAVS PLASS

N-OSLO 1 – NORGE

Har du lest disse temaheftene?

EKSISTERER GUD?

Møte med Hans Küng.

1/1983

PSYKOLOGI I GRUPPER 1

2/1983

EUROPA MØTER 3. VERDEN

4-5/1983

HVA KAN VI VITE?

Rudolf Steiners erkjennelsesteori.

6/1983

STRESS OG AVSPENNING

1/1984

PSYKOLOGI I GRUPPER 2

2/1984

ANDREJ SAKHAROV - et symbol.

4/1984

HVA GIR MENING I 1980-ÅRENE?

5-6/1984

SYNET PÅ VITENSKAP HOS ARISTOTELES OG KARL POPPER

To nummer: 1 og 2 1985

MØTE MED ISAAC BASHEVIS SINGER

6/1985

MENNESKE MELLOM MOTE OG MYSTERIUM

1-2/1986

REISER TIL INDIA

3/1986

MEDITASJON OG PSYKOLOGI

4/1986

SYMBOLSKE HISTORIER

16-åringer skriver 1/87

SANNHETEN BEVEGER SEG

1/87

FREDRIKSTAD BIBLIOTEK

1600 FREDRIKSTAD

DYADE

Postboks 6721
St. Olavs plass
0130 OSLO 1

Meditasjon på norsk

(Cappelen forlag)

For deg som vil vite hvor Acem står i samfunnssammenheng. Viser at det er viktige prinsipielle forskjeller mellom ulike avspennings- og meditasjonsteknikker. Grundig gjennomgang av hva forskning viser om resultater av meditasjon. Boken kan bestilles fra Acem til favørpris. Se side 48.

«Man spør ikke lenger om, men *hvordan* meditasjon virker ... (Boken) peker på menneskets muligheter til vekst ut fra moderne psykologisk forståelse; at meditasjon innebærer en livsstil med mindre oppsamling av stress». Liss Hegge, Aftenposten.

«Selvsagt er det blitt leseverdig stoff». Agder.

«... en populærvitenskapelig bok med mye livsvisdom. Også for deg som ikke har tenkt å begynne med meditasjon. Lettlest og velskrevet». Det Nye.

DYADDE NIF. 3/4 1987

MONOPOLREVEN